

MUSEÏON

6

Суботица, Subotica, Szabadka

2007.

MUSEÏON

6

**ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА**

**GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA**

**A SZABADKAI VÁROSI MŰZEUM
ÉVKÖNYVE**

Суботица, Subotica, Szabadka
2007.

Главни и одговорни уредник / Glavni i odgovorni urednik / Fő- és felelős szerkesztő:

Hulló István mgr.

Уредништво / Uredništvo / Szerkesztőség:

Mirko Grlica

Nevenka Bašić Palković

Korhecz Papp Zsuzsanna

Viktorija Šimon Vuletić

Преводиоци / Prevodioci / Fordítók:

Papp Erika

Korhecz Papp Zsuzsanna

Mirko Gottesman

Лектори / Lektori / Lektorok:

Nevenka Bašić Palković

Búbos Márki Otília

Korhecz Papp Zsuzsanna

Фотографије / Fotografije / Fényképek:

Hevér Miklós

Издавач / Izdavač / Kiadó:

Градски музеј Суботица, Трг слободе 1

Gradski muzej Subotica, Trg slobode 1

Városi Múzeum Szabadka, Szabadság tér 1

Штампа / Štampa / Nyomda:

Printex, Subotica

Тираж / Tiraž / Példányszám

300

Садржај - Sadržaj - Tartalom

Ricz Péter

- A szabadkai Városi Múzeum régészeti tevékenysége (1948 – 2007) 7
60 godina delovanja arheološkog odeljenja Gradskog Muzeja u Subotici 22

Невенка Башић Палковић

- Једно раритетно издање Доситејевих дела
у библиотеци Градског музеја у Суботици 25

Papp Árpád

- A néprajzi kartográfia Vajdaságban 37

Viktorija Šimon Vuletić

- Predmeti iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja
vezani za običaj žvakanja betela 53

Mirko Grlica

- Mamužić kao Vlašić, Vojnić kao Vojnić... 69

Olga Kovačev Ninkov

- Jedan od zaboravljenih: Bela Miler. 83

Ljubica Vuković Dulić

- Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1980. - 2006.) 93

Korhecz Papp Zsuzsanna

- A nagyméretű feltekert képekről 143

Душица Зрнић

- Стање угрожености флоре суботичког региона
према Црвеној књизи флоре Србије 181

mr Ištvan Hulo, Svetislav Milanković

- Izveštaj o radu Gradskog muzeja Subotica - za 2006. godinu 205

Штампање ове публикације омогућили су:
Štampanje ove publikacije omogućili su:
Az évkönyv megjelenését lehetővé tették:

Локална самоуправа Општине Суботица
Lokoalna samouprava Opštine Subotica
Szabadkai Község helyi önkormányzata

Nemzeti Kulturális Alapprogram

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Ricz Péter régész, főmuzeológus

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉGE (1948–2007)

Bevezető

1948. április 24-én az akkori Szabadka Község Népbizottságának ülésén megszületett a végső döntés a Városi Múzeum megalapításáról.

Tulajdonképpen néhány embernek köszönhető, hogy Szabadka háromnegyed évszázados próbálkozások után végre hivatalosan is múzeumot kapott, sőt különálló múzeumi épületet is. Ezek a lelkes amatőrök, kiknek nevét ma már csak hálás emlékek örökíthetjük meg, Horovicz Endre, Matija Evetović, Ivan Rudić, dr. Schulmann Imre, a majdani múzeum igazgatójának vezetésével a II. világháborút követő években tevékeny munkát folytattak, hogy valamilyen formában megmeneküljön, és megfelelő helyre kerüljön az a felbecsülhetetlen kultúrhalom, amely két világégést átvészelve, ha romjaiban is, de még itt-ott fellelhető volt az egyes közintézmények padlásainak zugaiban vagy az ún. Népbizottság (Narodni odbor) gyűjtőraktáraiban.

Valójában a múlt század kilencvenes éveiben alakult Szabadkai Közkönyvtár- és Múzeum Egylet gyűjteményének egy részéről, kiegészítve az egykori Főgimnázium gyűjteményével, és a Vojnics Oszkár-féle hagyatékról, illetve azon lefoglalt kultúrtörténeti és egyéb vonatkozású tárgyakról volt szó, amelyek a háborút követően kerültek a Népbizottság felügyelete alá.

Az új kulturális intézmény az ún. Raichle-palotában kapott helyet. Szervezetileg osztályokra tagozódott, melyek tevékenysége teljes egészében felölelte a muzeológia kulcsterületeit. Néprajz, történelem, kultúrtörténet, művészettörténet, biológia és ásványtan valamint régészet, a hozzá kapcsolódó numizmatikai gyűjteménnyel-éremtárral kapott helyet a múzeumban. Habár maga az intézmény helytörténeti jellegű volt, a fenti osztályok működési területe sokkal szélesebb körűnek bizonyult egy ilyen típusú intézményénél. Mindehhez tartozott egy szakkönyvtár is, amely nagyszámú értékes tudományos művel, és néhány felbecsülhetetlen értékű unikummal büszkélkedhetett, mint ahogy büszkélkedik ma is.

Az elmúlt évtizedek alatt a Városi Múzeum megtartotta eredeti szervezettségét, habár kiköltözött egykori épületéből, a Raichle-palotából a mai napig is ugyanolyan osztályokkal rendelkezik, és állandó kiállítását is hasonló témakörrel tartja a régi városháza első emeletén.

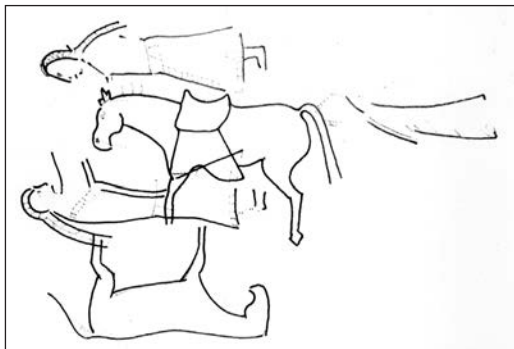
Dolgozatunk tárgya azonban ez alkalommal nem a szabadkai Városi Múzeum egészének részletes feldolgozása, csupán a régészeti osztály tevékenységével, illetve annak eredményeivel szeretnénk megismertetni mindazokat, akik egy

kicsit is szívükön viselik szűkebb hazánk régészeti múltját, és rajta keresztül saját történelmünket. Célunk bemutatni azokat az eredményeket, amelyek sokszor nagyon kemény munkával születtek meg, s nem egy alkalommal, bizony, rendhagyó körülmények közepette.

Hat évtized nem kis idő. Ennek távlatában hisszük, ma már reális és maradéktalanul elfogadható véleményt alkothatunk egy olyan tevékenységről, amely a maga nemében páratlan eredményeket produkált, még ha bizonyos tekintetben ezek az eredmények nem is kapták meg az őket megillető társadalmi elismerést. Hiszen, mint majd látni fogjuk, az elmúlt négy évtized folyamán városunkban, illetve környékén (sőt a szomszéd községek területén is) több tucat régészeti ásatás folyt. Ezek közül, természetesen, nem mind szolgált kimagasló eredménnyel, de egy részük olyan tudományos értékekkel gazdagította ismereteinket, melyekből néhány ma már bekerült Európa vagy talán a világ egyetemes régészettörténetébe is. Példának említenénk itt a Nosza-pörösi csontbogozót (egy apróvad szarvából készült csontszerszámot), amelyen az egykori avar csontfaragó megörökítette, ahogy két harcos a kipányvázott lovak mellett birokra kel egymással a kiszemelt leány kezéért.

A SZABADKAI RÉGÉSZETI KUTATÁS HŐSKORA

Írásunkban nem szándékozunk behatóan foglalkozni mindazokkal az eredményekkel, melyek valamilyen formában kapcsolódtak a régészeti kutatáshoz

városunk területén, kezdve a XVII. század végétől egészen a Városi Múzeum megalapításáig, mert ezt a periódust igen részletesen és nagy szakértelemmel feldolgozta előbb doktor Schulmann Imre, majd Szekeres László is.

Most csak a legfontosabbakat említjük, melyek valamilyen módon közrejátszottak az 1948-ban megalakuló új (mint majd az alábbiakból kitűnik, talán helyesebben mondva MEGÚJÍTOTT) múzeum gyűjteményének kialakításában.

A múlt század utolsó évtizedeiben Szabadkát is elérte az a kultúrszomj, ami tulajdonképpen már néhány évtizede felütötte fejét a Monarchia,

és annak keretében a történelmi Magyarország területén. Mi sem természetesebb, minthogy az oktatási intézményekben, azaz a gimnáziumokban indultak meg az első gyűjtési akciók, illetve alakultak a különféle gyűjtemények, ezek közül is elsősorban a numizmatikai, azaz pénz- és éremgyűjtemények. Szabadkán is ez történt, hisz az 1874–75-ös tanévben Balás Imre, a Szabadkai Főgimnázium latin és történelem szakos tanára a helybéli lapokban „bármilyen ércből készült pénzek vagy érmék” gyűjtésére szólította fel a polgárokat, pontosabban a tárgyak odaajándékozására a *gimnázium gyűjteménye számára*.

A numizmatikai gyűjtemény kialakításából egy másik lelkes tanár, Iványi István is kivette részét. Épp az ő nevéhez fűződik a további gyűjtemények kialakítása, közöttük a régiségek, azaz a „régielemek” összegyűjtése.

Úgyszintén a jeles tanárember tollából jelent meg az első Szabadkára vonatkozó régészeti összefoglaló 1883-ban, a Főgimnázium értesítőjében (Iványi István: Szabadkai régiségek és vidékünk őskora. A Szabadkai Főgimnázium Értesítője az 1882/83-as tanévben, Szabadka, 1883). Némi büszkeséggel azt is megállapíthatjuk, hogy ez volt Bácskában az első régészeti összefoglaló munka.

Ennek megírására Iványit többek között az is ösztönözhetette, hogy 1882-ben a Zentai temető mögött, az akkori Mácskovits Titusz-féle téglagyár területén megtalálták az első nagyobb régészeti leletet. Egy agyagedényben mintegy ötven kilogrammnyi súlyú őskori bronztárgy került napvilágra. Ezeket – bár csak kisebb részük jutott a gimnázium gyűjteményébe – hosszú időn át mint a legnagyobb és legjelentősebb bronzkori leletet tartották nyilván Bácskában. Ez idő tájt egy történelmi esemény megünneplésére indított akció szinte az egész Magyarország területén fellendítette a történelmi kutatásokat. Az 1896-ban esedékes millenniumi ünnepségre – Árpád magyarjainak ezeréves honfoglalására – készülve szinte minden nagyobb város igyekezett megörökíteni saját történetét. Iványi István sem volt rest, megírta a város történetét, azaz monográfiáját, amelyet először 1886-ban adtak ki.

Ekkor a gimnáziumi gyűjteményt az a Góhl Ödön kezelte, aki néhány év múltán már mint közismert numizmatikusként került el Szabadkáról, és minisztériumi kinevezéssel foglalta el Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtára asszisztensi állását. Nemsokára a régiségtár vezetője lett, majd valamivel később megválasztották az Országos Régészeti és Embertani Társulat rendes tagjává.

Néhány év múltán, 1892-ben Szabadkán megalakult a „Közkönyvtáregylet”, a tulajdonképpeni Városi Könyvtár. Ez az intézmény történelmi és egyéb tárgyak gyűjtésével is foglalkozott. Talán épp ezért, alig 3 évvel később, ezeket a párhuzamos aktivitásokat összevonták, és az egylet elnevezést „Szabadkai Közkönyvtár- és Múzeum Egylet” névre módosították.

A múlt század kilencvenes éveinek közepén a Múzeum Egyletnek Iványi István helyére (aki gyógyíthatatlan szembetegsége miatt idővel teljesen megvakult) egy új és nagyon tehetséges tanárember került. Habár eredetileg magyar-latin

szakon végzett, jártas volt a görög nyelvben, de nemkülönben a történelemben és a földrajzban is. Bibó-Bige György lett rövid időn belül Szabadka művelődési életében az egyik meghatározó szerep. Többek között egy őstörténettel foglalkozó művet is megjelentetett *Prehistoria* – az ember a történelmi kor kezdetéig címmel (1901-ben). Ugyancsak a nevéhez fűződik az első régészeti jellegű kiállítás megnyitója Szabadkán a századfordulót követő években.

Mégis mindezek mellett talán legnagyobb érdeme az 1913-ban lefolytatott

régészeti ásatás volt. Szabadkán és környékén előtte senki sem végzett szakszerű – hatósági közegek támogatásával – régészeti ásatást. Amit tehát Iványi és társai elindítottak Szabadkán e tudomány területén (de csak a gyűjtés határain belül), azt Bibó-Bige György 1913-ban először valósította meg a gyakorlatban is.

Magyar László levéltáros állhatatos kutatómunkájának köszön-

hetően rendelkezésünkre állnak a történelmi jelentőségű esemény dokumentumai. Egyebek között Bibó-Bige György 1913. június 23-ai keltezésű jelentése Petrich Ernő rendőrkapitánynak, melyben tudatja, hogy május végén végzett kelebiai ásatása alkalmával ezüst pénzdarabok, ezüst mentegombok, emberi csontok és téglalapítmény maradványai kerültek elő. Jelentése végén a következőket írja: „Mindezek alapján biztosan állítom, hogy jelen helyen Árpád-kori templom állott, melynek felkutatása nemcsak, hogy régészeti, hanem Szabadka történetét illetőleg is megérdemli a reá fordított költséget és fáradságot.” Úgyszintén ismeretes Petrich rendőrkapitány 1913. augusztus 21-én ez ügyben írott beadványa a városi tanácshoz: „A folyó év május hó végén a Tompai közlegelőkön a Pest–Zimony-i vonal 106-os őrházával szemben, az ettől mintegy 400 lépésnyi távolságban lévő a környékbeli nyomozásból kifolyólag felületes ásatást végeztem ... az ásatásnál jelen volt Bibó-Bige György tanár – képesített numizmatikus ...” Rendelkezésünkre áll Balog Károly főlevéltáros elismervénye is, amelyben igazolja az ásatás folyamán feltárt régészeti vonatkozású tárgyak átvételét a további megőrzés céljából.

Sajnos, Bibó-Bige György ásatásával le is záródik a szabadkai régészeti kutatás őskora. Az első világháború szele elsöpörte mindazt, amit hosszú évtizedeken keresztül kitartó odaadással az egyet munkatársai, pártolói és az állami szervek felépítettek.

Ennél a pontnál azonban meg kell állnunk. Történelmi tény, hogy az elsőnek nevezett világháború vége ezeken a területeken egyben impériumváltáshoz is

vezetett. Az egykori Osztrák–Magyar Monarchián belüli magyar minisztériumi hatáskört a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) intézményei vették át, a régiségekre vonatkozó feladatokat így is. Ezekre a történésekre írásunk végén még röviden kitérünk.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAK

Ebben az időszakban a régészeti tevékenységet illetőleg csak nagyon elenyészőnek tekinthető néhány eseményre került sor. Ennek alapvető oka az volt, hogy az akkori kulturális politika hatására a múzeumi tevékenység teljesen megfenneklett. Ezzel szemben, a sors szeszélyes fordulatának következtében az egykori múzeumi leltárba tartozó tárgyak egy része (egészen pontosan nem tudni mennyi) a gimnáziumban (mint gimnáziumi gyűjtemény) illetve egy másik része a városháza különböző helyiségeiben átvészelte a nemtörődömség évtizedeit, sőt a második világháború utolsó időszakában lejátszódott viharos napokat is. Ebben a „mentőakcióként” lefolytatott munkában az egykori közkönyvtár és múzeumi épület hagyatékának gondozásával 1918-ban megbízott Mijo Mandić-nak, a későbbi Városi Könyvtár igazgatójának elvülhetetlen szerepe volt.

A két háború közti időszakból ismert számunkra néhány régészeti tárgy felbukkanása, melyek közül egy szarmata és egy germán típusú lelet(ek) Zágrábba került(ek). Harmadikként (?), de egyben jelentős adatként egy 1929-ből származó dokumentumköteget kell megemlítenünk, mely ma a szabadkai Történelmi Levéltár anyagát képezi, miszerint a rendőrség arról értesíti a városi mérnöki hatóság szerveit, hogy Pavlovác (Szabadkától mintegy 15 kilométerre délnyugat irányban, a Szabadka–Pacsér vasút mentén lévő állomás) környékén emberi csontokat találtak. Az illetékesek bizottságot hoztak létre, melynek tagjai 1930. február 28-án a kérdéses helyen egy „régí” templomot és a körülötte elterülő temetőt regisztráltak, amit jelentésükkel is alátámasztottak. Ennek alapján jó négy évtized múltán ez a hely mint középkori (XII–XIV. századi) emlékhely bekerült a régészeti osztály lelőhelyei közé.

A második világháború idején, amikor Szabadka visszakerült Magyarországhoz (1941–1944.), a Szegedi Egyetem Régészeti Intézetének munkatársai igyekeztek

fellendíteni a régészeti kutatást, ám e próbálkozásuk nem járt sikerrel. Az viszont tény, hogy néhány országos szintű magángyűjtemény létezett a városban, mint például dr. Prokesch Mihály vagy dr. Joca Milekić gyűjteménye, de ezek majd csak a későbbiekben (a már megalakult Városi Múzeum idején) játszottak jelentősebb szerepet.

A RÉGÉSZETI OSZTÁLY ELSŐ ÉVTIZEDE

A bevezetőben már említettük dr. Schulmann Imre nevét, aki a szabadkai Városi Múzeum első igazgatója volt. Szegeden született 1893-ban egy meglehetősen tehetőس földbirtokos család sarjaként, aki az akkori szokásokhoz híven több tudományba is „belekóstolt”. A jogi és a közgazdasági diploma megszerzése mellett a németországi Lipcsében elvégezte a régészeti és etnográfiai (néprajzi) továbbképző tanulmányokat.

Amikor Szabadkán kinevezték a múzeum igazgatójának, ő e két utóbbi szakterület kusztoszi teendőit látta el. A régészet terén nagy segítőtársra talált egy egyszerű, de hihetetlenül tehetséges és amellet nagyon lelkes gyűjtő-kutató, a hajdújárasi Róka László személyében. Ez a kettős nagyon rövid időn belül szinte csodát művelt, már ami Szabadka régészeti kutatását illeti. 1948-tól évenként folytak a különböző, sokszor nagyméretű ásatások, melyek közül kiemelkedik az 1949-ben lefolytatott noszai „Hinga” halom (középkori temető) feltárása, ahol a belgrádi Nemzeti Múzeum és a SZTA Régészeti Intézetének munkatársai is részt vettek. Ezt követően szinte évenként folyt nagyobb szabású régészeti feltárás elsősorban a Ludasi-tó környékén.

Időközben a Reichle-palotában elkészült az első állandó kiállítás, melynek keretében természetesen a régészeti leletek is bemutatásra kerültek. Szinte hihetetlen, de közel hat évtized távlatából ez a kiállítás még ma is élénken jelen van a szabadkai polgárok emlékezetében!

A kezdeti, néhány igazán eredményesnek mondható év után viszonylag váratlan gyorsasággal elérkezett az első **krízis** időszaka. 1954-ben dr. Schulmann Imre távozott Szabadkáról, amivel nagy űrt hagyott maga mögött. Jó pár éven keresztül alig történt valami a régészeti kutatás területén, mígnem 1958-ban immár egyetemet végzett szakember került a múzeumba Szekeres László személyében. Bekapcsolódásával fellendült az osztály tevékenysége.

A KÖLTÖZKÖDÉS

Szekeres László mint igazgató-régész néhány évig (a hatvanas évek elején), az akkori viszonyok közepette jól ellátta feladatát. Egészen addig, amíg el nem érkezett a második **krízis**-időszak, ugyanis a hatvanas évek második felében a város vezetősége egy, a maga nemében nem mindennapi döntést hozott, amivel a

népi szecessziós stílusban épült (akkortájt kb. hatvanéves) régi városházát kultúrpalotává nyilvánította, amelyben a Múzeumnak is helyet szántak. Az ötlet jó volt, de mint ahogyan a gyakorlat bebizonyította, csupán az „utópia” szintjén. A régészeti osztály 1968-69 folyamán átköltözött a mai raktáraiba, majd ezt követően megnyílt a múzeum második állandó kiállítása a régi

városháza első emeletének keleti (a városközpont felé néző) szárnyában. Ekkor kapcsolódott be a régészeti munkába (egyelőre mint egyetemista) Ricz Péter, és így az osztály immáron két archeológussal folytathatta tevékenységét.

A VIRÁGKOR

Ez a munka a hetvenes évek legelejétől valóban felvirágoztatta a régészeti osztályt. Nem csak szűkebb hazánkban, hanem az egykori Jugoszlávia minden tagországában példaértékűvé vált az a régészeti feltáró gyakorlat, melyet másfél évtizeden keresztül sikerült megvalósítani. Mindennek döntő mozzanata az a tény volt, hogy elsősorban Szekeres László állhatatos szervező munkájának köszönhetően a Városi Múzeum öt környező község: Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Topolya és Kishegyes területére terjesztette ki a rendszeres régészeti feltárásokat. A szabadkai község területét is figyelembe véve gyakorlatilag egész Északkelet-Bácska területe (mintegy 3000 négyzetkilométer) a régészeti osztály hatáskörébe került. Ennek következtében az archeológiai feltárások sorozata indult meg a Duna–Tisza közén kutatható különböző régészeti korok időszakából, kezdve az újkőkorszaktól (neolitikum) a török háborúk időszakáig. Ezek közül illik kiemelnünk a topolyai Bánkert–Vágóhíd, a zentai Mákos, vagy a szabadkai Verušić–Nitrogénművek kutatási programot. Ezeken a lelőhelyeken sok éves ún. rendszeres mentőásatás folyt.

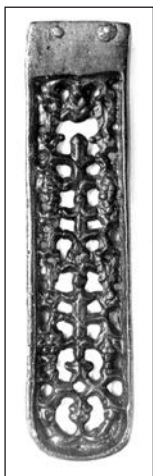
ÚJABB KRÍZIS

Sajnos, az 1980-as évek országos gazdasági hanyatlása nem kerülte el sem a múzeumot, de a régészeti osztály korábbi szintű tevékenységét sem. Egy dolgot azonban nyomatékkal kell hangsúlyozni. Az előző évek ásatási – leletanyagának feldolgozása (még ha csak részleteiben is) elkerülhetetlenné vált. Az igazi baj

illetve a harmadik **krízis** időszak azonban egész más vonatkozásban jelentkezett. Mégpedig politikai álcában, mivel a nyolcvanas évek városvezetői elhatározták, hogy visszaveszik azokat a helyiségeket, ahol a múzeum állandó kiállítása (benne a régészeti tárgyak bemutatása) volt. Akarva-akaratlanul a városháza első emeletének ellentétes részében fel kellett építeni az új (immár harmadik), állandó kiállítást, ami azért nem kis munkát követelt meg a szakemberektől.

SZABADKA HATSZÁZ ÉVES JUBILEUMA JEGYÉBEN

A nyolcvanas évek végére elkészült a Városi Múzeum állandó kiállításának terve, melyet Milan Paroški nemzetközileg elismert belgrádi belsőépítész készített. A terv

a városháza nyugati szárnyának két emeleti részét érintette, melynek keretében a régészeti múlt (mintegy tízezer év) tárgyi hagyatékának bemutatására az első emelet néhány termét látta elő. Ezt a tervet az akkori városvezetés teljes egészében elfogadta, azzal a kitétellel, hogy első fázisában az első, míg a későbbiekben a második emelet kerül a múzeum birtokába. A város első írásos (levéltári dokumentumok alapján) említett nevének 600. évfordulóján, 1991-ben megnyílt az immár harmadik állandó kiállítás, benne természetesen a régészeti múlt legkiemelkedőbb tárgyainak bemutatásával.

Még abban az évben sor került a régészeti osztály történetének talán legkritikusabb feltárása, amely a lehető legtermészetesebb módon kezdődött, és amely a sors fintora által egy szakavatott régész számára a legkegyetlenebb módon fejeződött be. Azt történt ugyanis, hogy a Belgrád–

jugoszláv–magyar országhatár közti autótút elérte a szabadkai múzeum területének számító mintegy ötven kilométernyi szakaszt, Feketicstől Horgosig. A nyomvonal régészeti kikutatását az újvidéki Tartományi Műemlékvédelmi Intézetre bízták, amely szerződést kötött a szabadkai Városi Múzeummal néhány ismert lelőhely megásására. Ennek keretében került sor a hajdújárasi Kővágó-Varga Tanya nevű középkori templom és temető feltárására. Ez részben meg is történt, de időközben az akkori Jugoszlávia területén megindult a polgárháború. Az aktuális politika mindig is szerette a történelmi eseményeket és azokkal párhuzamosan a régészeti kutatások eredményeit a maga hasznára fordítani. Ebben az esetben is ez történt. A belgrádi egyetem példátlan megalázásra vetemedett a régészeti osztály szakembereivel szemben, amikor kierőszakolt egy ún. revíziós ásatást (1991 szeptemberében). Az egész dologban az volt a nevetséges, hogy akkorra úgy a XIV. századi, minden jel szerint cisztercita templomrom maradványai, mint a körülötte elterülő többretegű temető is a maga több száz sírjával már rég a szabadkai múzeum raktárában hevert.

Egy Palicson megtartott szakmai konferencia eredményeként szerencsésnek mondható végkifejlete lett ennek az elpolitizált feltárásnak, de sajnos ez az esemény rányomta bélyegét a régészeti osztály tevékenységére. Ami még furcsábbá teszi ennek a lelőhelynek a sorsát, az ún. revíziós ásatás folyamán, 1992 tavaszán az autópályát építést végző vállalat se szó, se beszéd, egyik napról a másikra lebetonozta az egész lelőhelyet.

A LASSÚ LEÉPÜLÉS ÚTJÁN

Megindult egy igen intenzív leépülési folyamat, amely ugyan nem jelentette a régészeti feltárások teljes megszűnését, de gyökeres változásokat igen. 1993-ban még sikerült az 1967-ben feltárt kishorgosi pusztatemplom alapjait újjáépíteni a magyarkanizsai önkormányzat hathatós támogatásával, de az azt követő években gyakorlatilag teljes pangás állott be a terepi munkában. Mindez azért is nagyon fájdalmas dolog volt, mert épp abban az időszakban, Szekeres Ágnes régész munkába állásával a múzeum egy osztályán első alkalommal három szakember látta el a feladatokat. Sajnos, nem sokáig. Ám ez már a sors fintora volt.

A jelen pillanatban a régészeti osztály a Szabadkai Műemlékvédelmi Intézet megbízásából végez feltárásokat, éspedig az idevágó törvény szigorú feltételei mellett, amelyek gyakorlatilag minden szempontból kedvezőtlenek a múzeum számára.

A RÉGÉSZETI MUNKA TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

A régészet a tudományok fiatalabb csoportjához tartozik, mivel alig több, mint egy évszázados múltra tekint vissza. Ezzel szemben a mi esetünkben még ettől is sokkal, de sokkal kevesebről beszélhetünk, mindössze néhány évtizedről. Azonban mindeztől függetlenül, a korábbi fejezetekben említett régészeti ásatások alapján ma már igen jól ismerjük vidékünk régészeti múltját.

Sajnos, egy geológiai jelenség miatt ez a múlt „csak” mintegy 10 000 éves lehet, azaz a kőkorszak középső szakaszáig, az ún. mezolitikum idejéig nyúlik vissza. Ennek pedig kézenfekvő oka van, ugyanis a mostanit megelőző geológiai kor (pleistocen) folyamán az egymást követő jégkorszakok idején (Günz, Mindel, Riss, Würm) területünkön vastag rétegekben rakódott le a lösz, illetve a homok. Ennek a löszrétegnek, vagy ahogy köznyelven nevezik, sárgaföldnek a vastagsága néhol eléri a 100 métert is. Mivel ez idő tájt az ősember már élt vidékünkön, mi sem természetesebb, mint hogy nyomai igen nagy mélységekben találhatók meg. Épp ezért e nyomok, illetve hagyatékok csakis véletlen folytán

kerülhetnek felszínre. Erre van is példa, hisz a topolyai, valamint a bácskossuthfalvi téglagyár fejtőjéből mintegy 6-10 m mélységből kerültek elő faszénmaradványok és egyéb nyomok, amelyek az ősember táborhelyére utaltak. Valamivel nagyobb számban ismeretesek az ősember idejében élt állatok csontjainak lelőhelyei hasonló mélységekben, mint pl. a mamut-, őstulok- stb. maradványok a már említett topolyai, illetve a magyarkanizsai téglagyár fejtőjéből, vagy a palicsi volt tőzegbányából.

A mintegy 10-12 ezer évvel ezelőtt beállt felmelegedést követően megszűnt a lösz nagymértékű lerakódása (ezzel szemben a homok még a mai napig is rakódik – igaz már lényegesen kisebb mértékben). Ez idő tájt alakult ki a mai éghajlat, a növényvilág illetve az állatvilág, vidékünk mai arculata is. A korábbi

időszakokban már kialakult két bővizű folyó (Duna, Tisza), valamint azok vízgyűjtő területe a kisebb patakok, illetve tavak (Körös, Csikér, Bácsér-Krivaja, Palicsi-tó, Ludasi-tó, Kelebiai-tó stb.) eszményi feltételeket biztosítottak az ember megélhetéséhez. Épp ezért e terület a történelem folyamán hosszabb-rövidebb ideig számtalan nép, néptöredék hazája volt.

A már rendes körülmények között kutatható neolitikum (újkökorszak) idején (mintegy 6-7 ezer évvel ezelőtt) a homok és a lösz határán elhelyezkedő tavak mentén egész sorozat falu alakult ki. E falvak népessége délről a Balkán-félszigetről, sőt egyes feltevések szerint az európai kultúrák bölcsőjének számító Közel-Keletről származott. Nevüket természetesen nem ismerjük, mivel írásos nyomok ebből az időből nem állnak rendelkezésünkre. Épp ezért a régészetben bevett szokás szerint, legfontosabb előfordulási helyükről, illetve fő elterjedési területükről a Starčevo-Körös kultúra népének nevezzük őket. A jellegzetes földművelő, féléllattenyésztő nép településeinek maradványai a Ludasi-tó, valamint a Kelebiai-tó partján, illetve a Tiszavidéken találhatók. Ezek közül nagy tudományos hírnévre tett szert a Nosza-Gyöngypart és a Ludas-Budzsák lelőhely, melyeken az elmúlt időszakban többször is folyt kutatómunka. Feltárásuk java része azonban még a jövőre vár.

A neolitikumot követő rézkorszak (mintegy négy és fél ezer évvel ezelőtt) a fémek (arany és réz) megjelenésének ideje, ami egyben az életmód változását is jelentette. A kőkorszaki földművelő népek minden bizonnyal kihaltak, helyüket új népcsoportok váltották fel. Vidékünkön az állattenyésztő-pásztorok életmódot folytató (tehát vándorló) Tiszapolgár-bodrogkeresztúri népesség képviseli e kort.

Pont e pásztorkodó életmód – a gyakori helyváltogatás – következtében településeik nem ismertek, de sírjaik megtalálhatóak a Ludasi-tó partján valamint Noszán.

A rézkorszak nem tartott sokáig, sőt egyes kutatók nem is tekintik korszaknak, inkább afféle átmeneti periódusnak a kőkorból a bronzkorba. Mert valójában a bronz jelentette az emberiség történelmének egyik legnagyobb forradalmát.

A réz vagy az arany puha alaptulajdonsága csak korlátozott felhasználást engedett meg, hiszen egyrészt könnyen deformálódtak, másrészt kemény anyagok megmunkálására már nem voltak alkalmasak. Mintegy négy évezreddel ezelőtt, a bronz megjelenésével ez a fogyatékoság egyszerűen kiküszöbölődött. Az új fém megjelenése, amely a réz ónnal vagy antimonnal való ötvöztetésével kapható, egy igen hosszú korszak kezdetét jelentette. A több mint ezer évig tartó bronzkort három jól elkülöníthető szakasz (korai, középső és kései) jellemzi. A korai bronzkor a régészeti leletek tanúbizonysága szerint egy igen mozgalmas és egyben zavaros időszak volt. A Kárpát-medencét illetően három nagyobb népmozgás is kimutatható, mégpedig északnyugat, északkelet és dél-délkelet irányából. A Duna–Tisza közét, és azon belül vidékünket egy délről terjeszkedő népesség, a nagyrévi kultúra hordái szállták meg. A kezdeti zavaros időszakot néhány békésebb évszázad váltotta fel. Ezek folyamán teljes mértékben elterjedtek a helyi készítményű bronztárgyak, és egyben egész Közép-Európa bronzkori fejlődése is elérte tetőfokát. Mintegy háromezer-háromszáz évvel ezelőtt egy északról terjeszkedő népességgel megkezdődött a bronzkor középső szakasza. A halomsíros kultúra népének nevezett bronzkori emberek kiszorították az őslakókat a Duna–Tisza közéről. Vajdasági viszonylatban legjobban kikutatott temetőjük Magyarokanizsa határában, az Orompartokon, Velebit mellett található. Tulajdonképpen e népesség leszármazottai képviselik a kései bronzkort, amire ismét a nyugodtabb, békésebb fejlődés jellemző. Mivel a bronzművesség technológiája csúcshoz jutott, az élet minden területén elterjedt a bronzszerszámok használata.

A bronzkorszak különböző népességei egyrészt földművelők, másrészt állattenyésztők voltak. Falvaik – az esetek többségében védőrendszerrel ellátva (palánk, földgyűrű, árok) – vízparti magaslatokon helyezkedtek el. Temetőik kivétel nélkül a települések szomszédságában találhatók. Halottaikat részben csontvázas sírokba (főleg zsugorított helyzetben), részben egy új szokás szerint elhamvasztva (urnában vagy szórtan) temették el. A halottakat mindkét esetben vagy gödörbe, vagy pedig halom alá, személyes tárgyaikkal valamint edényekkel (egyszerre többel is) temették el.

Mintegy háromezer évvel ezelőtt újabb, nagy népmozgás közepette megkezdődött a vaskorszak. Amint a bronzfegyverekkel rendelkező népek eluralkodtak a kőkorszakiak felett, úgy kerültek most ők hátrányos helyzetbe a tökéletesebb fegyverzettel rendelkező vaskoriakkal szemben. A kutatás régebbi vaskort (Halstatt) és újabb vaskort (La Tène) különböztet meg. Vidékünket a régebbi vaskor idején egy urnasíros temetkezést folytató népesség lakta, melynek nyomait

Hajdújárás közelében, a Pörös kaszálón találhatjuk meg. Az i. e. első évezred közepe táján a Duna–Tisza között két, keletről érkezett nomád nép veszi birtokába, kiknek már nevét is tudjuk. Először a Fekete-tenger északi partjairól származó

állattartó kimmerek, majd őket követve a hasonló életmódot folytató szkíták érkeztek ide. Nyomaikat, sajnos, igen nehezen lehet követni, ami annak tudható be, hogy valószínűleg mindkét nép csekély létszámú lehetett.

A vaskor középső szakasza szorosan kapcsolódik a kelta törzsek vándorlásához, amely azonban pillanatnyi ismereteink alapján elkerülte Észak-Bácska területét.

A római légiók megjelenése idején (időszámításunk kezdetét követően) a Duna–Tisza között már

az iráni eredetű szarmata népség lakta. A szarmaták a mai Ukrajna sztyeppéin nomadizáltak, amikor is közvetlenül az időszámítás kezdete után a rómaiak által jazigoknak nevezett törzsük áttelepült az Alföldre. Ez az esemény minden bizonnyal a mai Erdélyt és környékét lakó dákok Decebalus nevű királya idejében játszódtott le, aki mintegy ütközőzónát kívánt létrehozni országa és a Dunára kijutott rómaiak között. A római államvezetést ez ideig még tisztázatlan okokból nem érdekelte a Duna–Tisza köze. A légiók megálltak a Dunánál – a későbbi Limesnél (határnál) –, majd a szarmaták lakta vidékeket megkerülve a Vaskapu irányából támadták meg a dákokat (106-ban).

A jazigok, majd az őket követő egyéb szarmata törzsek (roxolánok, királyi szarmaták stb.) mintegy fél évezredes itt-tartózkodását számtalan település, illetve temetőnyom jelzi. Sajnos, hiába folyt néhány nagyobb méretű ásatás az utóbbi évtizedben (Zentagunaras, Zenta-Mákos, Verusies), a szarmaták társadalmáról még mindig túl keveset tudunk. A kutatás egyik nagy kerékkötője az, hogy a szarmata sírok túlnyomó többségben kiraboltak, feldúltak, tudományos szempontból szinte használhatatlanok. Annyit azonban tudunk róluk, hogy ideköltözésük idején nagyállattartású nomád életmódot folytattak – ami gyakori helyváltoztatással és egyéb ideiglenes táborozással járt –, ám idővel állandó jellegű, földbe ásott veremlakások használatára tértek át. Településeik néha több kilométer hosszúságban is elhúzódnak a vízjárta helyek domborulatain.

Tulajdonképpen a szarmaták voltak az első évezred folyamán lejátszódó nagy népvándorlás – a különböző nomád törzsek keletről nyugatra történő vándorlása – legkorábbi képviselői. Mégis e korszak, a történelem által is elismert, első

képviselőinek a hunok számítanak. A Belső-Ázsiából származó hunok megjelenését 375-ben jegyezték, amikor leigázták a Kárpátoktól keletre élő szarmata eredetű alánokat és a germán osztrogótokat (keleti gótokat). A négyszázas évek elején elfoglalták az egész Kárpát-medencét, majd úgy 440 táján, Attila uralkodásának kezdetén a központi szállásterületet, és ezzel együtt a királyi központot is áthelyezték a Duna–Tisza közére. Egyes források szerint ez a központ valahol a Szabadka–Szeged–Zenta háromszögben helyezkedett el. Ezt azonban régészetileg ez ideig nem sikerült bizonyítani, habár Horgos területén létezik egy földvár, ami akár Attila központi táborra is lehetett, vagy legalábbis a központi táborok egyike. Mindenesetre valahonnan a közelből indította útjára Attila csapatait előbb a Kelet-Római, később a Nyugat-Római Birodalom ellen. Itt érte őt utol 453-ban a váratlan, korai halál, amellyel egyúttal sírba süllyedt a hun világbirodalom is.

A keletre visszahúzódó hunok helyébe száz évre a germán eredetű gepidák

(egyébként Attila legfontosabb szövetségesei) léptek. Habár állami központjuk távol volt Észak-Bácskától, a hun uralmat túlélő szarmata őslakossággal egyetemben ők képezték vidékünk lakóit az V. és a VI. században.

A keletről nyugatra tartó népmozgás azonban ez idő tájt még nagyon intenzív volt. Hamarosan egy új hódító nép jelent meg, amely közel három évszázadra birtokába vette a Kárpát-medencét. A részben Belső-Ázsiából, részben Elő-Ázsiából származó avarok népe mint a Bizánci Császárság szövetségese érkezett a Kárpát-medencébe, és győzte le a gepidák királyságát. Am alig néhány év múlva szembe szálltak a nagy múltú Bizánccal és annak szövetségeseivel. A kárpát-medencei avarság központi szállásterülete ugyancsak a Duna–Tisza köze lett. Fénykorukban, 568–626-ig innen indították sorozatos hadjárataikat Bizánc, Itália, valamint a közép-európai germán államok ellen. Ezt az időszakot a tudomány a korai avarkornak nevezi, amelyet követ a középső és a kései avar korszak. A Konstantinápoly sikertelen ostromával letűnő korai avarság régészeti hagyatéka is bizonyítja egy ereje teljében levő gazdag, nomád nagyállattartó társadalom jelenlétét. Éppúgy, mint a szarmaták esetében is a középső, de még inkább a kései avarkorban ez a társadalom átalakul egy jellegzetes, a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó fél-földműves, fél-állattartó népességgé, amely idővel mindjobban elszegényedik. Mindezt kitűnően bizonyítja a kishegyesi, topolyai, bácsandrási, bácskossuthfalvi (moravicai), horgosi és a magyarkanizsai avarkori temető.

Az avarság politikai és katonai hatalmát a Nagy Károly vezette frankok törték meg a VIII. század végén. A kegyelemdöfést azonban egykori rokonaiktól, a Krum

kán vezette bolgároktól kapták, akik a IX. sz. elején az avarság maradványait egyszerűen kitelepítették a Duna–Tisza közéről.

Az avarok kitelepítése (kb. 820 körül) és a honfoglaló magyarok érkezése (896) közötti időszakban elképzelhető, hogy e területre déli irányból szláv népcsoportok húzódtak fel, ám ezek jelenlétét régészetileg nem lehet kimutatni.

A IX. század utolsó évtizedében betelepülő magyarok igen rövid időn belül birtokukba vették az egész Kárpát-medencét. Területünkön jó néhány honfoglalás kori lelőhely található, ami ismételten azt látszik igazolni, hogy a vidék kitűnő helynek számított egy-egy nép – főleg állattenyésztő – megtelepedésére. A honfoglalást követő és mintegy 50 évig tartó, a kalandozások korának nevezett periódus után megkezdődött a középkori magyar állam konszolidálódása. Ennek keretében sorozatban alakulnak ki az ún. árpádkori falvak, amelyekből csak Szabadka község területén 17 volt. E falvakat – félig földbe mélyített veremlakásokat, illetve az őket kísérő egyéb földbe vájt objektumokat (gabonás vermek, kemencék, kertesárkok stb.) – túlnyomó többségében a tatárjárás (1241/42) pusztította el. IV. Béla király törvényeinek köszönhetően e falvak többsége megújul, és tovább virágzik egészen a török háborúk kezdetéig.

A Városi Múzeum régészeti osztálya által lefolytatott ásatás eredményeként 1998-ban Szekeres László (posztumusz) és e sorok írója tollából elkészült Szabadka régészeti kismonográfiája, régészeti olvasókönyv alcímmel. A kismonográfia tulajdonképpen a fél évszázadnyi kutatómunka koronájának tekinthető. Ez a korona azonban még közelről sem tökéletes, nagyon sok csiszolni való van rajta, ugyanis a jövőben egy sor megválaszolatlan kérdésre kellene elfogadható magyarázatot adni.

Végezetül szeretnénk felhívni a figyelmet egy igen fontos momentumra. A mai rohamosan fejlődő és gyarapodó világunkban rendkívül nagy szerepet kapott az időfaktor. A lehető leggyorsabban, ugyanakkor hatékonyan kell reagálni azokban az esetekben, amikor fennáll annak veszélye, hogy örök időkre veszendőbe megy egy lelőhely. Erre sajnos az elmúlt évtizedekben bőven volt példa úgy a városban, mint a környéken.

Természetesen a munka elvégzésekoránt sem jelent kis feladatot, hisz megköveteli az állandó készenlétet, tenni vágyást, de nem különben az odaadó hozzáállást is. Mint már korábban utaltunk rá, Szabadkán a Regionális Műemlékvédő Intézet a Városi Múzeummal karöltve végzi ezt a munkát. E két intézmény szakembereinek kell odafigyelniük mindarra, amit elődeink (fajra, nemre és hovatartozásra való tekintet nélkül) a föld mélyébe temetve hagytak ránk, mert az ő megismerésük által leszünk képesek felmérni önnön magunkat, és egyben okulni őseink tapasztalatain.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A szabadkai Városi Múzeum statútumának 3. paragrafusa: Muzej je osnovan odlukom Narodnog odbora Opštine Subotica, rešenjem br. 29, od 24. aprila 1948. g....
- Dr. Mirko Šulman: Istorijat Gradskog muzeja u Subotici (od 1890. do 1947. godine) Rad vojvodanskih muzeja br. 2. (1953), Novi Sad, 1953, 217-220.
- Szekeres László: Istorijat arheoloških istraživanja u Subotici. Rad VM 15-17 (1966-1968), Novi Sad, 1968, 209-216.
- Laslo Sekereš: Istorijat arheoloških istraživanja u Subotici. Rukovet, 6, Subotica, 1969 (különnyomat)
- Szekeres László: A szabadkai régészeti kutatás története. Üzenet, I/4, Szabadka, 1971, 448-458.
- Ricz Péter: A szabadkai Városi Múzeum régészeti tevékenysége (1948-1985), Létünk (évkönyv), 1985, Újvidék, 120-133.
- Gerlovics Szilveszter: A szabadkai Városi Múzeum numizmatikai gyűjteményének története. Üzenet, IX/7-8, Szabadka, 1979, 418.
- Szekeres László: A régészeti kutatás áttekintése Bácskában 1945-ig. Létünk, 11/1-2, Újvidék, 1972, 84.
- Iványi István: Szabadka Szabad királyi város története, 1. Szabadka, 1886
- Magyar László: A régészeti kutatások megszervezésének kezdetei Szabadkán. Bibó-Bige György kelebiai ásatásának előzményei. Üzenet, IX/4, Szabadka, 1979, 198.
- Szekeres László: Zenta és környéke története a régészeti leletek fényében. Građa za Monografiju Sente. Zenta, 1971
- Ricz Péter: A népvándorlaskor problematikája Bácskában. Létünk, V/2, Újvidék, 1977
- Szekeres László: Amit az idő eltemetett. Forum, Újvidék, 1981
- Szekeres László: Középkori települések Észak-Bácskában. Hungarológiai Közlemények, 50, Újvidék, 1983
- Szekeres László – Ricz Péter: Szabadka története a régmúltban – régészeti olvasókönyv. Bácsország, Szabadka, 1998

60 GODINA DELOVANJA ARHEOLOŠKOG ODELJENJA GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI

24. aprila 1948. god. zvanično je osnovan Gradski muzej u Subotici, a u njegovom sastavu arheološko odeljenje. Put do stvaranja jedne profesionalne muzejske ustanove bio je dugačak. Već krajem XIX veka, u to vreme veoma naprednom i perspektivnom gradu Austro ugarske monarhije, tokom 1882 g. otpočelo je sa radom jedno udruženje pod nazivom „Subotičko bibliotečko i muzejsko društvo“. Ovaj poduhvat grupe građana (pre svega profesora Gimnazije), ubrzo je omogućio naglo povećanje morala Subotice.

Nažalost u prvoj decenije XX veka dolazi do velike krize u radu društva i to zbog dva osnovna faktora. Počinje izgradnja nove Gradske kuće (danas stara gradska kuća), a istovremeno mađarska vlada sve dublje i dublje ulazi u program naglog naoružavanja (spremajući se na obračun susednih država). Izbijanje Prvog svetskog rata zapečatilo je rad ovog društva. Upakovana muzejska zbirka dobija mesto na tavanu gimnazije, sve do Drugog svetskog rata.

Posle konsolidovanja života na prostoru socijalističke Jugoslavije, tokom 1947. god. grupa entuzijasta na čelu sa kasnijim direktorom dr Imreom Šulmanom otpočela je organizovanje muzeja grada. Još iste godine Narodni odbor je za potrebu Gradskog muzeja predao jednu velelepnu secesijsku stambenu zgradu, takozvanu Rajhlovu palatu, gde su smeštene razne zbirke, a među njima i arheološki predmeti uključujući bogate numizmatičke celine.

Bez obzira na činjenicu da je prvi direktor muzeja dr I. Šulman tokom školovanja završio studije prava i ekonomije, nakon toga u Lajpcigu slušao kurseve arheologije i etnografije (etnologije), on je pored rukovođenja novom institucijom, vršio je i poslove ove dve muzejske struke. Tako je ubrzo došlo do prvih arheoloških iskopavanja u okolini grada, a pre svega na priobalnim prostorima Ludaškog jezera.

Prvi veliki arheološki poduhvat je bio iskopavanje kod Nose, na lokalitetu humke „Hinga“. Tu je otkriven deo velikog srednjovekovnog perioda uz stručnu pomoć saradnika Narodnog Muzeja iz Beograda i arheološkog instituta SANU. U narednim godinama redovno su vršena veća ili manja iskopavanja iz raznih vremenskih perioda. U međuvremenu je otvorena stalna postavka muzeja u kome je našla svoje mesto i arheologija. Sredinom pedesetih godina došlo je do prve krize i odlaska iz Subotice I. Šulmana (1954). U delovanju arheološkog odeljenja nastao je prekid koji je trajalo oko 4 godine.

Dolaskom obrazovanog stručnjaka, arheologa Lasla Sekereša 1958. g. počinje jedan dugačak i veoma uspešan period koji uz kratkotrajne predahe traje sve do polovine poslednje decenije prošlog veka. Treba napomenuti, da sticanjem okolnosti (barem u subotičkim uslovima), posle relativnog kratkog vremena, 1969. g. arheološko odeljenje dobija novog stručnjaka, u početku studenta, a kasnije već

diplomiranog arheologa, Petera Rica (1973), koji uveliko doprinosi naglom porastu muzeološko-istraživačkog rada na polju arheologije.

Zbog političkih zbivanja u gradu krajem šezdesetih godina dolazi do druge krize odeljenja, šta više i celog muzeja.

Odlukom gradske skupštine, muzeju je oduzeta zgrada Rajhlove palate i po tom programu novo mesto je dobio u ispražnjenim prostorijama stare Gradske kuće. Posle veoma komplikovane i dugačke selidbe tokom 1967-68 g. muzejski eksponati (a u okviru toga arheološki kao i numizmatički predmeti) su bili preseljeni u „NOVI MUZEJ“, koji se nalazio pod nadzorom novo otvorene radne organizacije po imenu „DOM KULTURE“.

Krajem šezdestih godina, odnosno selidbe muzeja u nove prostorije Gradske kuće ubrzo je otvorena nova (a u to doba veoma savremena stalna postavka muzeja). U narednim godinama došlo je do porasta arheoloških iskopavanja. Narednih godina redom su vršena u struci tretirana sistematska istraživanja, počev od Kanjiže-Velebita (bakarno i sarmatsko doba), pa u B. Topoli, Bankert-Klanica (sarmatski i avarski period), u Senti na Makošu (neolit, bronzano doba, sarmatski period, srednji vek, vreme Turaka- XVII-XVIII v.) na Verušiću kod Subotice-Azotara (sarmatska i srednjovekovna nalazišta na više mesta), Palić-Hajdukovo-Kovago veliko groblje oko jedne takozvane „seoske crkve“ i na kraju srednjovekovna crkva Kameniti Hat kod Subotice sa grobnim priložima naroda Kumana („kunok“). Ovo iskopavanje je vezano za ime Agneš Sekereš, koja se zaposlila tokom 1997. g. kao stručnjak za vreme donacije sarmatskih plemena (I-VI v.)

U međuvremeno ponovo se dogodilo NEŠTO što je prouzrokovalo postavljenje već treće stalne postavke muzeja (1991). Ta postavka i dan danas stoji i po mišljenju stranih stručnjaka zadovoljava sve savremene uslove izlaganja materijala, neračunajući osnovne uslove kao što su klima uređaji zadovoljavajuća vazдушna kordinacija, nedovoljno obezbeđenje prostorija (uključujući i depoe) van stalne postavke, itd.

Na kraju, red je da navedemo: „arheološko blago grada Subotice“, se sastoji od 7500 inventarisanih eksponata, uz daljih pet hiljada komada predmeta koji spadaju u takozvanu „studijsku zbirku“, a ne podležu pravilima koja se odnose na druga arheološka otkrića. Uz to arheološko odeljene raspolaže sa oko 10000 predmeta numizmatičkog karaktera, od kojih 4500 se nalazi u knjizi inventara pod napomenom da od pojedinačnih kovanica ili medalja, muzej raspolaže u konkretnim slučajevima i po dvadeset primeraka ovih eksponata.

SUMMARY

The Municipal Museum of Subotica was officially founded on 24th April 1948, and from the very beginning the department for archeology took place within this important cultural institution. In the previous period in our town existed an association for Library science and Museum that was founded in 1882 in the prosperous Austro-Hungarian town of that time. After the World War I the social crises had stopped the activities of the association and the museum collections were stored on the attic of the local Grammar School, mostly because many of the experts from the association were professors in that school. The town had to wait until 1947 when the Yugoslav socialistic regime decided to organize the museum again. The beautiful Reichle palace was chosen as a home for the newly founded museum and Imre Schulmann became the first manager. From those days started the activities of the department for archeology and many excavations were done in the town and surrounding area. Researches and excavations were even more intensified when the museum got its first educated archeologist, Laszlo Szekeres in 1958. His younger partner, Peter Ritz started to work in 1973. Due to a political decision the museum had to move from the Reichle palace to the old Town Hall in 1967-68 and to wait until 1991 to get a modern and appropriate exhibition hall. At the end we have to mention that the department for archeology in his collections has 7500 artifact taken in inventory, 5000 artifacts in the so-called study collection and 10000 numismatic pieces.

Невенка Башић Палковић, библиотекар саветник

ЈЕДНО РАРИТЕТНО ИЗДАЊЕ ДОСИТЕЈЕВИХ ДЕЛА У БИБЛИОТЕЦИ ГРАДСКОГ МУЗЕЈА У СУБОТИЦИ

У стручној библиотеци Градског музеја у Суботици чува се преко три стотине раритетних издања књига, часописа и листова из XVIII и XIX века, а има и једно издање из седамнаестог века. Тиме се ова библиотека издваја од других стручних библиотека по градским музејима, јер су у њима углавном налазе фондови са новијим издањима.

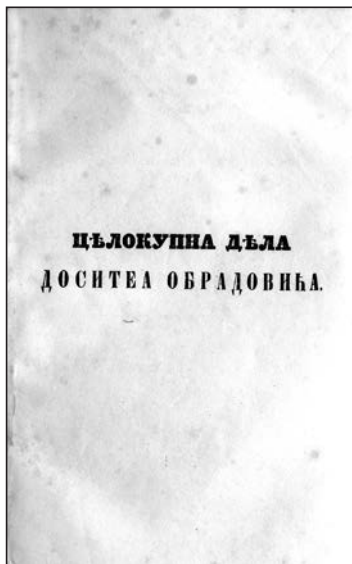
Старе и ретке књиге у нашем фонду прибављене су куповином или поклоном (неке од њих чак и „конфискацијом“, тј. из фонда конфискованих књига у периоду 1946-1950, како стоји у архиви Музеја од 18. августа 1951), те потичу најчешће из приватних, јавних и школских библиотека, судећи према печатима о власништву, често вишеструком, отиснутом на насловним страницама или исписаних руком власника. Код појединих старих и ретких издања нема никаквих података о томе како су прибављена, нити ко су били ранији власници и да ли је књига купљена или поклоњена библиотеци. Тек у новије време се детаљније бележе ови подаци о начину набавке библиотечког материјала у књигама инвентара, као и време њиховог инвентарисања и цена набавке (иако је то и раније била обавеза оног ко је руковао библиотеком). Приликом последње ревизије библиотечког фонда утврђено је да из укупног фонда треба још да се издвоје све српске и хрватске књиге штампане до краја XIX века, према новијим прописима, те ће се тако повећати број старе књиге у библиотеци Градског музеја.

Код сачуваних примерака најстарије периодике у библиотеци Музеја нашли смо потписе и *ex libris* ранијих власника и печате библиотека суботичке Гимназије, Правног факултета, Националне касине, Занатске касине, затим Народног музеја из Будимпеште и других установа. Такав је случај и старим и ретким књигама на чијим страницама налазимо имена: Иштвана Ивањија, Лајоша Вермеша, Алфреда Тауберта, Ласла Марковича, Јожефа Војнића и нарочито др Винце Зомборчевића (на 68 књига и периодичних наслова из најстаријег периода), суботичког библиофила који је своју вредну библиотеку од 2.000 књига још за живота поклонио суботичкој гимназији. “Око 900 књига више пута оштећене Зомборчевићеве збирке налази се већ четрдесет година у Градској библиотеци. Шездесет и осам књига из гимназије доспело је у библиотеку Градског музеја” сведочи Жужана Кункин, библиотекар саветник и аутор Изложбеног каталога Збирке Винце Зомборчевића у Градској библиотеци.¹

1 D. Kunkin Zs, Bažant E.: Zbirka Vince Zomborčevića u Gradskoj biblioteci, Izložbeni katalog, Subotica, b.g. /tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku/, str. 8

На раритетним издањима Доситејевих *Целокупних дела*, која се данас чувају у Градском музеју, налазимо ћирилични печат, писаним словима: „Владан Домба, умировљени бележник Мокрин“ у горњем делу насловне стране сваког тома. У доњем пољу насловних страна сваког тома стоји руком исписан (црним мастилом) следећи текст: „К: Лазар“ са украсним завршетком слова **р**, што би могло бити још једно слово, али је нечитко написано. Не знамо ништа ни о једном некадашњем власнику ових старих и ретких књига, јер у Књизи инвентара музејске библиотеке нема других података о њиховој набавци, осим датума инвентарисања: 18. 11. 1983.

ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА

Доситеј (Димитрије) Обрадовић представља једног од најзначајнијих српских књижевника јер је он засновао нову српску књижевност пишући једноставно и разумљиво, књижевним стилем на српском језику, залажући се за стваралаштво на народном језику још пре Вука Караџића. Стварао је на прелазу XVIII и XIX века и све што је написао наменио је српском народу и његовој просвети. Познавао је и усмено народно стваралаштво, али га је занемаривао због схватања да је у књижевности најважније образовање и просветитељство. Због тога се није могао сасвим ослободити рускословенског и славеносрпског језика на ком се образовао и читао лектиру. Вук Караџић му је то највише замерао. Доситеј је веома добро познавао савремену западноевропску литературу и

класичну књижевност, те је највише учинио за западноевропску оријентацију српске књижевности. „Политички је био опредељен за најнапредније идеје пре Француске револуције и веровао је у идеје Јосифа II. На почетку, он је закаснили источњачки занесењак. На крају пута он је модерни западноевропски просвећени рационалиста.“²

Доситеј Обрадовић је рођен у Чакову 1739. године, а умро је у Београду 1811. Потиче из занатлијске породице, али је рано остао без родитеља, те су га рођаци дали на занат у Темишвар. Пошто је млади Димитрије био занесен црквеном литературом, побегао је у манастир Хопово и ту се закалуђерио. У манастиру је остао три године, али је незадовољан животом калуђера и упознавши стварни народни живот, поново побегао. Његова путовања трајала

2 Jugoslovenski književni leksikon, drugo dopunjeno izdanje, Novi Sad, 1984, str. 584

су наредних четрдесет година по Далмацији, Грчкој, Угарској, Турској, Румунији, Француској, Русији, Немачкој, Енглеској и Италији. Постао је полиглот и подучавајући друге и сам је учио нове стране језике. Више година живео је на Крфу, у Бечу, Паризу, Лајпцигу, Халеу, Лондону и Трсту, да би на крају умро у устаничкој Србији, 1811. године. Ту је основао Велику школу (1808) и Богословију (1810) и био је први министар просвете у ослобођеној Србији. Умро је када је радио на оснивању штампарије у Београду.

„Сви Доситејеви списи у приступачном књижевном облику излажу просветитељске идеје XVIII века – филозофске, педагошке, друштвено-политичке, културне, прилагођене тадашњим условима и потребама. Сав је усмерен просветитељској пракси, спасавању свог народа од вековне заосталости и његовом свестраном, нарочито етичком васпитању... Он је борац против свемоћи цркве, за просвећивање најширих народних слојева путем систематског интелектуалног, моралног, естетског и радног васпитања, за световну школу и наставу на матерњем језику која обухвата и женску децу.“³

Доситеј је био врло плодан писац и написао је следећа дела: *Писмо Харалампију*, 1783. године, *Живот и прикљученија*, 1783, 1788; *Совјети здравога разума*, 1784; *Басне*, 1788; *Песна о избављенију Србије*, 1789; *Собраније*, 1793. године, *Етика*, 1803; *Песна на инсурекију Србијанов*, 1804, а постхумно су му објављене књиге: *Мезимац*, 1818, *Христоуија и Венац од алфавита*, 1826, *Писма*, 1829, *Првенац и Ижсица*, 1830. године.

Још за живота поједина његова дела доживела су поновљена издања и преводе, а његова писма објављивали су сви значајни српски часописи.

Дела Доситеја Обрадовића, књиге 1-10. први пут су издата код Глигорија Возаревића у Београду од 1833-44. године и то су прва целокупна дела једног српског писца која су доживела друго издање - у Земуну, 1850. године у **Народној књигопечатњи дра Данила Медаковића**.

Осам оригиналних свезака (од десет) ових *Целокупних дела* Доситеја Обрадовића чувају се у библиотеци Градског музеја у Суботици, а књига бр. 9 је погрешно два пута повезана. Иако непотпуно, ово издање Целокупних дела Доситеја Обрадовића представља прави раритет у стручној библиотеци Музеја, већ и због тога што је број старих и ретких књига на српском језику много мањи од оних на мађарском, латинском или немачком језику. Пошто се ради о тако значајном српском писцу европских размера, оригинални примерци његових целокупних дела свакако заслужују нашу пажњу.

Целокупна дела Доситеја Обрадовића регистрована су и обрађена у *Каталогу књига на језицима југословенских народа 1519-1867*, у издању Народне библиотеке СР Србије,⁴ Београд, 1973. године, под каталошким

3 Enciklopedija Jugoslavije, knj. 6, Zagreb, 1965, str. 361-362

4 Каталог књига на језицима југословенских народа 1519-1867, Београд, 1973, стр. 282

редним бројем 1810. на страни 282 (обраду преносимо савременим ћириличним писмом због недостатка старих слова и симбола ћирилице којом су штампана ова дела).

ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА Доситеа Обрадовића. Препечатала и издала Народна књигопечатња Дан. Медаковића. [Књ. 1-10]. – У Земуну, Народна књигопечатња Дан. Медаковића, 1850; 8^о

Књига прва: Живот и прикљученија. [Са 1 прил.]. – Стр. XVI+127

Књига друга: Писма... као продуженије живота и прикљученија. – Стр. VIII+176

Књига трећа: Басне Езопове и други баснотвораца. – Стр. VIII+264

Књига четврта: Совјети здравога разума. – Стр. 109

Књига пета: Етика или философија наравоучителна по системи г. професора Соави. – Стр. 118

Књига шеста: Собраније разни наравоучителних вешчеј. – Стр. 287

Књига седма: Мезимац. – Стр. 151

Књига осма: Христоитија сиреч благи обичаји и Венац од алфавита. – Стр. 68

Књига девета: Првенац. Вжица. – Стр. 115

Књига десета: Писма домаћа знанцима и пријатељима. – Стр. 146+[26]

[Са списком пренумераната у 10. књизи]

Целокупна дела Доситеја Обрадовића чувају се у Народној библиотеци Србије под сигнатуром: С-II 851, а у Суботици се комплет од десет оригиналних књига налази у Градској библиотеци (фонд старе и ретке књиге) и у библиотеци Српске црквене општине у Суботици⁵, док су у Градском музеју **Целокупна дела** непотпуна. То, међутим, не умањује њихову вредност и нашу обавезу да се чувају као покретни споменици културе, односно музејске вредности које Закон штити и налаже нам да их прописно чувамо у установама културе.

У стручној библиотеци **Градског музеја** чува се осам оригиналних књига **Целокупних дела** Доситеја Обрадовића (недостају прве две), издатих у Земуну, 1850. године и то:

Књига трећа: **Басне Езопове и други баснотвораца**. – Стр. VIII+264

Књига има све наведене странице и насловну страницу са натписом: Целокупна дела Доситеа

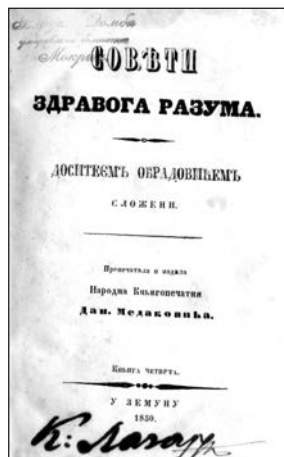
⁵ Списак књига књижнице Српске црквене општине у Суботици, Нови Сад, 1907, стр. 4

Обрадовића. Недостају неке корице од картона или хартије, ако их је било, што се у нашем примерку не може знати, јер је ова књига сасвим нелогично повезана са књигом број **осам** на првом месту у пластифицирани, тамноплави тврди повез и инвентарисана је као један том под инв. бројем 7008, 1983. године. Наручилац оваквог повезивања вероватно је био један од претходних власника књига који се потписао само на прву повезану књигу у тому, а све остале су без потписа или печата. На хрбату сваког „тома“ златотиском су утиснути наслови књига и при дну хрбата иницијали: К.Л. Књиге су вероватно повезане „по дебљини“, тј. према броју страница да би у сваки том стале по две књиге Целокупних дела.

Музејска библиотека поседује четири таква „тома“, а један недостаје.

Књига четврта: **Совјети здравога разума.** – Стр. 109

Ова књига повезана је заједно са **шестом** књигом Целокупних дела и носи инвентарни број 7011/1983. На насловној страни налази се потпис мастилом: К: Лазар на дну странице, а при врху странице стоји ћирилични печат са писаним словима - ех libris Владана Домбе, умировљеног бележника из Мокрина. Имена оба бивша власника налазе се увек на истој страници (насловној) како би било јасно да се власник књиге променио. Књига је у доста добром стању с обзиром да ниједна од њих није рестаурирана нити чишћена, а услови за чување музејских књига у депоу нису задовољени према савременим библиотечким стандардима (недостају клима уређаји и мерачи влажности ваздуха у таванском простору где је смештен депо).

Књига пета: **Етика или философија наравоучителна по системи г. професора Соави.** – стр. 118

Пета књига је повезана са **деветом** и **десетом** књигом под истим инвентарним бројем 7009/1983, нема потписе власника на насловној страни, комплетна је, али је на појединим листовима видљиво некадашње дејство влаге, а затим исушивања.

Књига шеста: **Собраније разних наравоучителних вешћей.** – Стр. 287

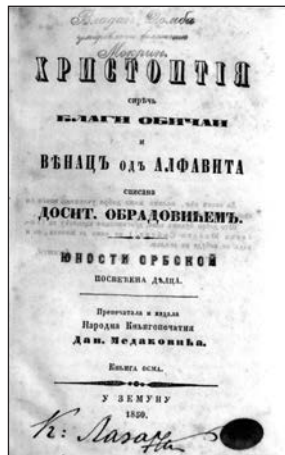
Текст је комплетан и у музејском примерку, без ознаке власништва, повезан у истоветни пластифицирани тврди повез као код осталих, заједно са књигом број **четири**.

Књига седма: **Мезимац.** – Стр. 151

Седма књига повезана је у исти том са књигом **девет** под истим инвентарним бројем: 7010/1983, комплетна је и без потписа бивших власника. Странице су више

пожутеле око слова него у осталим књигама, али су још увек доста читљиве. Било би пожељно да се комплетна Доситејева дела рестаурирају.

Књига осма: **Христоутија сиреч благи обичаји и Венац од алфавита.** – Стр. 68

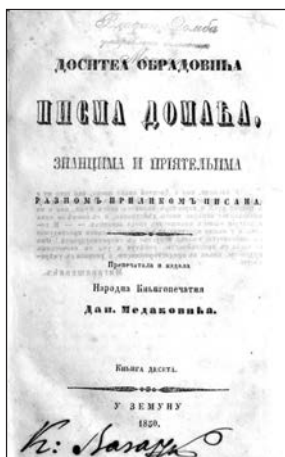
Повезана заједно са **трећом** књигом под истим инв. бројем: 7008/1983, има оба знака бивших власника; на страницама видљиво дејство влаге.

Књига девета: **Првенац. Ижица.** – Стр. 115

Ову књигу Музеј има у дупликуату, повезану у два различита «тома» са књигом **седам** (инв. број 7010/1983) и у другом случају са књигама број пет и десет. Први наведени примерак оштећен је, тј умрљан црним

мастилом приликом означавања власништва на насловној страни (потпис: К. Лазар) а оно је пробило и на наредне три странице. Можда је то био разлог да се један «лепши» примерак поново увеже са осталима или је једноставно у питању била грешка.

Књига десета: **Писма домаћа знанцима и пријатељима.** – Стр. 146+[26]

Повезана са књигама број **пет** и **девет** (инв. број 7009/1983). Има оба податка о претходним власницима (К. Лазар и В. Домба), који су идентични са осталим примерцима наведених Доситејевих књига. Ова је свеска нарочито значајна због списка **пренумераната** на 26 страна у коме су обухваћени претплатници и читаоци Доситејевих књига под пуним именом, презименом и занимањем из следећих места: Бечерека, Вршца, Земуна, Каменице, Сремских Карловаца, Лединаца, Меленаца, Новог Сада, Руме, Силбаша, Сомбора, Суботице, Сусека, Темишвара, Чакова, Шида, Боке Которске, Вуковара, Дубровника,

Задра, Карлштата, Пеште, Помаза, Сенте, Котора, Осека, Београда, Бруснице, Ваљева, Крагујевца, Крушевца, Лознице, Неготина, Параћина, Пожаревца, Шапца, Јагодине, Ћуприје и Алексинца. Списак се наставља и онима који су се касније јавили.

Тако се у **Суботици** наводе Богобој Атанацковић као пренумерант за 10 примерака и Василије Петровић, Јевтимије Арадски, Александер Стојковић, Георг Стојановић, Теодор Прокопчањи, Сава Хаџић, Ђорђе Павковић, правобранитељ и Исак Лудајић, парох, са по једним примерком.

Из ових значајних издања старе и ретке књиге у Градском музеју сазнали и доста података о прошлости града у коме живимо и о његовим људима из минулих епоха, о њиховој лектури и интересовањима, као и то да је из Суботице било мање претплатника за Доситејеве књиге него из других места Војводине и Србије.

Све књиге Доситејевих **Целокупних дела** штампане су у Народној књигопечатњи **др Данила Медковића** (Зрмања, 1819 - Загреб, 1881) у Земуну 1850. године.

Данило Медковић⁶ је био историчар и публициста. Гимназију је завршио у Задру, право у Бечу, а историју је студирао у Берлину, где је и докторирао. Јавним радом бавио се у Војводини, Србији и Хрватској. Био је секретар кнеза Милоша Обреновића.

За време Револуције 1848/49. у Војводини је издавао и уређивао лист **Напредак**, орган српске омладине са слободарским идејама. Као вешт новинар, популарисао је српску прошлост и написао је књигу: *Повијесница србског народа од најстаријих времена до године 1850*, I-IV, и објавио је у Новом

6 Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 5, Zagreb, 1961, str. 116

Саду 1851-52. Издавао је неколико листова: *Јужна пчела* (1851-52); *Србски дневник* (1852-59); *Седмица* (1852-58); *Напредак* (1862-64). Ове листове уређивао је са позиција грађанског либерализма, да би на крају прешао на крајњи конзервативизам.

Штампарија под називом Народна печатња дра Данила Медаковића основана је у Новом Саду 1847. али је 1848. радила у Сремским Карловцима. Од 1849-50. је у Земуну, где су и штампана Целокупна дела Доситеја Обрадовића. После тог периода опет је у Новом Саду где се штампају многа значајна издања. Медаковић је био веома плодан и способан издавач. Примећује се да су многа његова издања имала пренумеранте, тј. претплатнике који су унапред давали новац да би се књига могла штампати, што је за оно време било веома важно. У његовој штампарији светло дана угледала су дела Богобоја Атанацковића, Платона Атанацковића, Милована Видаковића, Уроша Милутиновића, Матије Бана, Љубомира Ненадовића, Јована Хацића, Змајеви преводи из мађарске књижевности, Даничићеви преводи са руског језика, преводи са немачког и француског; ту је излазила едиција Европска библиотека нове белетристичке литературе 1857. године, Домаћи лекар, Књиге за добре цели, Фрушкогорка – мали забавник, Шаливи календари и друге. Сва његова издања данас спадају у категорију старе и ретке књиге (библиотечки материјал настао до краја XIX века на нашем језику) те се као културно добро штити и користи у складу са прописима о заштити културних добара, како је то прописано Законом о библиотечкој делатности.⁷

У Војводини је већ у XVIII веку било штампара, али су то били странци. Емануил Јанковић је у Новом Саду основао штампарију 1790. године, а после његове смрти наследио га је брат Јован Јанковић.⁸ Они, међутим, нису имали дозволу да штампају ћирилске књиге јер су аустријске власти због цензуре, дозвољавале да се књиге штампају ћирилицом само у бечким штампаријама. Јанковићи су смели да штампају само немачке и латинске књиге. Штампане књиге на српском језику наставило се изван наше територије.

Доситејевим доласком у Немачку започиње се са интензивнијим штампањем наших књига у XVIII и наставља се у XIX веку. Доситеј штампа своје дело *Живот и прикљученија* у Лајпцигу, код немачког штампара Кристофа Брајткопфа. Тек после више захтева аустријској власти, одобрава се бечком штампару Јосипу Курцбеку да штампа српске књиге (у периоду 1770-1792). Ову штампарију откупио је Стефан Новаковић и добио дозволу да књиге штампа ћирилицом. У њој је штампана *Историја* Јована Рајића и новине *Славено-србскија вједомости* Стефана Новаковића, које Градски музеј у Суботици има у фототипском издању Матице српске из 1961. године.

⁷ Закон о библиотечкој делатности, Службени гласник РС, бр. 34/94

⁸ V. Jokanović, E. Popović, M. Stojanović: Mala jugoslovenska enciklopedija bibliotekarstva, Beograd, 1988

Када је и Стефан Новаковић запао у финансијске невоље, уступио је своју штампарију кардиналу Баћанију, а овај ју је поклонио Будимском универзитету. У тој штампарији штампали су своја дела Доситеј Обрадовић, Јован Рајић, Лукијан Мушицки и други, а њен рад се наставља и у XIX веку.

У Војводини се у XIX в. наставља штампање српских књига, али опет само латиницом, код сина Јована Јанковића, Павла, 1821. године. После њега, ова је штампарија продата Данилу Медаковићу 1847. у Новом Саду, да би је он због мађарске буне, накратко преместио у Карловце, затим у Земун, где су 1850. ћирилицом штампана Доситејева *Целокупна дела*. Тако смо преко примерака сачуваних старих књига у Музеју сазнали нешто више о историји војвођанског штампарства, а ти се подаци допуњавају и ранијим детаљним сазнањима о оснивању и раду прве суботичке штампарије Карла Битермана, основане 1844. године. Битерман је као предузимљиви штампар врло брзо набавио сва слова, те је штампао књиге на мађарском, немачком, латинском, буњевачком и српском језику. Прва књига штампана ћирилицом у суботичкој штампарији је *Дарак Српкињи*, друга свешчица новела Богобоја Атанацковића, 1846.г. такође са списком претплатника. У периоду 1844-1869. у Битермановој штампарији штампано је ипак само двадесетак ћириличних наслова књига, листова и календара, док је број латиничних наслова далеко већи.⁹

На крају да поновимо да у Суботици постоје два потпуна комплета Доситејевих Целокупних дела: један у Градској библиотеци, а други у библиотеци Српске православне црквене општине, којој се захваљујем на успешној сарадњи, јер ми је свој примерак учинила доступним ради упоређивања са нашим примерком. Утврдила сам да је њихов комплет доста добро очуван и свих десет свезака, тј. књига Доситејевих Целокупних дела је повезано у три тома, исправним редоследом од један до десет. Издање је илустровано цртежом Доситејевог лика у првој књизи, а повез је платнени. За постојање ових књига сам сазнала из поменутог *Списка књига књижевнице Српске црквене општине у Суботици*, који се у стручној библиотеци Градског музеја чува под сигнатуром: S-V/42. Због богатства фонда библиотеке Српске црквене општине у Суботици, Народна библиотека Србије је такође користила овај фонд приликом израде *Српске библиографије, књиге 1868-1944*, где је ова библиотека регистрована под бројем 74, у Попису и бројним ознакама библиотека у којима је вршено истраживање грађе.

Доситеј Обрадовић је поред тога што је један од најзначајнијих српских писаца, био оснивач и прве школске библиотеке у Србији, у оквиру Велике школе у Београду. Своју личну библиотеку поклонио је Великој школи и тако се сврстао у зачетнике библиотекарства у Србији.

9 I. Szentgyörgyi, E. Bažant, N. Bašić Palković: Subotička bibliografija 1764-1869, sv. 1, Subotica, 1988, str. 69

ЗАКЉУЧАК

У фонду старе и ретке књиге у стручној библиотеци Градског музеја у Суботици, чува се осам књига *Целокупних дела* Доситеја Обрадовића, објављених у Земуну 1850. године.

Доситеј Обрадовић (1739-1811) представља једног од најзначајнијих писаца нове српске књижевности на прелазу XVIII и XIX века. Залагао се за стваралаштво на народном језику и у приступачном књижевном облику излагао је просветитељске идеје XVIII века. Био је оснивач Велике школе у Београду, 1808. године, којој је касније поклонио своју богату личну библиотеку. Тако је настала прва школска библиотека у Србији, а Доситеј Обрадовић се сврстао у зачетнике библиотекарства код нас.

Доситејева *Целокупна дела* су интересантна као издавачки подухват зато што је он први српски писац коме су поновљена сабрана дела (прво издање је изашло 1833. у Београду). У нашем комплету Целокупних дела недостају прве две књиге, али је зато књига број девет два пута повезана. У књизи број десет налази се списак пренумераната за више места у Војводини, те из Суботице: Богобој Атанацковић, Василије Петровић, Јевтимије Арадски, Александар Стојковић, Георг Стојановић, Теодор Прокопчањи, Сава Хацић, Ђорђе Павковић и Исак Лудајић. Тако смо из овог издања сазнали нешто више из прошлости Суботице, а уједно смо обрадили књиге из нашег фонда које представљају покретно културно добро које штити Закон о заштити споменика културе Републике Србије.

Рецензент: Жуљана Д. Кункин, библиотекар саветник

ÖSSZEFOGLALÓ

Aszabadkai Városi Múzeum könyvtárának részét képező régi és ritka kiadványok gyűjteményében Dositej Obradović: Celokupna dela (Összes műveinek) nyolc kötetét őrzik, melyek 1850-ben Zimonyban (Zemun) jelentek meg.

Dositej Obradović (1739–1811) az újabb kori (18-19. sz.) szerb irodalom egyik legkiemelkedőbb személyisége. A 18. század oktatási elméleteiért és a nemzeti nyelv felemeléséért szállt síkra közérthető műveiben.

A belgrádi Nagyiskola (Velika škola) alapítója volt 1808-ban, mely halála után megörökölte gazdag személyes könyvtárát. Így jött létre az első szerb iskolai könyvtár, s Dositejben tisztelhetjük a hazai könyvtári szakma kezdeményezőjét. Dositej összes műve mint kiadói tevékenység is érdeklődésre tarthat számon, mert ő volt az első szerb író, akinek összegyűjtött műveit újra kiadták (az első 1833-ban Belgrádban látott napvilágot). A mi sorozatunkból az első két kötet hiányzik, viszont a kilencediket kétszer kötötték be. A tizedik kötetben szerepel a vajdasági

városok előfizetőinek listája, Szabadkáról Bogoboj Atanacković, Vasilije Petrović, Jevtimije Aradski, Aleksandar Stojković, Georg Stojanović, Teodor Prokopčanji, Sava Hadžić, Đorđe Pavković és Isak Ludajić. E kiadványból, melyet a Szerb Köztársaság Műemlékvédelmi törvénye véd, Szabadka múltjáról is megtudhattunk valamit.

SUMMARY

There are eight books from the collected writings of Dositej Obradovic in the fund of rare and old books in the Municipal Museum of Subotica, that were published in Zemun in 1850. Dositej Obradovic (1739-1811) is one of the most important writers of modern Serbian literature at the end of XVIII and beginning of XIX century. He supported literature written in national languages and exposed the ideas of Enlightenment. He was the founder of The Great School in Belgrade in 1808, and he left his rich library to the school. It became the first school library and in that way we can consider Dositej Obradovic as an originator of library science in Serbia. The collected writings of Dositej Obradovic are interesting firstly because in the tenth volume we can find a list of subscribers from Vojvodina and among them some people from Subotica.

Papp Árpád *néprajzkutató - antropológus muzeológus*

A NÉPRAJZI KARTOGRÁFIA VAJDASÁGBAN

1. Bevezető

Ezen tanulmány annak a doktori disszertációnak alapján készült, amelyet a szerző Budapesten védett meg 2007 januárjában. A disszertáció címe „A néprajzi kartográfia Európában”, magától értetődik, hogy terjedelmi és tartalmi korlátok miatt ennek csupán töredéke olvasható a szabadkai Városi Múzeum évkönyvének oldalain.

Két kulcsfogalmat járunk körül: ez pedig a mai szóhasználatban élő Vajdaság mint területi egység és a területen végzett néprajzi kartográfiai kutatások eredményei, illetve az adatok tágabb kutatástörténeti keretbe helyezése történik meg, valamint beszámolunk egy újabb kartográfiai vállalkozás előkészületeiről is.

2. A néprajzi kartográfia

A néprajzi kartográfia a hagyományos (paraszi) kultúra jelenségeit rögzíti – mely térbelileg lényegesen differenciáltabb, mint a hivatalos kultúra –, kulcsfeladata a kultúra jelenségeinek feltérképezése és pontos lokalizálása¹. Minthogy ennek során egységes kérdőívek segítségével végzik az adatgyűjtést, egységes kérdésekre kaphatunk különböző válaszokat, amelyek térbeli elterjedtségük révén egy (vagy több) felvetett kérdés magyarázatára adnak lehetőséget.²

A kartográfikus módszer értelmét az adja, hogy a térbeli azonosságok és eltérések táji elrendeződéséből vissza lehet következtetni történeti folyamatokra.³

Az atlaszok lényegében térképre vitt adattárak, melyek a kutatók kimeríthetetlen forrásai. Egy korábbi meghatározás szerint a néprajzi atlasz feladata az, „hogy

1 „Lényegében a „hol” kérdés vizsgálatának fontossága hozta létre a néprajzon belül a kartografikus eljárást, mint a kutatómód szemléletes eszközét, amely világos, áttekinthető anyagrendezési mód. A kartografikus módszer alkalmazásának legmagasabbrendű formája az atlasz, amely már nemcsak ad hoc anyagra támaszkodik, hanem a térszemlélet elvei alapján, a „hol” kérdés fontosságának tudatában, a táji eltérésekre ügyelve, anyagot is gyűjt. Az egyszerűen csak térképező eljárással dolgozó kartografikus módszertől rendszerint eltér annyiban, hogy az anyag felvételi módja homogén – legalábbis törekvésében az –, míg a legkülönbözőbb közlések anyagára épülő térképeknek az egyenetlen gyűjtési szempontokból származó veszéllyel számolniuk kell.” Barabás J. 1955. 422.

2 Mint azt a Magyar Néprajzi Lexikon III. kötetének „kartográfiai módszer” címszó szerzője röviden összefoglalja, „a kartográfiai módszer: az összehasonlító néprajzi vizsgálatnak az az ága, amely a népi kultúra jelenségeinek, jelenségegyütteseinek térbeli elterjedtségét vizsgálja térképes ábrázolás segítségével, és ezek tanulságaira építve, további ismeretek bevonásával különféle összefüggések, szabályosságok, törvényszerűségek megállapítására törekszik. Elvileg a kartográfiai módszer abból a feltételezésből indul ki, hogy a kultúra táji differenciáltsága nem véletlenszerűen jött létre, s így fejlődési szabályosságokat tükröz.” Ortutay Gy. 1987. 85-86. Barabás J. címszava.

3 „Ezeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a táji különbségek elemzéséből lényegbevágó tanulságok vonhatók le az illető népcsoport, lakosság kultúrájának állapotára, fejlődésére, etnikus voltának lényegére, reakálási ösztönére, s általában következtethetünk a kulturális mozgás, az ember belső mechanizmusának törvényszerűségeire.” Barabás J. 1955. 421.

olyan térben rendezett néprajzi anyagot bocsásson a kutatás rendelkezésére, mely általános törvényszerűségek megállapítására — ha úgy tetszik — etnológiai értékelésre elsődrendűen alkalmas”.⁴

A néprajzi térképezés a konkrét vizsgálat gyakorlatában alakult ki, viszonylag egzakt módszernek tekinthető, „... az anyag rendszerezésében a szubjektívitas lehetősége minimálisra csökken, a jelek mint egyértelmű formulák megteremtik az összehasonlítás biztonságos feltételét.”⁵

A néprajzi atlaszok történetében két markáns elképzelés különíthető el azok megjelenése óta. Az első a nemzeti atlaszok csoportja (ide sorolhatjuk mindazokat az atlaszokat, melyek címében szerepel egy nemzet vagy etnikus elnevezése), ahol egy bizonyos nemzet vagy nép meghatározott sajátosságainak területi elterjedése kerül bemutatásra, a második csoportot a területi egységek alkotják (országok, régiók) egy- vagy többnemzetiségű lakosságának lehetőségekhez mért legpontosabb feltérképezése jelenti. Összegzésként tehát leírható, hogy azok a kartográfiai munkák tekinthetők szűkebb értelemben „néprajzi kartográfiának”, melyek: 1.) a hagyományos (paraszi) kultúrát tekintik vizsgálatuk tárgyának, 2.) az adatok összehasonlíthatósága érdekében kérdőívek segítségével gyűjtik a később térképre vetített jelenségeket, más esetben a népi kultúra terén gyűjtött adatokat dolgozzák fel a kartográfia módszereit felhasználva, 3.) az így rendszerezett anyag lehetőségekhez mérten tematikus egészet alkot, vagy szerencsésebb esetben a népi kultúra egészéről ad elemzésre és következtetések levonására alkalmas, térképre vitt adathalmazt, adatbázist.

3. A néprajzi kartográfiai törekvések és eredmények Európa és Vajdaság területén

Miután a néprajz etnikus sajátosságokkal foglalkozó történettudomány, számba kell vennünk azokat az eredményeket (és kétségtelenül a kudarokat is), melyeket a végső következtetés levonását döntően befolyásolhatják.⁶

4 Barabás J. 1957. 609. Idézi Gunda Bélát: Gunda B. 1939. 294.

5 Barabás J. 1963. 7.

6 Ennek során két atlasz, a jugoszláv és a magyar kiemelt szerephez jut. A Jugoszláv Néprajzi Atlasz 1963-ban napvilágot látott nyolc próbaplapja és az 1989-ben publikált első tömb mindössze hét térképe áll rendelkezésünkre. A térképlapok kis számát némiképp ellensúlyozza az a tény, hogy a kutatópontok nem kizárólag szerb vagy horvát többségű településeken voltak, hanem magyar, szlovák és ruszin lakosságú településeken is.

A Jugoszláv Néprajzi Atlasz célkitűzése alapvetően az akkori Jugoszlávia összes nemzetének és nemzetiségének együttes feltérképezése volt, egyes szláv – elsősorban szerb – kirajzások figyelembevételével. A munka eredményes befejezése ezáltal még szennazációsabb újdonságokkal és eddig még nem is sejtett kapcsolatokkal szolgálhatott volna.

A vajdasági szlovákok népi kultúrájáról atlaszmunkálatok nem születtek, jóllehet a magyarországi szlovákok néprajzi atlasza és a szlovák néprajzi atlasz már kézbevehető.

A bánsági románok kutatása terén összefoglaló monográfia született, a román népi kultúra atlasza viszont egyedül romániai kutatópontokat ölelte fel. Maluckov M. 1985.

A vajdasági németek népi kultúrájának feltérképezése a második világháború előtt gyűjtött, majd az Atlas der deutschen Volkskultur Neue Folge (új sorozat) rögzítette, de az adatok szórványos előfordulása megnehezíti az összehasonlítást. Zender, M. 1958-1973.

Horvát néprajzi atlasz tervéről nincs tudomásunk, és a ruszin, valamint a roma néprajzi atlasz is csak a távoli jövőben képzelhető el.

A mai Vajdaság területén végzett kartográfiai kutatások felsorolását úgy végezzük el, hogy egy tágabb kutatástörténeti keretbe helyezzük a régióban jegyzett kartográfiai tevékenységet.

3.1. Az etnokartográfia korai szakasza Európában

A 19. század néprajzi kartográfiáját – más országokhoz hasonlóan – a nemzetiségi térképek jelentették, így az elsők között a Karl Czoernig által kidolgozott térkép (1855) említhető, amely az 1850-51-es census adatai alapján készült.⁷

A közép-európai néprajzi atlaszok korai szakaszában⁸ – a két világháború között – a Német Néprajzi Atlasz⁹ hatása a legnagyobb, hiszen az atlasz térbeli kiterjesztése, módszertani megalapozottsága példa nélküli az adott időszakban, jóllehet a néprajzi atlasz gondolatát egy néprajzi-nyelvjárási munka, a K. Jaberg – J. Jud-féle atlasz lendítette előre.¹⁰

E két atlasz előkészületei és részeredményei más atlaszok készítésére is ösztönzőleg hatottak, mindamellett a regionális atlaszok készítésének közép-európai gyakorlatát is előrelendítették. A 20. század húszas éveiben indulnak a lengyel, a svéd, finn, észt, később a francia (Gennep pontmódszerrel száz Savoya-i község szokásanyagát térképezte¹¹) atlaszmunkálatok. Az ADV térképlapjainak kiadása újabb hullámot indít el a holland, belga, olasz, svájci, magyar néprajzosok körében.¹² A háborútól közvetlenül nem sújtott országokban a negyvenes évek

Ezek után érthető, hogy az interetnikus hatások vajdasági jelenségeinek számbavételekor a már megjelent atlaszok közül egyedül a magyar és jugoszláv néprajzi atlaszok eredményeire támaszkodhatunk, és ezeket a munkálatokat tekintjük sarokpontoknak.

7 Paládi-Kovács A. 1986-88. 325. Fontos megjegyezni, hogy statisztikai adatok, censusok térképre vetítésével készült térképlapok már lényegesen korábban is készültek: Coronelli 1690-es térképe a Skadari-tó környéke lakosságának vallási összetételéről számol be (egyszersmind az adózás kapcsán is használható adatokkal szolgál).

8 Schippers meghatározása szerint az atlaszkészítés „aranykora”. Schippers, Th. K. 2000. 629.

9 Atlas der deutschen Volkskunde, a továbbiakban ADV.

10 Az első világháborút követően kezdődött a munka, 1928-ban jelenik meg az első kötet, 1940-ig gyakorlatilag évente újabb kötet lát napvilágot. (K. Jaberg – J. Jud Sprach- und sachatlas Italiens und der Südschweiz. Halle. 1828-1940. I-VIII.) A népiélet szóanyagából indultak ki, és néprajzi rendszer alapján történt a csoportosítás, amit P. Scheuermeier közreműködésének tulajdoníthatunk. A szóanyag mellett rajzokat is közöltek néhány lapon. Összesen 990 helységből van adatunk, a címben is jelölt területek mellett Sziciliából és Korzikáról is.

11 Gennep. 1937. I. 86.

12 A magyar néprajztudományban Solymossy a kartografikus módszer első következetes alkalmazója. Paládi-Kovács A. 1986-88., hivatkozása Bellosits B. 1902. munkájára.

A népi kultúra jelenségeit atlaszlapokkal is illusztráló munkák között Bellosits Bálint neve sem kerülhető meg. Bátyfő és Győrffy alkalmazza ugyan a földrajzi módszert, de az kartografikus eljárással alig párosul. Győrffy I. 1925. Róheim Géza ugyancsak készít térképet a lucaszék kérdéskörének tárgyalásakor. Róheim G. 1920. Gunda Béla és K. Kovács László múzeumi tárgyak vaktérképre vetítésével próbálkoztak. Térképeket készít még Cs. Sebestyén, Fél Edit és Gönyei Sándor. Barabás J. 1955. 412.

A felsoroltak esetében természetesen nem beszélhetünk atlaszokról, de egy bizonyos kérdés ábrázolásáról, vagy a probléma illusztrálásáról igen. Ilyen értelemben az atlaszmunkálatok korai elődjait tisztelhetjük bennük.

A német néprajzi atlasz munkálatai nyomán merült fel először a hazai németiség atlaszának elkészítése. Schwartz Elemér veti fel a magyar néprajzi atlasz gondolatát is 1931-ben. Vélhetően ennek hatására németszakos

elején is folyik munka, de leginkább az összegyűjtött anyag elemzése történik meg. Emellett a francia fizikai antropológia eredményei is jelentősek, a kutatások eredményei ma is meghatározóak. A század húszas éveitől, az atlaszmunkálatok térhódításával a módszeresség igénye is komolyabb teret kap.

Az időszakra jellemző, hogy a jelenségek térbeli elrendeződéséből kirajzolódó problémák jelentik a vizsgálat alapját.¹³

A Balkán-félsziget etnokartográfiai aktivitását Jovan Cvijić és köre határozta meg, mely laikusokból és tanult szakemberekből állt, a századforduló idején már módszeresen kutatja a településformák, háztípusok kérdését.¹⁴ Szerencsés körülmény, hogy a Szerb Királyi Akadémia az összegyűjtött anyag publikálását egy külön kiadvány életrekelésével támogatja.¹⁵ A kiadott kötetek képezik a későbbi antropogeográfiai munkák alapját. A jugoszláv néprajzban a század húszas éveitől már nyomtatásban, addig csak alkalmazásban jelen volt a kulturális area fogalma. A Balkán-félsziget és a délszláv népek c. nagyszabású művében Jovan Cvijić, a földrajztudós¹⁶ már az akkori kor szellemében bizonyításként használta a térképeket. A későbbiek során Milovan Gavazzi¹⁷ is munkáiból meríthetett ihletet. Az atlaszmunkálatok tehát nem hatottak az újdonság erejével, csupán változást hoztak.

3.2. Háború utáni szakasz

A második világháború után a kartográfia korábbi, német iskolából eredő gyakorlatával elsősorban Közép-Európában szándékoznak szakítani, ezért önálló, de módszertanában az ADV-től nem függetleníthető atlaszok készülnek, mint a magyar vagy az osztrák. A szovjetunióbeli atlaszmunkálatok két külön úton

tanárjelölteket küldtek Berlinbe és Párizsba tanulmányozni a módszert, de érdemi eredményt nem mutattak fel. Balassa Iván szerint Schwartz, a szegedi egyetem professzora már 1929-ben, a Magyar Néprajzi Társaság választmányi ülésén felveti az atlasz szükségét. Ezt később Bátky Zsigmond is szorgalmazza, de csak 1939-ben kerül sor az előkészítő munkálatokra Gunda Béla vezetésével.

Gunda Béla 1939-ben kidolgozza egy majdan elkészülő néprajzi atlasz tervét és programját, vonatkozó tanulmánya pedig még azévből megjelenik. Gunda B. 1939. 294-300.

A munka kezdetben a Néprajzi Múzeumban, később az egyetem Magyarságtudományi Intézetében folyt. Az országot 14-15 körzetre osztották, mindegyikben 30-40 kutatópontot vettek fel, összesen 400-at. Az atlaszterv abban tért el a német atlasztól, hogy az anyagi kultúra kérdéseinek hangsúlyozott figyelmet szentel. Az etnikailag egységes területen a kutatópontokat ritkították, az etnikailag vegyes területen sűrítették.

Az atlaszterv széles megalapozottságú volt, amihez hozzájárult Gunda Béla svédországi tanulmányútja és az ott szerzett tapasztalatok is, elsősorban módszertani értelemben.

13 Barabás J. 1963. 25. Említi Aubin – Frings – Müller 1926. és Geramb 1925.

14 Teszik mindezt a kor szellemében: Meitzen 1882-ben 6 különböző háztípus táji elrendeződését mutatja be. Később egyes településtípusok és építmények elterjedéséről készít hasonló munkát. Meitzen, 1882.

Sebillot 1893-ban néprajzi és nyelvi jelenségek alapján a francia és a breton nép közti határ megállapítását célozza meg. Mellette még Gilléron munkássága kiemelkedő. A század elején Pessler a szász parasztház típusainak elterjedését vizsgálja. A tipológiai szemlélet hatása alatt a morfológiai elemeket túlbecsüli. Pessler, 1924.

15 Srpski Etnografski Zbornik. Belgrad. Gavazzi, M. 1929-1930. 280.

16 Cvijić, J. 1925.

17 Gavazzi 1929-30.

haladtak,¹⁸ az egyik az európai mintára a hagyományos műfajok mentén alakult, míg a másik a világ népeit statisztikai-demográfiai módszerrel feltérképező tevékenység terméke.¹⁹

A néprajzi kartográfiai eredményeket felmutató lengyel atlasz, vagy az új koncepción alapuló holland-belga atlasz megjelenése is a 20. század hatvanas éveire tehető. Az atlaszkészítési hullámot az osztrák néprajzi atlasz indítja meg, valamint azok a nemzetközi kezdeményezések, melyek egy európai atlasz kapcsán felhívják a honi kutatók figyelmét a kartográfiai módszer fontosságára. A szakasz tehát az ötvenes évektől a nyolcvanas évek elejéig tartott. Az utóbbi húsz év a regionális atlaszok helyi változatainak, a megyei és tartományi, esetleg kisebb régiót feltérképező vállalkozásoknak kedvezett.

A magyar néprajzi atlaszok a mai Vajdaság területére vonatkozó kutatásai sorában a legfontosabb helyet a Magyar Néprajzi Atlasz foglalja el.²⁰ Jugoszlávia területén összesen 19 ponton folytak kérdőíves módszerrel történő gyűjtések a hatvanas évektől.²¹ Az atlasz elkészítéséhez 200 kérdéscsoportot alakítottak²² ki. 1967-ben egyes próbalapokat mutatóként publikáltak,²³ a kész térképek 1987 és 1992 között láttak napvilágot.²⁴

Szolnok megye néprajzi atlaszának voltak ugyan kutatópontjai a Vajdaságban (Pacsér, Piros, Bácsfeketehegy-Feketics), de a későbbi térképlapokról kimaradtak.²⁵

Egyéb, kutatási eredményeket szemléltető, de nem atlaszkészítési céllal készült kutatás Diószegi Vilmos a palóc kirajzásokat is vizsgáló kutatásai.²⁶

A néprajzi atlaszok mellett megkerülhetetlenek a nyelvjárási jelenségeket gyűjtő, rögzítő és bemutató nyelvjárási atlaszok. A Magyar Nyelvjárások Atlasza²⁷ mellett

18 A szovjet atlaszmunkálatok a közép-európai atlaszoktól némiképp eltérő, demográfiai- és történeti-néprajzi tevékenységük a második világháború után válik dominánssá, eredményeinek egyik része a volt Szovjetunió területén gyűjtött anyagból áll. Aleksandrov, V. A. 1967., Aleksandrov 1975., Bruk, S. I. 1964., Ponomarjov 1999.

19 Bruk, S. I. 1959a, Bruk, S. I. 1959b.,

20 A Magyar Néprajzi Atlasz (a továbbiakban MNA) munkálatai 1955-ben indultak, az osztrák atlasztevékenységgel egyidőben. Jóllehet a vállalkozásnak voltak előzményei, mégsem tekinthetjük ezek egyenes folytatásának annak ellenére, hogy Gunda Béla személyében a háború előtti és a címben jelölt atlaszmunkálatok egyik vezetőjét tisztelhetjük.

21 A kérdőív négy füzet 1958-ban, a gyűjtési útmutató rá egy évre látott napvilágot. Barabás J. – Diószegi V. – Gunda B. – Morvay J. – Szolnoki L. 1959. 423 kutatópontot jelöltek ki, amiből 258 belföldi, 165 határon túli magyar népeiséggel bíró települést jelentett. A kérdések zöme a századforduló körüli állapot rögzítésére irányult, némi jelenkutatással tarkítva ott, ahol a változások bemutatása eredménnyel kecsegtetett.

22 Az ún. klasszikus témák a kérdések 60-70%-át alkotják. A témakörök kiválasztásáról bővebben lásd Barabás J. 1957. 613.

23 Barabás J. 1967a.

24 Barabás J. 1987., Barabás J. 1989a., Barabás J. 1992b. A MNA mutatói vagy részismertetések: Barabás J. 1957., Barabás J. 1959., Barabás J. 1960., Barabás J. 1966., Barabás J. 1967b., Barabás J. 1970., Barabás J. 1974. Kutatótörténet: Gunda B. 1989.

25 Szabó L. – Csalog Zs. 1974-75.

26 Diószegi V. 1968. 217-251.

27 A MNyA gyűjtését 1960-ban sikerült befejezni Magyarországon, Csehszlovákiában és Romániában is. (Igaz, hogy az utóbbi országban inkább félbeszakadt a gyűjtés.) 1960 és 64 között Szovjetunióban, Jugoszláviában és

elsősorban az újvidéki Hungarológiai Intézet keretében végzett kisebb területi egységek nyelvjárását feltérképező munkák emelkednek ki. Így születik meg a szerémségi magyar szigetek, a székelytelepek, a szlavóniai magyar nyelvjárások atlasza, a későbbiekben jelenik meg a bácskai és bánsági nyelvjárás atlasz.²⁸

A második világháború utáni időszak atlaszkészítési hullámában az 1958-ban Eszéken megtartott néprajzi tanácskozás a jugoszláviai kartográfia történetében jelentős eseménynek bizonyult: itt merült fel ugyanis először, hogy egy európai léptékben mérve regionális, helyi viszonyok között nemzeti atlasz elkészítésével csatlakoznak a többi európai országban már javában tartó kartográfiai gyakorlathoz,²⁹ és egyúttal szervezőbizottság létrehozását javasolták.³⁰

A Jugoszláv Néprajzi Atlasz (Etnološki Atlas Jugoslavije, a továbbiakban EAJ) szerkesztője (B. Bratanić) a szűkebb értelemben néprajzi atlaszoknak tekintett munkák közül az első lengyel atlaszt tekinti eszmei elődjének.³¹

Az előkészületi szakasz két évig, 1963-ig tartott, amit a próbalapok kiadása zárt le.³² 1966 márciusáig az első kérdőív gyűjtését végezték el, Vajdaságban 68 helységeben. A második kérdőív gyűjtésének során az időközben végbemenő pénzreform az anyagi keret megcsappanását vonta maga után.

Az 1968. március 12–15. között Bonnban megtartott tanácskozáson Bratanić beszámolt arról, hogy a 1966 februárjában Zágrábban megtartott, általa első nemzetközi munkatárgyalásnak nevezett összejövetel eredményeképpen a folyó év során kiadják a III. és IV. kérdőívet, és így összesen 192 témát dolgoztak ki (mint tudjuk, valójában csak 157-et).

A moszkvai tanácskozáson az eredményeken felbuzdult hallgatóság Európa Néprajzi atlaszáinak koordinálását szeretné a jugoszláv atlaszbizottságra bízni. Ez idő alatt az előkészületi szakasz tapasztalairól számos tanulmány születik.³³

A gyűjtést szakemberek, egyetemisták, érdeklődők végzik. 1981-ben, a jelentés idején 50%-os feldolgozottságot feltételeznek, valamint 50 térképlapot, amelyek már elkészültek.

Ausztriában is megtörtént a gyűjtés. Ezt követően került sor az ellenőrző munkákra.

28 Penavin O. 1969b. Penavin O. 1972. Penavin O. 1984a., Penavin O. 1988., Penavin O. 1989., Penavin O. 1995.

29 Természetesen ezelőtt is történtek kartográfiai módszereket felhasználó és gyümölcsözőtető próbálkozások, leginkább Zágrábban, ahol 1927 óta foglalkoznak kartográfiával; 1959-ig 60 térképet készítettek el.

30 Nikolić, R. 1971. 383.

31 Bratanić, B. 1959a. 9. Jóllehet Bratanić vélhetően ideológiai nyomásra lengyel előzményt tüntet fel, bizonyos fókig mégis német tapasztalatokra alapozza munkáját: 1962 és 1964 között hat füzetben kerül kiadásra a néprajzi atlasz közlönye, mely a kutatók eligazítását is szolgálta: lásd Glasnik radne zajednice za etnološki atlas 1961, Glasnik radne zajednice za etnološki atlas 1-5. 1962-64. Etnološki Atlas Jugoslavije 1963. Uvodne napomene i način sabiranja.

32 Pokusne karte 1963. A próbalapok tematikája: a kettős járom formái, a járom rögzítése, szemnyerési módok, a szemnyeréshez használt eszköz, a falu tanácsának találkahelye, éves tüzek alkalmai, az éves tüzek elnevezései, az alakoskodás alkalmai, napjai. A próbalapokról: Išgum, M. 1980. A próbakérdőívben öt téma összesen mintegy kilencven kérdéssel szerepelt, amire a tervezett 3320 helység helyett 1683-ból érkezett válasz. A végleges formát nyert munkabizottságban 200 néprajzost és 800 amatőr gyűjtőt találunk. Az atlasz egyik célja az országhatáron kívül élő jugoszláv (az adatok alapján elsősorban a szerb) nemzetek bemutatása volt, ezért a nemzetközi kapcsolatok ecéül felvételét is előrelátták.

33 Bratanić, B. 1959a., Drljača, D. 1960., Nikolić, R. 1971.

1982-ben önálló intézmény, a zágrábi székhelyű Néprajzi Kartográfiai Központ foglalkozik a koordinálással. Az atlasz első hat térképe³⁴ 1989-ben lát napvilágot Zágrábban³⁵, ahonnan az adattgyűjtés folyamatát is irányították. Az időközben darabjaira hullott ország néprajzi térképeinek további kiadásáról ez ideig nincs hír. Ezt csak sajnálni lehet, hiszen a kérdőív alapján egy rendkívül árnyalt munka ismeretétől fosztanak meg a szélesebb olvasó- (és szemlélő) tábor. A kérdőívek másolata területi megbízott múzeumokban megtalálható, számunkra legérdekesebb anyag, a vajdasági, az újvidéki Vajdasági Múzeum Levéltárában.

3.3. Új európai irányzatok – a hetvenes évekkel kezdődő időszak és hozadéka

A hetvenes évek a finn és svéd atlaszok megjelenésének éve. Intenzív munka folyik a magyar, a jugoszláv, az osztrák, a román atlaszokon. A hetvenes évek másik jellemzője a nemzetközi (nyelvi és néprajzi) atlaszok készítése, helyenként sikeres realizálása is. A nyelvi-néprajzi atlaszok nyugat-európai kiadása ugyancsak a hatvanas-hetvenes évek jellemzője, de az ilyen irányú tevékenység a második világháború óta töretlenül folyik.

Módszertani értelemben újítást a nyolcvanas-kilencvenes évek hoznak, amikor a számítógép-adta lehetőségek gyakorlati alkalmazására is sor kerül. Ennek okát az újból felvetett kérdések korszerű eszközökkel (számítógéppel) történő feldolgozhatósága tette lehetővé, és főként az ötvenes években „kézzel” sikeresen elvégzett több jelenség egymásravezítésének módszerét alkalmazó gyakorlat alapján megfogalmazott határ, régió fogalmak formálták.³⁶

A jugoszláv és magyar néprajzi atlasz vizsgált időszaka a századforduló – mint a hagyományos paraszti kultúra felbomlása előtti időszak, és az azt megelőző vagy követő rövid időszak – környékére helyezi a hangsúlyt. A korabeli etnikai képbe helyezve értelmezhetnénk azok eredményeit.³⁷ Ha az adatokat teljesen hitelesnek tekintjük, értelemszerűen nem figyelhető meg az első világháborút követő betelepítések hatása, és csupán a mai Vajdaság területén számbelileg arányosan eloszló magyar-német-szerb lakosság interetnikus kapcsolatai jönnek számításba. Az összehasonlítás másik szépséghibája, hogy a Magyar Néprajzi Atlasz – akárcsak

34 Boronafajták, a borona elnevezései, a vadméhek elűzésének módjai, a vadméhek befogásának módjai, méznyerés, kultikus kertek.

35 Belaj, V. 1989., reagálás: Čertić, Lj. 1993.

36 Weiss, R. 1951., Erixon, S. 1957. Bringéus, N-A. 1972., Talve, I. 1973-74. Gajek J. 1974b.

37 Ezzel szemben a Jugoszláv Néprajzi Atlasz megítésem szerint túlnőtt aktualizálja módszerét, hiszen a Vajdaság területén a megállapított 117 kutatópontból 76 (a vajdasági kutatópontok 65%-a) egy település szerb népességét, 22 (19%) a magyart, 6 (5,1%) a román, 4-4 (3,4%) a szlovákokat és sokácokat, 3 (2,5%) a bunyevácokat, 2 pedig (1,7%) a ruszinokat vizsgálja az adott kutatópontokon. Az elképzelés határozott előnye viszont abban rejlik, hogy nemritkán olyan helységeket választottak ki a megkérdezendő etnikumot, ahol csak igazán szóróványban találhatók. Nagy rejtély – és ez nem változott tudomásom szerint a későbbiekben sem –, hogy a nemzetiségből, vagy annak arányából adódó distinkciókat miképpen ábrázolták volna. Mint tudjuk, csupán néhány atlaszlap jelent meg, így igazán nem volt lehetőség az interetnikus jelenségek térképes bemutatására az adott esetben.

a már felsorolt atlaszok is – saját nemzeti tudománya rögzült témaköreit vizsgálja. Ezek a kérdések a magyar népi kultúrára vonatkoznak, szűk teret engedve az együttélés megnyilvánulásainak. Természetesen egy olyan atlaszmunkálat esetében, ahol a vizsgált nép lakossága nagy és változatos jellegű területet foglal el, mint a magyar, ez majdhogynem megoldhatatlan akadályt gördített volna a nagyszabású munka eredményes befejezése elé.

Az EAJ (Etnološki atlas Jugoslavije) próbalapok és a MNA térképlapjainak összehasonlítása alapján elmondhatjuk, hogy Vajdaságban az anyagi kultúrában az alföldi gazdálkodási szokások a meghatározóak, hiszen csupán azon csoportok esetében figyelhetjük meg a különbségeket, amelyek még nem igazították gazdálkodási szokásaikat az alföldi mezőgazdasági termelési módhoz. A társadalmi és folklór-jelenségek kapcsán inkább az egymás mellett élés jelensége figyelhető meg.

A Magyar Néprajzi Atlasz eddig megjelent kilenc kötete inkább a korábbi településtörténeti kutatások eredményeit³⁸ igazolja. Első megközelítésben a vajdasági magyar népi kultúra az Alföld szerves része. Ezen belül figyelhetők meg azok a helyi és területi sajátosságok, amik egyes csoportokat bizonyos kulturális jegyek által specifikussá tesznek és mikrorégiók létét feltételezik.

A vajdasági jelenségek eltéréseinek okai sokrétűek: gazdasági berendezés, jogállás, a lakosság társadalmi összetétele, származási helye, az együttélés vagy egymás mellett élés teszi árnyalttá a képet. Tévedés volna ez utóbbi sajátosságnak a többinél fokozottabb jelentőséget tulajdonítani. Akkor sem lepődhetnénk meg, ha a zárt társadalomstruktúra nyomaira bukkannánk.

A VAJDASÁGI MAGYAROK NÉPRAJZI ATLASZA ÉS ANNAK UTÓÉLETE

A VMNA célja a vajdasági magyar népi kultúra jelen és közelmúlt állapotának rögzítése volt. Módszertani előzményként a lengyel, a jugoszláv, a magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlaszát kezeltük, közvetlen előzményeknek a Magyar Néprajzi Atlaszt és a Magyar Nyelvjárások Atlaszát (a továbbiakban MNA és MNyA) tekintettük. Az utóbbiak kutatópontjai kiterjedtek Vajdaság területére és magyar lakosságú településeikre is, de azokat — az atlaszok célkitűzése más lévén — nem teljességében dolgozták fel. A kérdések megformálásánál a német (ADV) és svájci (ASV) atlaszok hatása sem tagadható le.

A vizsgálat elején hangsúlyosnak tekintett időszakok két szempontot követtek.

Az eredeti célt nem tévesztve szem elől, azzal összhangban három időszakot kezeltünk a vizsgálat szempontjából döntő fontosságúként:

³⁸ A székelyföldi sajátosságokkal az esetek többségében megegyeznek a dél-bánáti székelytelepeken rögzített adatok, a Duna-mente gyűjtőpontjain a felvidéki és dunántúli adatok köszönnek vissza. A bácskai adatok jelentős része akár Kecskemét környékén is lejegyzésre kerülhetett volna. A bánási magyarok népi műveltsége ennél tarkább képet mutat, de lényegében az alföldi jelenségekkel megegyező.

A) 1948-at megelőző szakasz: az államosítás, a gazdasági struktúraváltás még nem teljes, a demográfiai változás megtörtént (a német lakosság kitelepítése, a gazdaságilag elmaradott vidékek lakosságának északra települése).

B) 1968: Az „aranykor”, a legnagyobb méretű asszimiláció, uniformizálódás, gazdasági fellendülés időszaka.

C) 1988: az előző szakasz második hullámhegye, a polgárháborút, a rohamos demográfiai változásokat eredményező időszakot közvetlenül megelőző évek.

A témaköröket két rendezőelv alakította:

- egyrészt a MNA és MNyA immár hagyományosnak tekinthető kérdéskörei közül választottuk ki a területen vizsgálható témaköröket. Ezzel folytonosságot és összehasonlíthatóságot kölcsönzünk az eddig elvégzett és az elvégzésre váró atlaszmunkálatoknak.
- Másik érvünk az olyan kérdéscsoportok kiválasztása, melyekre feldolgozható és értékelhető válaszokat kaptunk, figyelembe véve a vizsgált időszakot.

A kutatópontok a telepítéstörténeti ismérvekkel már felvértezett MNA, illetve MNyA munkacsoport által kiválasztottakkal megegyeznek, és ha arra szükség van – szórványok és szigetek esetében – (Dél-Bácska, Szerémség, Dél-Bánát) – újabbakkal bővültek.

Ennek alapján a kutatópontok kiválasztási szempontjai a következők:

- minden, a Magyar Néprajzi Atlasz Vajdaságban elhelyezett kutatópontját átvettük, a Temes megyei Ürményháza kivételével,³⁹
- a Magyar Nyelvjárások Atlaszának, illetve a helyi nyelvjárási atlaszok kutatópontjainak néprajzi kérdőívezése a további vizsgálatok elősegítése érdekében.

A Jugoszláv Néprajzi Atlasz (EAJ) Vajdaságban elvégzett gyűjtésének beemelése az összehasonlítás reményében a közös kérdéseknél. Ezért azok a települések, ahol szándékaink szerint kutatni szeretnénk nemritkán egybeesnek azokkal, ahol mondjuk már elvégezték a más nemzetiségűek kutatását.

A VNA megvalósítását – az ötlettől a kivitelezésig – négy szakaszra bonthatjuk:

I. Előmunkálatok (1997-1999);

II. A tulajdonképpeni adatgyűjtés (1998-2001);

III. Feldolgozás (1999-2002);

IV. Az eredmények közzététele, az atlasz elkészítése (2002).

³⁹ A kutatópontok kiválasztásakor fontos szempont volt a kutatók, a kérdőíves módszer segítségével válaszokat gyűjtő személyek szervezése is. Ürményháza esetében nem érkezett vissza kérdőív, ezért a kutatópontot a későbbiek során kiiktattuk a kutatópontok sorából. Hasonló kudarcot könyvelhettünk el három tervezett szerémségi, illetve a Sajkás-vidéki kutatópontnál is (Tiszakálmánfalva). A kutatópontok tervezésének idején a szemünk előtt lebegett annak a lehetősége is, hogy a VMNA kapcsán szervezett csapat egy majdani kutatóhálózat alapjait képezné, aminek messzemenő hasznát nem kell külön hangsúlyozni.

I. Témakörök

1. Földművelés; 2. Állattartás; 3. Kisipar; 4. Település; 5. Népi építészet; 6. Házbelső; 7. Táplálkozás; 8. Az emberélet fordulói; 9. Jeles napok; 10. Néphit; 11. Népi vallásosság; 12. Népi gyógyászat; 13. Epika; 14. Néptánc; 15. Lokális és társas kapcsolatok; 16. Identitás.

A VMNA II. – Identitás

A sikereken felbuzdulva és a tapasztalatok birtokában elérkezettnek látjuk az időt arra, hogy a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza a második szakaszba (a továbbiakban VMNA II. – Identitás) lépjen. Ennek a szakasznak kell mindazt megvalósítani, aminek alapján az Atlasz nemcsak hagyományos néprajzi értelemben vett kihívásoknak felelne meg, de általános társadalomkutatási szempontoknak is maradéktalanul eleget tenne; az identitás és ennek dimenziói köré szerveznénk azt a kérdőívet, melyet a VMNA kérdőíve alapján, az adatbázis kritikai vizsgálata után alakítanánk ki.

A kutatás célja a vajdasági magyarság és a velük együtt élő más etnikumok identitástudatban megfogható sajátosságainak, illetve az egymásrahatás tényezőinek és mértékének egzakt felmérése és bemutatása. Ennek érdekében a már befejezettnek tekinthető VMNA kérdőívet tekintenénk vezérfonálnak azzal, hogy az identitást formáló sajátosságokat jobban felölelő témakörök nagyobb hányadát adnák a VMNA II. – Identitás kérdőívének.

A „VMNA II. – Identitás” megvalósítási ütemterve

A VMNA 2002-es sikeres befejezése egy sor olyan nehézségtől szabadítaná fel a kutatásban részt vevőket, amik a program (a számítógépes program) használata során közel egy évig nehezítették a munkánkat: ezek a gondok a szoftver hibáinak kiszűrése, és az alapkérdőívek összeállítása.

Ennek ellenére a VMNA II. nem nélkülözheti azokat a jól elkülöníthető fázisokat, melyek időrendben egymást követik:

1. előmunkálatok (2007. május–december);
2. gyűjtés és adatbevitel (2008–2011.);
3. publikálás (2012);
4. a kommentárok elkészítése és publikálása (2013–2014).

A VMNA keretében folyó kérdőívezés 1997–1999 között folyt. A kutatópontokon – tíz év után, az időközben bekövetkező változások rögzítés céljából – újrakérdeznék a már meglévő kérdőív korábban, a második szerkesztőbizottság által kiválasztott

témaköreit és kérdéseit (azokat tehát, amelyek olyan válaszokkal kecsegtetnek, melyből az etnikus sajátosságok bontakoznának ki).

Ezzel párhuzamosan az együttélés során ható interkulturális hatások méréséhez nélkülözhetetlen „hallgattassék meg a másik fél is” elvet érvényesítenénk: ez azt eredményezné, hogy a vajdasági magyar kultúra változásait is nyomon követnénk, de egyszerre vizsgálhatnánk a rá ható „nem magyar” kultúra változását és hatását is. A néprajzi kartográfiában alkalmazott módszert érvényesítve a települések lakosságszámához viszonyítanánk a többségi lakosság köréből megkérdezettek számát (minden száz lakosra egy adatközlő), míg a kisebbségben élők köréből legalább öt személyt tekintenénk minimálisan elfogadható számnak (ha számuk alapján csak ennél kevesebb adatközlő lenne indokolt az előbbi elv alapján).

A VMNA II. – Identitás módszertani újításai a korábbi VMNA-hoz képest két igen sarkalatos pontban foglalhatók össze:

- a kutatópontokon élő más etnikumok körében azonos kérdőívvel végzendő adatgyűjtés és feldolgozás;
- a mintavételi alap újradefiniálása és a népesség arányához és számához történő igazítása.

ÖSSZEFOGLALÁS

A röviden bemutatott atlaszmunkálatok állapota és eredményei, valamint az atlaszkészítés legfrissebb adatainak birtokában megállapítható, hogy a regionális atlaszok kora érkezett el. Ebben a tekintetben – minden nehézség ellenére – Vajdaság ideális terepnek tekinthető: több etnikum közös élettere, különböző hagyományok ötvöződése stb. A jugoszláv atlasz azon vonását, hogy több etnikumot vizsgált négyzethálós rendszerben, illetve a Magyar Néprajzi Atlasz alaposságát ötvözve, a helyi értékeket és a változás időszakának aktualizálásával további eredmények érhetőek el.

Jó példa volt erre a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza, minek tapasztalatait megszívlevélve egy még pontosabb (tér)képet rajzolhatunk meg Vajdaságról. Most már csak reménykedhetünk, hogy időközben az intézményesülés természetes folyamata is lezajlik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALEKSANDROV, V. A. – KOZLOV, V. I. – KUSNER, P. I. – RABINOVICS, M. G. (red.)
1967 Russkie Istoriko-Etnograficeszki Atlasz. Leningrad
- ALEKSANDROV, V. A.–SLJIGINA, I. V. (red.)
1975 Etnograficeszkoje kartografirovanje materijalnoi kulturni narodov Pribaltiki.
Moskva
- Atlas der deutschen Volkskunde, a továbbiakban ADV

- AUBIN, HERMANN – FRINGS, THEODOR – MÜLLER, J.
1926 Kulturströmungen und Kulturprovinzen in dem Rheinland. Bonn
- BARABÁS JENŐ
1955 Az európai néprajzi atlaszmunkálatok tanulságai. Ethnographia, LXVI, I-IV., 409-426.
- BARABÁS JENŐ
1957 A Magyar Néprajzi Atlasz elvi és gyakorlati problémái. Ethnographia, LXVIII, 609-626.
- BARABÁS JENŐ
1959 Bericht über die Arbeiten am Ungarischen Ethnographischen Atlas. Linz a.d. Donau
- BARABÁS JENŐ
1960 A Magyar Néprajzi atlasz módszeréről. Magyar Nyelvőr, 84, 75-78.
- BARABÁS JENŐ
1963 A kartográfiai módszer a néprajzban. Akadémiai Kiadó, Budapest
- BARABÁS JENŐ
1966 Stand der Arbeiten am Ungarischen Volkskundeatlas. Deutsche Jahrbuch für Volkskunde, XII, 367-368. Berlin
- BARABÁS JENŐ
1967a Mutatvány a Magyar Néprajzi Atlasz anyagából. Néprajzi Értesítő, XLIX, 5-72.
- BARABÁS JENŐ
1967b A Magyar Néprajzi Atlasz helye és jelentősége az európai etnológiai vizsgálatokban. A MTA Nyelv – és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 24, 117-133. Budapest
- BARABÁS JENŐ
1970 Bericht über ethnologische Kartografie in Ungarn. Zweite Arbeitkonferenz der Organisationskommission für den Volkskundeatlas Europas. Bonn
- BARABÁS JENŐ
1974 Teoretické a praktické poznatky z prác na Madarskom Etnografickom Atlase. Slovenský Národopis, 22, 3:299-408.
- BARABÁS JENŐ (red.)
1987 Magyar Néprajzi Atlasz I-III. 1-220., térképek. Budapest
- BARABÁS JENŐ (red.)
1989 a Magyar Néprajzi Atlasz IV-VI. 221-439., térképek. Budapest
- BARABÁS JENŐ (red.)
1992 b Magyar Néprajzi Atlasz VII-IX. 440-634., térképek. Budapest
- BARABÁS JENŐ – DIÓSZEGI VILMOS – GUNDA BÉLA – MORVAY JUDIT – SZOLNOKI LAJOS (red.)
1959 Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtési útmutató. Budapest
- BELAJ, VITOMIR (red.)
1989 Etnološki Atlas Jugoslavije. Karte sa komentarima. Centar za etnološku kartografiju Filozofskog Fakulteta. Zagreb
- BELLOSITS BÁLINT
1902 Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepéhez. Ethnographia, XIII 25-31.
- BRATANIĆ, BRANIMIR (red.)
1959 a Etnološki Atlas Jugoslavije. Etnološki Pregled, I, 9-18.
- BRATANIĆ, BRANIMIR
1962-64 Glasnik Radne zajednice za etnološki atlas. Vol 1-6. Filozofski Fakultet, Zagreb
- BRINGÉUS, NILS-ARVID
1972 Swedish Ethnology Today. Ethnologia Europaea, VI, 203-226.
- BRUK, SZOLOMON ILJICS (red.)
1959 a Karta Narodov Kitaja, mir i Korei. Moskva. Istitut etnologieszki Akademije Naukite

- BRUK, SZOLOMON ILJICS (red.)
1959b Karta narodov Indokitaja. Moskva. Istitut etnologicsezszi Akademije Naukite
- BRUK, SZOLOMON ILJICS
1964 Atlas Narodov Mira. Moszkva
- CVIJIC, JOVAN
1925-27 Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Beograd
- ĆERTIĆ, LJILJANA
1993 Povodom prve sveske Etnološkog atlasa Jugoslavije. Glasnik Etnografskog Muzeja, 327-331., Beograd
- DIÓSZEGI VILMOS
1968 A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzásai. Az égitestet evő mitikus lény, a markoláb elterjedtségének tanulságai. Népi Kultúra – Népi Társadalom, I, 217-251. Budapest
- DRLJACA, DUŠAN
Neka pitanja Etnološkog Atlasa Jugoslavije. Etnološki Pregled, II, 153-159.
- ERIXON, SIGURD (red.)
1957 Atlas över Svensk Folkkultur I. Materiell och social kultur. Uddevalla
- Etnološki Atlas Jugoslavije
1963 Pokusne karte. Zagreb
- Etnološki Atlas Jugoslavije
1963 Uvodne napomene i način sabiranja. Zagreb
- Etnološki Atlas Jugoslavije
1963-67 Upitnici I-IV. Zagreb
- GAJEK, JÓZEF
1974b Etnografické regióny na zaklade Polskego Etnografickeho Atlasu. Slovensky Národopis, 22:3, 374-388.
- GAVAZZI, MILOVAN
1929-30 Razvoj i stanje etnografije u Jugoslaviji. Lud Slowianski, I, 293.
- GENNEP, ARNOLD VAN
1937-58 Manuel de folklore français contemporain. I-IV. Paris
- GUNDA, BÉLA
1939 A Magyar Néprajzi Atlasz kérdése. Néprajzi Értesítő, XXXI, 294-300.
- GUNDA, BÉLA
1989 Die ungarischen ethnographische kartographie. In: Österreichischen Historienband 239-249. In: Bericht über den 17. Historientag in Eisenstadt
- GYÖRFFY, ISTVÁN
1925 Kolozs vármegye néprajzi térképe a Hunyadiak korában. Föld és Ember, V, 103-107.
- IŠGUM, MARIJA
1980 Osvrt na jednu kartu is pokusne faze Etnološkog Atlasa Jugoslavije. In: Tribina 3: 134-143.
- JABERG K. – JUD, J. (red.)
1928-40 Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz. I-VIII, Halle
- MALUCKOV, MIRJANA
1985 Rumuni u Banatu. Novi Sad
- MEITZEN, A.
1882 Das deutsche Haus in seinen volkstümlichen Formen. Berlin.
- NIKOLIC, RAJKO
1971 Etnološki Atlas Jugoslavije. Rad Vojvodjanskih Muzeja, 383-387. Újvidék
- ORTUTAY GYULA (főszerk.)
1987 Magyar Néprajzi Lexikon III. 85-86. Kartográfiai módszer
- PALÁDI-KOVÁCS ATTILA
1986-88 Ethnographical cartography in Hungary. Acta Ethnographica, 34, 325-332.

PENAVIN OLGA (red.)

1969b A jugoszláviai Baranya tájnyelvi atlasza. Újvidék

PENAVIN OLGA

1972 A szerémségi magyar szigetek nyelve. Nyelvtudományi értekezések, 97. Budapest

PENAVIN OLGA (red.)

1984a A horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz. Újvidék

PENAVIN OLGA (red.)

1988 Bácskai magyar nyelvjárási atlasz. Újvidék

PENAVIN OLGA (red.)

1989 Horvátországi /szlavóniai/ magyar nyelvjárási atlasz. Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, Újvidék

PENAVIN OLGA (red.)

1995 A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza. Szerk.: Papp György. Cnesa, Kanizsa, 113 p.

PESSLER, WILHELM (red.)

1928 Plattdeutschen Wortatlas von Nordwestseuschland. Hannover

PONOMARJOV, ANATOLIJ (red.)

1999 Isztoriko-etnograficsna monografija u dvoh knjigah

RÓHEIM GÉZA

Lucaszék. Adalékok a magyar néphithez. I., 29-283. Budapest

SCHIPPERS, THOMAS K.

The Fractal Nature of Borders and its Methodological Consequences for European Ethnologists. In: Acta Ethnologica Danubiana, 2-3., 173-181.

SCHWARZ ELEMÉR

1931a A német és magyar néparjzatlasz. Egyetemes Philologiai Közlöny, LV, 42.

SCHWARTZ ELEMÉR

1931b A hazai német néprajzatlasz és adattára. Budapest

SOLYMOSSY SÁNDOR

1920 Mese a jávorfáról. Ethnographia, XXXI, 1920, 1-25.

SOLYMOSSY SÁNDOR

1925 Midas-monda. Ethnographia, XXXVI, 1925, 105-129.

SZABÓ LÁSZLÓ – CSALOG ZSOLT (red.)

1974-75 Szolnok megye Néprajzi Atlasza. I/1. Kommentár. Damjanich János Múzeum, Szolnok

SZABÓ LÁSZLÓ – CSALOG ZSOLT (red.)

Szolnok megye Néprajzi Atlasza. I/2. Térképek. Damjanich János Múzeum, Szolnok

SZABÓ LÁSZLÓ – GULYÁS ÉVA – CSALOG ZSOLT (red.)

Szolnok (Jász-Nagykun- Szolnok) megye Néprajzi Atlasza (SzMNA). II/1. Szolnok

TALVE, ILMAR

1973-74 Kulturgrenzen und Kulturgebiete Finnlands. Ethnologia Europaea, VII, 55-103.

WEISS, RICHARD

1951 Sprachgrenzen und Konfessionengrenzen als Kulturgrenzen. Auf Grund des Atlas der schweizerische Volkskunde. Laos I., 165-168.

ZENDER, MATTHIAS (red.)

1958-73 Atlas der deutschen Volkskunde. Neue Folge, 1-6.

REZIME

Ova studija je pripremljena na osnovu doktorske disertacije čiji je naslov: *Etnološka kartografija u Evropi*, a autor ovih redova ju je odbranio u Budimpešti, januara 2007. godine.

Podrazumeva se da je zbog ograničenosti obima sadržaja u muzejskom Zborniku, ovo samo jedan njen deo.

Dva su ključna pojma obrađena u studiji: jedan podrazumeva etnološka kartografska istraživanja na teritoriji Vojvodine kao celine, u današnjem smislu reči sa osvrtom na ranija istraživanja, a drugi predstavlja prikaz novog kartografskog projekta, kao i publikacije *Etnološki atlas vojvođanskih Mađara*; ovo je ujedno i prva publikacija o novijim istraživanjima stanovništva Vojvodine.

SUMMARY

This essay is based on the doctor's dissertation that the author defended in Budapest in January 2007. The title of the dissertation was "Ethnographic Cartography in Europe" and in the annual of the Municipal Museum "Museion" only the part of the dissertation was published, which deals with two basic terms: putting the results of cartographic research in the so-called Vojvodina in wider historical frames and describing some future researches in cartography connected with field researches among the Hungarian population in Vojvodina.

Betel osmeh sa Tajlanda
(izvor: www.trekearth.com)

Viktorija Šimon Vuletić, *kustos etnolog*

PREDMETI IZ VANEVROPSKE ZBIRKE GRADSKOG MUZEJA VEZANI ZA OBIČAJ ŽVAKANJA BETELA

Gradski muzej u Subotici je jedna od retkih institucija kulture u našoj državi koja poseduje neveliku, ali zanimljivu zbirku vanevropskih predmeta. S obzirom da su ovakve zbirke prvenstveno nastajale u muzejima država koje su imale svoje kolonije i koje su s porastom interesovanja prema nepoznatim kontinentima i egzotičnim narodima, uspevale da usklade naučno-istraživački rad i kolekcionarstvo sa zahtevima muzeologije. Tako su krajem XIX i početkom XX veka sve značajne metropole osnovale muzeje posvećene umetnosti starog Egipta, Dalekog istoka ili Okeanije.

Uz napomenu da i zemlje bez kolonija, poput Mađarske ili Švedske, poseduju dragocene zbirke vanevropske umetnosti, urednik projekta ECHO-NECEP (European Cultural Heritage Online – Non-European collections in European Museums), Moris Godelije¹ naglašava da je rekonstrukcija istorije formiranja vanevropskih zbirki u evropskim muzejima od krucijalnog značaja za razumevanje odnosa između ekspanzije Evrope na druge kontinente i različitih društava koje su Evropljani otkrili, osvojili ili podredili svom komercijalnom, političkom i kulturnom uticaju. Rekonstrukciju ovih zbirki autori projekta rade u saradnji sa domorodačkim narodima koji pokazuju sve veće interesovanje prema svom kulturnom nasleđu.

Na tragu ovakvih razmišljanja je i naš pokušaj da predmete iz vanevropske zbirke stavimo u kulturno-istorijski kontekst, osvetljavajući ih kroz svedočanstva o svakodnevnoj praksi, društvenoj ulozi i simboličkom značenju predmeta obuhvaćenih istraživanjem. Ovom prilikom zaokružili smo u jednu funkcionalnu celinu predmete iz zaostavštine Oskara Vojnića, koji su imali ulogu u nekada veoma rasprostranjenom običaju žvakanja betela.

Predmeti iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja vezani za upotrebu betela

1 Maurice Godelier: ECHO

MIT O POREKLU BETELA

Da bi se shvatilo koliko je običaj žvakanja betela bio sastavni deo svakodnevnog života naroda koji naseljavaju zemlje jugoistočne Azije, ovom prilikom ćemo prepričati vijetnamski mit o poreklu sastojaka koji se koriste pri običaju koji istražujemo, kao i njegovu društvenu ulogu koju mu je po predanju dodelio najviši autoritet, car Vijetnama.

“Nekada davno živela su braća blizanci Tan i Lang. Toliko su ličili jedan na drugog da su ih ljudi neprestano mešali. Odano su se voleli i učili su kod istog učitelja, koji je imao prelepu kći dorašlu udaji. Po vijetnamskom običaju stariji sin treba prvi da se oženi. Stoga su devojčini roditelji pozvali braću na ručak, ali su postavili samo jedan par štapića za jelo i zatim se sakrili iza paravana od bambusa. Po vijetnamskom običaju mlađi brat u svakoj prilici mora da ukazuje poštovanje prema starijem bratu. Tako je Lang, mlađi brat, ponudio štapiće starijem bratu Tanu. Odluka je time doneta i stariji Tan se oženio prelepom devojkom. Lang je nakon svadbe postao veoma tužan i razočaran. Kako je vreme prolazilo, sve više mu se činilo da stariji brat više ne mari za njega i odlučio je da napusti selo. Otišao je do Tanove kuće da se oprosti s njim, ali je u kući bila samo mlada snaja. Budući da su bili toliko likom slični, mlada žena je ne znajući da čini grešku iskazala svu svoju supružansku ljubav prema njemu. Lang je ćutao, ali se nakon ovog događaja osećao tako posramljeno da je odlučio da pobjegne. Pešačio je miljama sve dok nije stigao do obale reke i seo da plače. Prolazili su dani, a zatim i nedelje tokom kojih je Lang iskopneo i umro. Na mestu gde je ispustio dušu izraslo je drvo sa orasima u obliku srca. Drvo je i danas poznato kao areka palma.

Stariji brat Tan, shvativši da nema Langa, postade veoma zabrinut. Krenuo je da traži svog mlađeg blizanca i dugo nije imao sreće u potrazi. Konačno se našao na istom mestu pored reke i tada je shvatio da mu je brat mrtav. Ophrvan tugom naslonio se na areka palmu i neutešno plakao sve dok i sam nije preminuo. Telo mu se nakon toga pretvorilo u vapnenac.

Mlada supruga je posle izvesnog vremena odlučila da potraži muža i našla se na istom mestu pokraj reke. Shvativši da više nije živ, pala je na zemlju i grcala u suzama sve do

Ilustracija uz legendu o nastanku betela
(izvor: www.takaoclub.com)

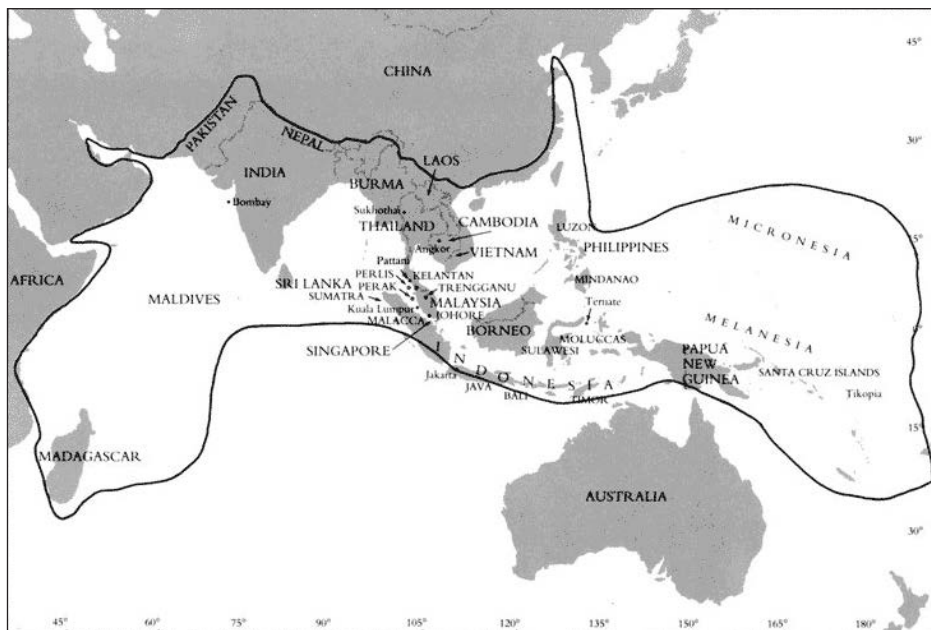
smrti. Tada se pretvorila u lozu betela koja je svoje grane obavila oko vapnenca i areka palme.

Seljani su nakon njihove smrti podigli svetište pored reke da bi odali poštu dušama ujedinjenim smrću. Njihovu ljubav i jedinstvo slavilo je čitavo selo.

Jednoga dana car je prolazio pored reke i seo na vapnenac da se odmori. Primetio je svetište i upitao zašto je podignut baš na ovom mestu. Dok su mu pripovedali priču o nesrećnim blizancima, car je odlomio orah sa areka palme, otkinuo list betela i zajedno ih sažvakao. U trenutku je osetio neizrecivu ljubav i sreću. Kada je ispljunuo sastojke na vapnenac, tečnost je bila crvena kao krv. Zbunjen i dirnut događajem naredio je da se od sada ova tri sastojka sjedine i da se orah areka palme, lišće betela i vapnenac koriste tokom slavljenja zaruka”.

OSKAR VOJNIĆ U DOMOVINI BETELA

Malo je tradicija u jugoistočnoj Aziji koje su toliko drevne i toliko rasprostranjene kao žvakanje betela. Običaj je star više od dve hiljade godina i upražnjavali su ga svi društveni slojevi, podjednako i stari i mladi, i žene i muškarci. Prvi pisani osvrt na korišćenje betela potiče od Marka Pola iz XIII veka, gde on navodi kako ljudi u Indiji uvek imaju smotuljak betela u ustima. O žvakanju betela na istoku govore i zapisi Ibn Batute i Vaska de Game.

Mapa na kojoj je obeležena rasprostranjenost običaja žvakanja betela
(izvor: www.rooneyarchive.net)

Mnogi Evropljani su i kasnije, s priličnim gnušanjem opisivali ovaj običaj. “Žvakanje betela je nehigijenski, primitivan i odvratn običaj” pisala je Mary Cort tokom svog boravka u Indoneziji.²

Oskar Vojnić u svojoj putopisnoj knjizi “Na istočno-indijskim ostrvima” samo jednom pominje običaj žvakanja betela. Na ostrva koja su danas poznata kao Indonezija, a koja su tada još holandska kolonija, stigao je 25. juna 1911. godine.

Ulični prodavac betela u Delhiju, (izvor: www.trekearth.com)

Obrevši se prvo na ostrvu Javi, opisuje nepregledna pirinčana polja i napominje kako život počinje da vri kada se približite nekom naselju. “Pored puta nailazite na pokretne prodavnice i kuhinje gde možete da kupite kafu ili neko, limunadi slično osvežavajuće piće. Urođenici čučeci piju kafu, sok ili žvaću betel od čega su im crvena usta”.³

Pripremljena mešavina za žvakanje
(izvor: www.trekearth.com)

Iako nadalje u svom putopisu ne daje čak ni

usputnu primedbu vezanu za žvakanje betela, Oskar Vojnić je iz Indonezije doneo devet predmeta vezanih za korišćenje betela, kao i dva sasušena ploda areka palme, jedan od tri glavna sastojka mešavine za žvakanje. Neki od predmeta su u knjigu inventara bili upisani kao kutijice za kreč ili klješta za sečenje oraha, ali smo ostale predmete identifikovali tek naknadnim istraživanjima literature i korišćenjem interneta.

S obzirom da mnogi predmeti iz Vanevropske zbirke svojom delikatnom, umetničkom izradom privlače pažnju posetilaca muzeja, ali često ne otkrivaju svoju namenu, cilj nam je da i ovom prilikom upoznemo javnost sa funkcijom ovih predmeta i njihovom ulogom u svakodnevnom životu jugoistočne Azije.

² Charpentier, C. J.: The Uses of Betel in Ceylon, *Anthropos* 72. 1977. str. 109.

³ Oszkár Vojnich: A kelet-indiai szigetcsoporton, *Singer és Wolfner*, Budapest, 1913. str.18.

Već u mitu o nastanku običaja žvakanja betela navedena su tri glavna sastojka takozvane mešavine za žvakanje: 1. orah areka palme, 2. list betela i 3. vapnenac ili kreč. Ostali sastojci koji se pominju u literaturi kao što su cimet, biber, duvan, kardamon ili anis dodaju se u zavisnosti od kraja u kojem se koristi, kao i lične preferencije uživaoca betela.

1. Orah areka palme

Orah areka palme koji se u literaturi sve do nedavno pogrešno nazivao betel orahom, plod je areka palme (*Areca catechu*). Bez obzira na ovu terminološku grešku, običaj se i dalje u stručnoj literaturi nalazi pod imenom betel.

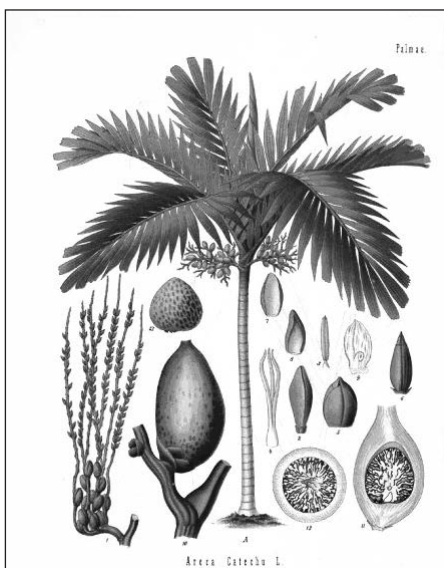
Ovi orašići predstavljaju ključni sastojak kod žvakanja betela, jer zahvaljujući prisustvu psihoaktivnih alkaloida, utiču na ljudski organizam kao blagi, euforični stimulant.

Indija je danas zemlja u kojoj se betel orah najviše konzumira i lokalno ime mu je paan. Na ulicama indijskih i pakistanskih gradova i danas možete da kupite gotovo jelo (pan masala) u čijoj začinskoj mešavini dominira sitno seckani betel ili areka orah.

Orah s areka palme sadrži alkaloid *arekolin* koji podstiče izlučivanje pljuvačke i daje joj intenzivnu crvenu boju.

Orasi areka palme poznati pod imenom betel orasi, (izvor: www.treearth.com)

Areca catechu
(izvor: www.herbadatanz.com)

2. List betela

Betel (*Piper betle*) je začinska biljka čije lišće ima lekovita svojstva. Biljka je dugogodišnja i zimzelena, i može da naraste na visinu do jednog metra. Poreklom je

iz Malezije, ali se kasnije prenela u Indiju, Indoneziju i Šri Lanku. Pripada porodici Piper i po tome je srodna sa biljkom Piper methysticum ili kava-kavom o kojoj smo pisali u prošlom broju muzejskog godišnjaka.

Sveže lišće betela (Piper betle), (izvor: www.trekearth.com)

3. Vapnenac ili kreč

Kreč je u stvari kalcijum hidroksid sa hemijskom formulom Ca(OH)_2 . To je bezbojan kristal ili beli prah koji se dobija kada se kalcijum oksid ili vapnenac pomeša sa vodom. Mešavina za žvakanje se najčešće priprema tako što se list betela namaže krečom u vidu paste, a zatim se na vrh stavljaju tanki režnjevi betel tj. areka oraha. List se nakon toga umota u željeni oblik i veličinu, a zatim stavlja u usta,

između obraza i zuba i polako žvaće. Mešavina pospešuje izlučivanje pljuvačke i zato korisnici betela često pljuju, ostavljajući oko sebe crvene tragove zbog kojih su mnogi Evropljani mislili da domoroci boluju od tuberkuloze.

Jestivi kreč koji se dodaje betel mešavini Ca(OH)_2
(izvor: www.psyactiveherbs.com)

ZAŠTO LJUDI ŽVAĆU BETEL?

Poreklo običaja žvakanja betela je nepoznato, ali je na osnovu arheoloških nalaza utvrđeno da je

najmanje 2000 godina prisutan u jugoistočnoj Aziji. Iako se dugo smatralo da je običaj potekao iz Indije, nedavna lingvistička istraživanja su dovela u sumnju takve tvrdnje.

Plantaza areka palmi (izvor: www.bangalore.metblogs.com)

Reč “betel” prvi pominju Portugalci u XVI veku. Po istraživaču Burkilu “verovatno se radi o transliteraciji malajske reči *vetila* (list), dok reč areka ima koren u takođe malajskoj reči *adakka* (orah). S obzirom da u malajskom jeziku postoji mnogo više reči za ova dva sastojka nego u jezicima Indije, pretpostavlja se da se žvakanje betela iz Indonezije raširilo po Indiji.⁴

Pisani izvori međutim upućuju na indijsko poreklo, s obzirom da se u Palijskim tekstovima iz II veka p. n. e. opisuje žvakanje betela.⁵

Običaj žvakanja betela je najučestaliji na područjima gde klima i tlo pogoduju kultivisanju areka palme i žbunaste biljke betel i gde postoje prirodna nalazišta vapnenca. Korišćenje ovih sastojaka je od davnina toliko duboko ukorenjeno u društvima jugoistočne Azije da već u VI veku nalazimo u indijskoj literaturi na hvalospeve posvećene betelu koji “pojačava strast, telesnu lepotu čini izražajnijom, ojačava telo i čuva ga od bolesti.”⁶ Štaviše, prema indijskom predanju betel, zajedno sa melemima, mirisima, ženama, odećom, muzikom, hranom, posteljom i cvećem, predstavlja jedan od osam vidova telesnog užitka.⁷

Međutim, ključni razlog za žvakanje betela izgleda da leži u prijatnoj druželjubivosti tokom deljenja betel mešavine s prijateljima. Evropski posmatrači često opisuju zadovoljstvo na licima starijih ljudi

Venac betela za boga Hanumane (izvor: www.archarya.com)

4 Charpentier, C.J.: The Uses of Betel in Ceylon, str. 112.

5 Ibid. str.117.

6 Ibid. str. 118-119.

7 Blackford, P. Betel Nut Lore, The Nation Review, 1985. april str.19.

okupljenih oko kutije s betelom ili razdragani smeh žena dok se odmaraju na pirinčanim poljima sa korpom betela ispred sebe.⁸

Po svedočenju evropskih misionara, žvakanje betela izaziva blagu euforiju i opšti osećaj “dobrobiti”. Sastojci mešavine jesu neka vrsta narkotika, ali ne izazivaju tešku zavisnost već samo naviku. Prema istočnjačkoj klasifikaciji namirnica, areka orah i list betela su komplementarni i stoga su u harmoniji. Areka orah se smatra “vrelom”, a betel “hladnom” hranom i zbog ove suprotnosti održavaju ljudsko telo u ravnoteži. Štaviše, u ajurvedskoj medicini areka orahu pripisuju afrodizijačka svojstva, dok za “hladni” betel smatraju da leči vrelе bolesti kao što su glavobolja i groznica.⁹

Vijetnanka sa zubima pocrnelim od žvakanja betela
(izvor: www.trekearth.com)

Uprkos verovanju u lekovita svojstva ovih sastojaka, Evropljani su sa gnušanjem opisivali crvena usta i crne zube domorodaca koji su takoreći tokom celog života žvakali betel. Zabeležena je čak i malajska pesma u kojoj se hvale crni zubi mlade devojke, jer beli zubi su svojstveni samo životinjama.¹⁰

BETEL U DUHOVNOJ KULTURI JUGOISTOČNE AZIJE

List betela i orah areka palme imaju rasprostranjeno simboličko značenje u kulturama jugoistočne Azije. Za betel se veruje da je sredstvo koje utemeljuje odnose i to s jedne strane sa nadnaravnim silama, a s druge u društvenim okvirima, kao i u seksualnim odnosima između muškarca i žene. Najdrevnija simbolička upotreba betela javlja se kao žrtveno prinošenje ove biljke u animističkim ritualima. Tokom vekova se betel ugradio u mnoge aspekte kulture i postao deo tradicionalnog prinošenja darova kako u animističkim obredima i svadbenim svečanostima, tako i budističkim i hinduističkim bogoslužjenjima. Tako se, na primer, do današnjih dana sačuvao običaj u Tajlandu da tokom svečanosti u čast vode, kojom počinje budistička Nova godina, taj radosni događaj obeleži darivanjem betela duhovima vode da bi izmolili obilje kiše u nastupajućoj godini.¹¹

Budući da se od svih nadnaravnih sila ljudi najviše plaše “zlih sila” koje donose bolesti, mnogi obredi su usredsređeni na isterivanje zlih duhova da bi

8 Dawn F. Rooney: *Betel Chewing Traditions in South-East Asia*, Oxford University Press, 1993, str.15

9 Blackford, P. *ibid.* str. 22.

10 *Ibid.* str. 27.

11 *Ibid.* str. 29.

na njihovo mesto došle zaštitničke moći. Mediji poput šamana, koji imaju dar da uspostave vezu između ovozemaljskog i onozemaljskog sveta, a najčešće žene koje se smatraju posebno obdarenim za ove obredne prakse, u tipičnom tajlandskom ritualu sede na podu žvačući betel i izgovarajući molitve i vradžbine, dok se pored njih nalazi čitava hrpa betelovog lišća. Tako, na primer, Dajaci sa Bornea stavljaju orah areka palme u detetov krevet da bi odagnali zlog duha Jironga, pevajući usput:

Dečak među orasima areka palme na pijaci u Bangaloreu
(izvor: www.trekearth.com)

*Evo, uzmi ga Jirong
ovaj stari betel je za tebe,
mladi betel je za nas.
Dozvoli da dete dugo živi i bude zdravo,
da živi dok mu se leđa ne saviju
i ne oslanja se na bambusov štap...¹²*

Mlada Indijka ljušti orahe areka palme
(izvor: www.trekearth.com)

Ispljuvak betela se posebno smatra moćnim u borbi protiv bolesti. Žena-vrač leči gledanjem u činiju sa ispljunutim betelom, žvače mešavinu betela koju zatim ispljune na bolesnika i tako ga leči. Koliko je jako verovanje u lekovitu moć ispljunutog betela svedoči i običaj da svekrva sažvakani betel ispljune novorođenčetu na stomak.¹³

I trudna žena je po verovanju mnogih tradicionalnih naroda izložena uticaju zlih duhova koji joj mogu otežati porođaj. U Maleziji je zato običaj da svekrva činiju sa betel mešavinom okrene naopačke i ako sastojci ispadnu svi zajedno znači da će porođaj biti lak. Sličan ritual uz korišćenje betela izvodi se u sedmom mesecu trudnoće da bi se utvrdio pol deteta.

12 Buddle, A.: Cutting Betel in Style, Arts of Asia, July-August 1976. str.38.

13 Rooney, D.: Betel Chewing Traditions in South-East Asia, Oxford University Press, Kuala Lumpur, Malaysia, 1993. str. 31.

U zavisnosti da li je većina komadića oraha pala uspravno ili vodoravno, određuje se budući pol novorođenčeta.¹⁴

Simbolička povezanost betela sa duhovima vidljiva je i u veoma raširenom običaju da se pokojnici opskrbe zemaljskim stvarima na svom putu u drugi svet. Važnost betela u svakodnevnom životu daje mu posebnu ulogu i među stvarima kojima umrle ispraćaju u svet duhova. Po istraživanju antropologa Runija Dauna o važnosti ovog običaja svedoči i sačuvani podatak iz XVI veka da su na ostrvu Luzon na Filipinima sok betela koristili za balzamiranje pokojnika. U Burmi je, na primer, bio običaj da se umirućem ponudi mešavina betela i čaša vode.¹⁵

ZNAČAJ BETELA U ODNOSIMA MUŠKARCA I ŽENE

Betel se smatra značajnim elementom u jačanju društvenih i seksualnih odnosa, što dokazuju i lingvistička stapanja. Tako na malajskom jeziku reč za orah areka palme– pinang, istovremeno znači i udvarati se, zaprositi. *Pinang muda* je tako eufemizam za seksualne odnose i dovodi se u vezu sa skladnim jedinstvom dve polovine rasečenog oraha. Takođe i reč *sireh*, koja znači list betela, istovremeno je i reč za devojku zrelu za udaju.

Devojčica iz Indije sa svežim lišćem betela
(izvor: www.bangalore.metblogs.com)

Verovanje da žvakanje betela pojačava strast i privlačnost osobe prisutno je u mnogim pričama jugoistočne Azije, u kojima se govori o odnosima muškarca i žene. Postoji vijetnamska izreka da je “mešavina betela početak svakog razgovora”, misleći pri tom prvenstveno na razgovor kao početak upoznavanja devojke i mladića.

I po običaju plemena Batak sa Sumatre, potencijalni mladoženja započinje razgovor sa izabranicom nudeći joj betel, dok na ostrvu Javi, devojka pokazuje svoju naklonost prema mladiću po načinu na koji savija list sa mešavinom. Ukoliko mu pošalje list uvijenog betela čiji je gornji deo na spoljašnjoj strani znači da je

zaljubljena, a ukoliko se na spoljašnjem delu vidi donji deo lista, poruka je da nije zainteresovana za njegovo udvaranje.¹⁶

¹⁴ Rooney, D.: *ibid.* str.32

¹⁵ *Ibid.* str. 36.

¹⁶ Milner G.(editor:) *Natural Symbols in South East Asia*, London; School of Oriental and African Studies, University of London, 1978. str. 92.

U dramatičnoj sceni iz “Priče o Pandavama” (malajske verzije velikog indijskog epa *Mahabharate*) opisuje se rastanak Maharadže Salija i njegove prelepe žene Devi Satisurati. On zna da je nikada više neće videti i pre nego što je napusti zagrlji je i poljubi, a zatim sažvaće mešavinu betela koji potom stavlja u njenu kutijicu.¹⁷

Savijanje lista betela sa neophodnim sastojcima
(izvor: www.trekearth.com)

Tepaksireh – komplet za žvakanje betela iz Indonezije
(izvor: www.trekearth.com)

U Kambodži je betel takođe deo svadbenih obreda tako što se prvo sveštenici daruju hranom i betelom, a na ostrvu Javi mlada i mladoženja tokom svadbene svečanosti bacaju listove betela jedno na drugo. Među Dajacima na Borneu orah areka palme je tradicionalni svadbeni poklon i nudi se gostima tokom obreda pod nazivom *bla pinang*, što znači “deljenje areka oraha”, dok za vreme obreda “pranja nogu” koji se na Tajlandu održava na dan svadbe, svekrva hrani mladu i mladoženju pirinčem, voćem i betelom da bi im u braku vladali sreća, mir i harmonija.¹⁸

Važnost betela za budućnost mladog bračnog para možda najslikovitije pokazuje široko

Betel je od davnina povezan sa svadbenim običajima. Prihvatanje betela značilo je prihvatanje bračne ponude. Na Tajlandu je kutija za betel često deo devojačke opreme. U Kelatanu mladoženja se ne pridružuje svadbenoj povorci sve dok mu ne uruče kutiju betela. U Peraku su 20 do 40 smotuljaka betela i dva prepolovljena oraha areka palme obavezan deo miraza.

Bivšeg predsednika Svetske banke
Pola Volfovia nude betelom u Indoneziji
(www.siteresources.worldbank.org)

17 Neale, F.A.: Narrative of a Residence in Siam, Bangkok, White Lotus, 1956. str. 22.

18 Neale, F.A.: ibid. str. 31.

rasprostranjeni običaj da se kutija sa betelom postavi kraj postelje mladenaca pre prve bračne noći. Ukoliko je sledećeg jutra kutija preokrenuta, mladino poštenje je dovedeno u pitanje i sledi porodična istraga.

BETEL U MATERIJALNOJ KULTURI JUGOISTOČNE AZIJE

Lakirana kutija od bambusa za betel sastojke
EV – 1235 (E – 222)

Najvažniji deo betel opreme predstavlja kutija ili korpica u kojoj se drži lišće betela. Mogu da budu trouglaste, okrugle ili šestouglaone, ili čak pljosnate da bi se mogle okačiti oko pojasa. U zbirci Oskara Vojnića nalaze se dve kutije za odlaganje lišća betela i u knjigu inventara prvobitno su upisane pod brojevima E-221, E-222 i to kao lakirane kutije za nakit od konjske dlake, poreklom iz blizine reke Iravadi u Burmi. Okrugle kutije prečnika 12 cm i visine 20 cm koje se sastoje od četiri

dela i to osnove, unutrašnjih plitkih činija i poklopca koji se celom dužinom navuče na osnovu, kasnijim istraživanjem identifikovane su kao kutije za odlaganje betel sastojaka. U dnu kutije i u dve činije raspoređivani su betel lišće, areka orasi i začini ili duvan koji se dodavao mešavini. U literaturi se umetnost lakiranja kutija pominje kao duga tradicija Burme i severnog Tajlanda, koja prvenstveno ima za cilj da ojača kutije i učini ih otpornim na vlagu, posebno u kišnim periodima. Osnova kutije je od bambusa ili nekog mekog drveta na koje se nakon toga četkicom nanosi

S obzirom na rasprostranjenost i važnost običaja žvakanja betela ne iznenađuje činjenica da se u svim društvenim slojevima jugoistočne Azije mnogo pažnje posvećivalo posudama za čuvanje i serviranje betel lišća, oraha areka palme, začina i kreča. Korišćene su sve vrste materijala, od prirodnih kao što su dekorisane, sušene tikvice i ljuske kokosovog oraha, do umetnički rezbarenih posuda od plemenitih metala i lakiranih kutija sa sedefnom intarzijom.

Lakirana kutija od bambusa za betel sastojke
EV – 1234 (E – 221)

lak dobijen od smole drveta *Melanorrhoea usitata*. Smola je u prirodnom stanju crne boje i lak se nanosi nekoliko puta da bi se dobila sjajna površina pogodna za naknadno dekorisanje. Da bi se dobile plave i crvene nijanse, u lak se mešaju pigmenti kao što su indigo i oker.

Lakirane kutije za betel su najčešće okrugle, obojene crvenom bojom. Ukrašavaju se slobodnom rukom i načini ukrašavanja se mogu podeliti u tri grupe: geometrijske šare, floralni motivi i prikazivanje mitskih bića i scena. U Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja nalazi se jedna kutija sa jednostavnim geometrijskim šarama i jedna na kojoj su islikane scene iz burmanske mitologije, najverovatnije scene iz burmanske varijante Ramajane.

Kutija za kreč od bambusa sa Sumatre
EV- 1208 (E – 87)

Mesingana kutijica za kreč iz
Indonezije EV –1091 (E – 259)

Mesingana kutijica za kreč iz Indonezije
EV –1216 (E – 92)

Kutijice za kreč predstavljaju takođe važnu komponentu betel kompleta i u zbirci Oskara Vojnića identifikovali smo tri takva predmeta. Prva i najprimitivnija varijanta je kutija od bambusa izrezbarena jednostavnim geometrijskim šarama koja je u knjigu inventara prvobitno uvedena pod brojem E-87. Poreklom je sa ostrva Sumatra u Indoneziji i pripadala je plemenu Batak. Druge dve kutijice za kreč se u staroj knjizi inventara nalaze pod brojevima E-92 i E-259 i potiču sa ostrva Banka kod Bornea u Indoneziji. Iako njihova namena nije navedena, i danas vidljivi ostaci kreča na unutrašnjim zidovima ovih okruglih posuda sa poklopcem nedvosmisleno ukazuju na njihovu namenu. Rađene su od mesinga i ukrašene vegetabilnom ornamentikom i cizeliranjem. U Indoneziji je bilo uobičajeno da se čitavi kompleti

Kacip – klješta za sečenje betel oraha i dva sušena ploda sa areka (betel) palme, EV – 1067 (E - 123)

za betel prave od mesinga i donose pred goste na poslužavniku od istog materijala.

Sledeći neobični predmet koji pripada tradicionalnoj betel opremi je *kacip* ili klješta koja služe za sečenje svežih oraha areka palme. Orah naime može da se služi i u svežem i sušenom obliku, u zavisnosti od područja i ukusa uživaoca. *Kacip* koji se nalazi u Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja uveden je u staru knjigu inventara pod brojem E-123 pod nazivom klješta za sečenje oraha

sa visoravni Pavani na Sumatri. Izrada i materijal od kojeg je napravljen (gvožđe), upućuju na niži društveni stalež prvobitnog vlasnika, s obzirom da se kacip pravio i od plemenitih metala i legura. Za klješta za sečenje oraha karakteristično je da su u gornjem delu, iznad sečiva ukrašena mitskim životinjama i likovima, u našem slučaju pticom Garudom na kojoj po mitologiji jaše božanski par Šiva i Lakšmi.

Poslednji predmet koji smo identifikovali kao deo betel kompleta je *ketikat*, mlin za drobljenje kreča. U knjizi inventara nalazi se pod brojem E-237 i upisan je kao nož sa lancem iz Indije.

Ketikat – mesingani avan za drobljenje kreča iz Indonezije EV – 1176 (E-237)

Starica sa Sumatre drobi kreč u avanu (ketikat) (izvor: www.trekearth.com)

Naknadna istraživanja i slučajno pronađene fotografije na internetu potvrdile su da se u stvari radi o mlinu kojim se kreč razmrvi, a zatim meša sa vodom. Izrađen je od mesinga, dok je sečivo za drobljenje od gvožđa. Predmet verovatno nije iz Indije jer je većina fotografija koja prikazuje domorodačko stanovništvo sa sličnim avanom u rukama snimljena u

Indoneziji i na Filipinima. Naravno, s obzirom da nam nisu na raspolaganju nikakvi autentični dokumenti o predmetima, pisani rukom Oskara Vojnića, o poreklu i nameni mnogih predmeta možemo za sada samo da nagađamo.

ZAKLJUČAK

Detaljna muzeološka obrada predmeta iz Vanevropske zbirke postaviće temelje za mogućnost da se u bližoj ili daljoj budućnosti ovi predmeti izlože kao deo stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici i da se time grad dostojno oduži prvenstveno Oskaru Vojniću, koji je jedan deo svoje zbirke poklonio gradu, s nadom da time postavlja temelje jednoj kulturnoj instituciji koja će prezentovanjem ovih izuzetnih predmeta i lokalnom stanovništvu približiti udaljene kontinente i nepoznate kulture s kojima je ovaj veliki istraživač i putopisac dolazio u dodir tokom svojih nesvakidašnjih putovanja.

Recenzent: Danica Đokić, muzejski savetnik

ÖSSZEFOGLALÓ

A bétel rágása több ezer éves hagyományra tekint vissza. Bár nem tudjuk pontosan, miért kezdtek bételdiót rágni Délkelet-Ázsia és a Csendes-óceán szigeteinek lakosai, a szokás generációról generációra öröklődött, a mai lakosoknak pedig kapcsolatot jelent a múltjukkal. A bétel levelét és az areca dióját vietnámi esküvői szertartásokon használják: a bétel levél, illetve az areca dió indítja el azt a beszélgetést, mely a fiatalok házasságáról szól a vőlegény és a menyasszony szülei között. A bétel és az areca fontos szimbólumai a szerelemnek és a házasságnak, a vietnámi a „bétel és areca dolgai” kifejezés pedig a házasság szinonimája. E hagyomány eredetéről egy vietnámi népmese szól. Gyakran rágnak bételt más ünnepélyek és összejövetelek alkalmából is, az elkészítés módja pedig régióról régióra változik. Az areca diót leginkább felszeletelik vagy lereszelik, gyakran a helyi hagyományoknak megfelelően fűszerezik, majd általában mésszel együtt bétel levélbe tekerik. Néhányan dohányt is rágnak a bétellel együtt. A bétel rágása társasági időtöltésnek számít, a barátságok elmélyítésére szolgál, és számos (ha nem minden) összejövetelen megjelenik az ételkínálatban. A szabadkai Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteménye két szárított areca diót, illetve hét olyan műtárgyat tartalmaz, mely a bétel rágásához köthető, mindezek pedig a Vojnich Oszkár gyűjtemény részei.

SUMMARY

Betel chewing is a tradition that dates back thousands of years. Although it is not clear why the people of South-East Asia and the Pacific originally began to chew betel nut, the habit has been passed down through the generations and now provides a cultural link to their past. The betel leaves and areca nuts are ceremonially used in Vietnamese weddings. Betel leaves and areca nuts start the talk between the groom's parents and the bride's parents about the young couple's marriage. The betel and areca are such important symbols of love and marriage that in Vietnamese the phrase "matters of betel and areca" is synonymous with marriage. There is a folk tale explaining the origin of this Vietnamese tradition. Betel is often chewed at ceremonies and gatherings, and preparation techniques vary from region to region. The areca nut is either slivered or grated, often flavoured with spices according to local tradition, and usually wrapped in a betel leaf along with some lime. Some people also chew tobacco with betel nut. Chewing betel nut is a social pastime as a means to extend friendship, and can be found in many, if not most large gatherings as part of the food display. In the Non-European collection of the Municipal Museum in Subotica there are seven artifacts connected with betel chewing and two dried areca nuts, that are all part of the Oscar Vojnich collection.

Mirko Grlica, viši kustos istoričar

MAMUŽIĆ KAO VLAŠIĆ, VOJNIĆ KAO VOJNIĆ...

Šta su Subotičani s kraja 19. veka znali o izgledu grada 1779. godine.

I tek površni poznavaooci subotičke istorije će bez mnogo dvoumljenja detektovati elibertaciju iz 1779. godine kao jedan od najznačajnijih događaja u prošlosti grada od kraja 14. veka, tj. vremena kada se prvi put spominje u pisanim istorijskim izvorima. Spremnost građana privilegovanog komorskog trgovišta Sent Marije da drugi put u nepunih pola veka duboko zavuku ruku u vlastiti džep i oslobode se najvećeg dela feudalnih zavisnosti, nesumnjivo je događaj koji je trasirao put za izgradnju moderne, urbane sredine, nalik sličnima na evropskim prostorima tokom 19. i 20. veka.

Subotičani s kraja 19. veka su nanizali više od jednog veka života u blagodetima gradskog okoliša, ali su bili manje raspoloženi da vlastitim sredstvima zabeleže sećanje na proglašenje slobodnog kraljevskog grada. Naime, stogodišnjicu ovog značajnog događaja (1879. godine), gradske vlasti su obeležile prigodnim manifestacijama i govorima, ali su tek opštedržavna egzaltacija i pripreme za proslavu milenijuma od doseljavanja Mađara na evropske prostore (1896. godine) iznedrile ideju da se dobijanje druge povelje od carice Marije Terezije obeleži velikom uljanom slikom i da tako ovaj događaj uđe u kolektivno pamćenje Subotičana.

O nastanku ove slike poznati su i publikovani svi detalji. Na vanrednoj sednici gradskog predstavničkog tela, održanoj 15.10.1894. godine, doneta je odluka da se za predstojeće milenijumske svečanosti izradi slika na kojoj će biti predstavljeno proglašenje slobodnog kraljevskog grada, kojim je Marija Tereziopolis (novo ime grada prema odredbi povelje) oslobođen od feudalnih obaveza. Na istoj sednici zastupnici su izglasali i 8000 kruna za troškove izrade slike u gradskom proračunu za 1895. i 1896. godinu.

Kako je čitava proslava bila podignuta na državni nivo, Ministarstvo vera i obrazovanja Ugarske odlučilo je da Državni savet istoričara umetnosti Mađarske raspiše konkurs. U štampi se u januaru 1895. pojavio konkurs za autore milenijumskih slika koje su naručili Segedin, Temišvar i Subotica. Uslovi za učešće na konkursu za subotičku sliku bili su definisani u osam tačaka. Neke od njih su govorile da na konkursu mogu učestvovati mađarski državljani, da slika mora biti naslikana u tehnici ulja, da treba da predstavi događaj kada je izaslanik carice predao subotičkim vlastima dokument o oslobođenju. Oblik i veličina slike ostavljeni su umetniku da ih definiše po svojim kriterijumima¹. Za izradu subotičke slike je odabran Maćaš Jančík (Bekeš, 10.5.1864 - Budimpešta 16.9.1903), slikar

¹ Gajdos Tibor, Szabadka képzőművészete. Történeti áttekintés a kezdetektől 1973-ig, Szabadka 1995, 75.

koji se školovao u Budimpešti i Parizu i koji je postao poznat po istorijskim slikama velikih formata. Sredinom 1895. godine umetniku je isplaćen predujam od 2666 kruna. Do 23.9.1896. godine slika duga 3 i visoka 2 metra bila je gotova i Janćiku je isplaćen ostatak predviđenog novca.

Ovaj rad nema pretenzije da se bavi analizom slike (GMS, Y- 1705), njenim dometima i vrednostima. Biće to tek pokušaj da se da odgovor na pitanje šta su Subotičani znali o izgledu grada i njegovim stanovnicima 1779. godine.

LJUDI Pošto su detalji oko samog uručivanja povelje Marije Terezije Subotičanima vrlo podrobno opisani u prvom tomu Ivanjijeve *Istorije slobodnog kraljevskog grada Subotice*, može se pretpostaviti da su Janćiku sve pojedinosti oko ovog događaja bile poznate, jer je monografija već deceniju ranije bila dostupna javnosti². Na slici je predstavljen momenat kada je savetnik u Mađarskoj kraljevskoj komori, Andrija Vlašić, sišao iz kočije i uručio pozlaćeni ključ predstavniku Gradskog veća, velikom sudiji Josipu Mamužiću. U prednjem planu predstavljeno je tridesetak osoba. Pažljivim čitanjem Ivanjijevog teksta i na osnovu drugih izvora, moguće je identifikovati neke od osoba sa slike. Levo od Andrije Vlašića, uz kočiju kojom je doputovao caričin izaslanik, na slici su predstavljeni rimokatolički sveštenik Stipan Ranić i uz njega predsednik Spoljašnjeg senata, Zakarija Vojnić. Za njih znamo da su bili delegacija grada koja je visokog gosta pozdravila još u Segedinu i skupa sa njim doputovala do Subotice. Desno od Vlašića umetnik je predstavio desetak osoba u tamnim odelima, za koje se sa velikom sigurnošću može tvrditi da predstavljaju članove Gradskog veća. Neki od njih su sa perikama na glavi, dok su drugi bez ovog detalja ličnog identiteta. Odgovor na ovaj segment slike leži u duboko prisutnoj podvojenosti plemstva i građanstva, koja u pravnim okvirima slobodnog kraljevskog grada i nije imala značajnijih osnova, ali je u realnom životu bila prisutna 1779. godine, kao i krajem 19. veka, kada je Janćikova slika nastajala. Ostali likovi na slici su dati tek u konturama, tako da je nemoguće pretpostaviti koga konkretno predstavljaju.

S obzirom na činjenicu da su nam nepoznati portreti *prvih ljudi* slobodnog kraljevskog grada Marija Tereziopolisa, Janćikova slika bi trebalo da ima izuzetnu vrednost, jer je trebala da potvrdi konstataciju da su Subotičani znali za neku zbirku portreta uglednih građana s kraja 18. veka. Strpljivom analizom likova predstavljenih na slici, od kojih su mnogi zakamuflirani perikama, i upoređivanjem sa fotografijama gradskih prvaka s kraja 19. veka, dolazi se do otkrića da ni slikar nije znao kako su izgledali subotički prvaci prilikom elibertacije, već se poslužio umetničkom slobodom i na slici predstavio njegove savremenike, Subotičane s kraja 19. veka. Tako je Andrija Vlašić predstavljen likom gradonačelnika Lazara Mamužića, umesto sveštenika Stipana Ranića naslikan je župnik crkve sv. Terezije, Matija Mamužić, a umesto Zakarije Vojnića, njegov prezimenjak i glavni gradski tužilac s kraja 19. veka, Mate Vojnić mlađi. Među članovima Gradskog veća na

2 Iványi István, Szabadka szabad királyi város története, I, Szabadka 1886, 274-

slici se uočavaju lica građana s kraja 19. veka: velikog kapetana Maćaša Salaija, zamenika gradonačelnika i vojnog senatora Sredoja Đorđevića, predsednika Nacionalne kasine Žigmonda Farkaša, glavnog gradskog blagajnika Stipana Peića Tukuljca, preduzetnika Teodora Vujića, sudiju Jakova Milašina, senatora Lajoša Birkaša, preduzetnika Antala Lendvaija...

Lazar Mamužić

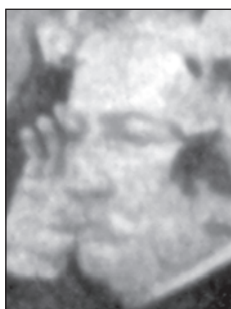
Mate Vojnić

Matija Mamužić

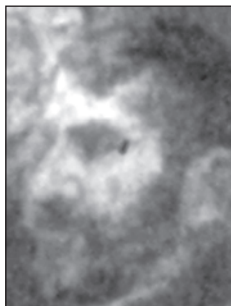
Lajoš Birkaš

Đorđević Sredoje

Žigmond Farkaš

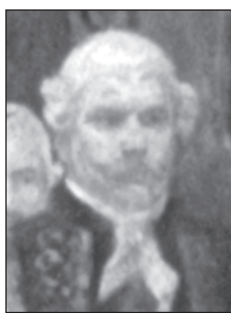
Antun Lendvai

Jakov Milašin

Stipan T. Peić

Mačas Salai

Teodor Vujić

Verovatno bi ovaj niz bio i duži da je zbirka fotografija u Istorijskom odeljenju subotičkog Gradskog veća kompletnija sa portretima građanstva iz 19. veka. Ovako ostaje prilično uverljiva tvrdnja da Jančik prilikom izrade slike nije imao pred sobom niti jedan portret savremenika događaja iz 1779. godine koji je preokrenuo tok istorije Subotice.

Jedini pouzdani svedok subotičke elibertacije nije ljudsko biće, već zastava nastala baš za tu priliku (GMS, I-389). Na slici se vidi jasno, naslikana je gotovo sa detaljima. Nakačenu na zastavno koplje koje ponosito drži brkati konjanik, predstavljen na slici iza Andrije Vlašića, tj. Lazara Mamužića. Zastava je skromnih, za ono vreme uobičajenih, dimenzija (47 x 72 cm). Sa jedne strane na plavoj tkanini je naslikan grb slobodnog kraljevskog grada Subotice, oko koga su biljni motivi bele boje (danas više sive boje). Sa druge strane naslikana je manja verzija austrijskog grba³. Na grbu je predstavljen crni dvoglavi orao, koji desnom kandžom drži žezlo, a levom – mač. Iznad glave orla je zlatna craska kruna, a na njegovim grudima je grb sa monogramom carice Marije Terezije. Oko ovog grba takođe su naslikani biljni motivi bele boje. Sa tri strane plavu tkaninu obrubljuju končane rese, a sa četvrte je zastava prošivena tako da se kroz prošiveni deo može provući zastavno koplje. Sačuvano je originalno koplje zastave dugo 230 cm. U donjem delu je zašiljeno, a vrh mu je zaštićen mesinganim limom. Donja polovina zastavnog koplja plave boje izbrazdana je kanelurama, a gornji deo je valjkastog oblika i na vrhu ima listoliki mesingani završetak sa slovima MT (Marija Terezija).

PROSTOR Dok je probleme sa likovima sudionika proglašenja slobodnog kraljevskog grada umetnik uspešno rešio povlađujući sujeti tadašnjih gradskih vlasti i njegovih direktnih finansijera, pred mnogo složenijim problemom se našao kada je trebao rekonstruisati prostor na kome se sve dešavalo. Ivanjijev tekst nije ostavljao sumnje da se jedan segment proslave odigrao na prostoru ispred Gradske

3 A Pallas nagy lexikona, XIII, Budapest 1935, 505.

kuće, gde će se u docnijim vremenima formirati centralni gradski trg. Jančik je odabrao baš taj prostor i tako došao do prvog problema.

1. Kontinuitet dešavanja na prostoru koji će kasnije biti nazvan Glavni ili Pijaćni trg danas je moguće pratiti od 1778. godine kada je Karolj Lipot Kovač izradio najstariju poznatu detaljnu kartu grada. Tadašnji prostor ispred prve Gradske kuće bio je znatno veći od onog koji poznaju naši savremenici. Slično nama znanom stanju bilo je definisano tek nekoliko placeva: onaj u današnjoj Štrosmajerovoj 2, niz placeva na Trgu republike (od broja 2 do broja 10), kao i plac na Trgu republike 12. Nedostajao je gotovo ceo današnji urbani blok između ulica Dimitrija Tucovića i Rudićeve. Tamo se jedina kuća nalazila na placu na kome se danas nalazi sinagoga. Nije postojao ni kompletan blok između Rudićeve ulice i Ištvana Sečenjija, dok su se prema zapadu, sa obe strane ulice Matka Vukovića prve kuće nalazile iza kapele sv. Roke. U ravni sa kapelom se nalazila i prva kuća sa desne strane ulice Petra Drapšina.

Iz pravca severa, Ulicom Dimitrija Tucovića stizao je Vrbov potok na prostor budućeg Trga i tu skretao na zapad, sve dok ne bi zaobišao kapelu sv. Roke, iza koje je dalje nastavljao na jug. Preko potoka su postojala dva mostića. Jedan se nalazio na mestu gde je korito potoka presecalo pravac kretanja iz ulice Matka Vukovića, dok se drugi nalazio na sredini Drapšinove ulice. Kod prvog mostića se na Kovačevoj

karti može uočiti skulptura sv. Ivana Nepomuka, zaštitnika mostova⁴, koja se i danas nalazi ugrađena u kuću koju je docnije izgradio Jovan Radić. Mesta na kojima su se nalazili pomenuti mostići ukazuju da su se njime najviše koristili vernici iz zapadne polovine grada prilikom odlaska u Franjevačku crkvu, jedinu crkvu za rimokatoličke vernike u gradu, sve do izgradnje crkve sv. Terezije Avilske.

Relativna udaljenost prvih kuća od središnjeg dela budućeg Trga, njihova orijentisanost u drugim pravcima (teren je bio močvaran), kao i krivudanje potoka sredinom ovog prostora, daje nam povoda za zaključivanje da je pijačna funkcija površine ispred Gradske kuće u vreme proglašavanja slobodnog kraljevskog grada bila zanemarljiva. Očigledno su tek naredne decenije promenile funkciju ovog dela grada.

Još 1787. godine izvršena je regulacija Vrbovog potoka, koji je pravolinijskim otvorenim kanalom prelazio preko Trga i nastavljao u pravcu današnje Štrosmajerove ulice. Što je još važnije, ovaj kanal je odveo vodu sa dotadašnjeg močvarnog terena, te je prostor na Trgu mogao biti korišten kao pijačni. Iskopan je bunar sa dermom, pored koga je postavljen drveni valov, iz koga je stoka mogla piti vodu. Sve ovo je upotpunjavalo seoski ambijent u prvoj deceniji slobodnog kraljevskog grada Marija Tereziopolisa.

U preposlednjoj godini 18. veka nastao je regulacioni plan centra grada na kome su uočljive velike promene u odnosu na stanje od pre dve decenije. Iz svih pravaca definisane su granice blokova koji su omeđavali centralni gradski prostor, gotovo identične sa današnjim. Na većini placeva izgrađene su građanske kuće orijentisane ka trgu koji se tek od ovog vremena sa punim pravom može tako nazivati. Da li

⁴ Ivan Nepomuk je zvanično priznat mučenikom kao branilac Crkve i pogrešno kao čuvar ispovedne tajne tek 1729. godine, mada se njegov kult proširio još u 17. veku (Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1985, 283.)

su ovi procesi bili poznati Maćašu Janćiku nije moguće utvrditi, tek on je pravac svog *objektiva* na slici usmerio prema severu, misleći, valjda, da će tako najlakše rekonstruisati izgled tog dela grada. Virtuelno mesto na kome se nalazio umetnik vrlo mudro je locirano tako da u njegov vidokrug s leve strane ne dođe spomenik sv. Trojstvu. Istovremeno, na desnoj strani slike je ugao Gradske kuće zaklanjao prostor gde se danas nalazi zgrada pozorišta, a gde se krajem 18. veka nalazila Velika gostiona. To je objekat kome je danas poznat tek oblik osnove i nekoliko detalja fasadnog platna. Čini se razumnim pretpostaviti da Subotičani s kraja 19. veka nisu znali ništa o ovim detaljima, te je Janćik dobrim izborom svog vidokruga izbegao niz njemu nerešivih problema. Ipak, i nakon ovoga, ostalo mu ih je još mnogo.

2. Kuće na Vermešovom placu. Gledajući s leva na desno umetnik je vrlo fragmentarno predstavio tri kuće na liniji današnjeg uličnog fronta⁵. Sve su se nalazile na velikom placu koji je decenijama pripadao porodici Vermeš i koji se prostirao od crkve sv. Mihovila do ugla današnje Ulice Borisa Kidriča. Da mu je bila dostupna detaljna karta grada iz 1778. godine, znao bi da se na tom placu u to vreme nalazio tek jedan objekat, ali ne na današnjoj liniji uličnog fronta, već u unutrašnjosti placa, pročeljem okrenut Franjevačkoj crkvi. Karta središta grada nastala 1799. godine otkriva da je prema prostoru budućeg trga podignut prvi objekat skromnih dimenzija. Nalazio se na mestu gde se do nedavno nalazila gostiona *Mala bašta* (starijim Subotičanima poznatija kao *Elza*), a danas novi hotel.

5 Nekada se ova kratka ulica zvala Samostanska, dok danas i nema zasebno ime.

Ugaoni objekat prema Ulici Dimitrija Tucovića, čiji detalj se vidi na slici, nije predstavljen ni na veduti koja ukrašava cehovsko pismo subotičkih tesara (nastalo 1815-17), ni na katastarskom premeru grada iz 1838. godine. To je logično kada se zna da je Gabor Vermeš krajem 1845. godine podneo molbu za spratni objekat po projektu Janoša Škultetija. Jančík je pogrešio i u pretpostavci da je na istoj lokaciji, pre spratnog objekta, postojao prizemni objekat koji je vrlo fragmentarno predstavio na slici.

Crkva sv. Mihovila. Barokni zvonik sa vedute iz 1815-17. godine, a zvonik i zabat sa baroknim ukrasima sa slobodoručnog crteža centralnog gradskog trga iz 1838. godine ne nalaze se na Jančíkovoju slici. Umesto toga on je ovekovečio izgled crkve kakav je video tokom poslednje decenije 19. veka i kakav je bio pre rekonstrukcije 1907-8. godine, kada je podignut drugi toranj crkve.

Trg sv. Ištvana u vreme kada je Jančík naslikao sliku

Lončarevićeva kuća. I dok je na Kovačevoj karti iz 1778. godine na ovom placu uočljiv podužni objekat zabatom okrenut prostoru budućeg trga, identičan oblik osnove današnje kuće na Trgu Republike broj 10 sa osnovom kuće na karti iz 1799. godine, dozvoljava slobodu za zaključivanje da je nekoliko godina pre nastanka karte iz 1799. godine podignut prvi spratni objekat na Trgu, koji je verovatno izgradio trgovac Jakov Lončarević⁶. Taj spratni objekat je jasno vidljiv na veduti Subotice nastaloj 1815-17. godine i na crtežu centra grada iz 1838. godine. Dakle, i

⁶ Vlasnik kuće je 1799. godine bio Matijas Vitmeser, ali Ivanji navodi da se vlasnik pre njega zvao Lončarević. (Iványi I, Szabadka szabad királyi város története, II, Szabadka 1892, 629.

ovde nije teško utvrditi da Jančik nije znao kako je izgledao objekat na ovom placu 1779. godine. Ugao posmatranja i identičan raspored objekata na slici i crtežu iz 1838. godine potvrđuju da je umetnikovo rešenje okruženja trga nastalo na osnovu pomenutog crteža.

Radić – Manojlovićeva kuća. Na parceli na kojoj se danas nalazi kuća sa brojem 8 Jančik je naslikao spratni objekat, skromnijih dimenzija nego Lončarevićev. Danas je teško je rekonstruisati umetnikove izvore koji su ga opredelili da tako predstavi ovaj objekat. Izgled prizemnog objekta, za koji na karti iz 1779. godine postoji potvrda da je već bio podignut, može se rekonstruisati na veduti iz 1815-17. godine, kao i sa crteža Pijačnog trga iz 1838. godine. Tu se jasno uočava prizemni objekat sa dvojim vratima u sredini i dva prozora sa strane od vrata. Objekat koji je 1799. godine bio vlasništvo Josipa Sučića, 1838. godine Gile i Arse Živanovića, zauzimao je celu širinu placa. Nakon što su ga 1846. godine kupili Đorđe Manojlović i Timotije Radić, kuća je rekonstruisana, a prizemni objekat pretvoren u spratni. Nakon rekonstrukcije objekta iz 1887. godine, izvorni izgled je, prema projektima Geze Kocke, dopunjen eklektičkim elementima u skladnu celinu. Dakle, i prilikom slikanja ovog objekta umetnik je pokazao nesigurnost usled nedostatka izvornih podataka o njegovom izgledu. Verovatno se zato odlučio da glavom konjanika koji nosi zastavu grada zakloni polovinu ovog objekta.

Ostojić - Jakopčičeva kuća. Umetnikova odluka da prostor na ovom placu predstavi bez objekata olakšava rešavanje njegovog izvora pri odluci da ovako predstavi ovaj deo trga. Naime, jedino na crtežu grada iz 1838. godine na ovom placu nema objekata. Sa obe pominjane karte iz 18. veka, ali i sa vedute iz 1815-17. godine vidi se ulični objekat koji je zatvarao tek polovinu širine ovog placa. Do 1838. godine i katastarskog premera grada ulični objekat, ali i drugi, u unutrašnjosti placa, bili su porušeni, te je plac ispravno predstavljen prazan. Deceniju kasnije (1847. i 1848. godine) nakon podele placa, na njemu su Imre Jakopčić i Jovan Ostojić podigli dva spratna objekta, koji površnom posmatraču danas odaju utisak celine.

Vojnićeve kuće. Činjenica da je prostor placa na kome su podignute Jakopčičeva i Ostojićeva kuća bio 1838. godine prazan, otvorila je Jančiku novi problem. Vidno polje na njegovoj slici se produžilo iza prostora Pijačnog trga i doseglo mali trg ispred Franjevačke crkve. Tako su na slici postale vidljive dve kuće koje su pripadale najuticajnijoj subotičkoj porodici – Vojnićima od Bajše. Njihov karakterističan izgled, koji je krajem 19. veka mogao videti i Jančik, nastao je početkom 19. veka. Identična osnova sa objektima porušanim sredinom 20. veka uočava se na karti katastarskog premera grada 1838. godine, ali se karakterističan ugaoni završetak uočava i na veduti iz 1815-17. godine. Ono što Jančiku nije bilo poznato je stanje na ovim placevima u drugoj polovini 18. veka. I tada su se, priljubljeni jedno uz drugo, tu nalazila dva objekta, u vlasništvu Šime i Stipana Vojnića. Bili su znatno skromnijih dimenzija i nisu zatvarali celu širinu ovih prostranih placeva. Očigledno je da su tako izgledali pre rekonstrukcije ili izgradnje novih objekata početkom 19. veka.

Lenardova kuća. Poslednji objekat u nizu predstavljen je na slici sa tri lučna otvora za vrata. Još od karte iz 1799. godine susreće se osnova objekta koji sa tri strane obuhvata ovaj plac na izuzetno povoljnom mestu. Ovaj objekat, koji je decenijama bio u vlasništvu porodice Lenard, bio je pred Subotičanima sve dok pred Prvi svetski rat nije podignuta monumetalna palata Mađarske opšte kreditne banke d.d. Ono što Jančík (dakle, ni Subotičani s kraja 19. veka) ni u ovoj prilici nije znao je stanje na ovom placu 1778. godine. Na njemu se nalazio samo jedan objekat, ali okrenut malom trgu ispred Franjevačke crkve, što je još jedan dokaz da u vreme proglašenja slobodnog kraljevskog grada, prostor ispred Gradske kuće i nije imao previše značaja za svakodnevicu građana.

Recenzent: Dr Agneš Ozer Bori

REZIME

Polazeći od uljane slike Maćaša Jančíka: *Proglašenje slobodnog kraljevskog grada Subotice*, ovaj rad pokušava da da odgovor na pitanje šta su Subotičani krajem 19. veka, kada je nastala ova slika, znali o izgledu grada 1779. godine i o likovima osoba koje su od carice Marije Terezije uspele da otkupe povelju.

Nakon analize širokog spektra dostupnih istorijskih izvora (izvorni dokumenti, istorijske i katastarske karte, crteži, građevinske dozvole, fotografije, stručni tekstovi i monografije), ovaj rad argumentovano dokazuje da umetniku prilikom rada na slici nisu bili poznati likovi ni jednog savremenika proglašenja slobodnog kraljevskog grada. Umesto njih na slici je predstavio odabrane osobe s kraja 19. veka: iz gradske administracije na čelu sa Lazarom Mamužićem, ali i ličnosti iz drugih oblasti javnog života.

Malo više podataka Jančík je imao na raspolaganju kada je predstavljao građevine na slici, ali i tu je ostao daleko od pretpostavljenog izgleda mesta događanja 1779. godine. Situacija na slici nastala je najvećim delom kao posledica crteža Pijačnog trga iz 1838. godine.

ÖSSZEFOGLALÓ

Jantyik Mátyásnak a milleniumi ünnepségekre készült „Szabadka szabad királyi várossá való kikiáltása” című festménye kapcsán felvetődik a kérdés, melyre e munka feleletet próbál adni: vajon hogyan képzeltek el a szabadkaiak a 19. sz. végén a város 1779-es kinézetét és lakóit, akik e kiváltságot megvették Mária Terézia császárnőtől.

Az elérhető történeti források (eredeti okmányok, történelmi és kataszteri térképek, rajzok, építési engedélyek, fényképek, szakmunkák és monográfiák) kutatásával e munka bizonyítékokkal támasztja alá azt az állítást, hogy a művész egyetlen egy, a kiváltság elnyerésének korában élt személyiséget sem ismerhetett. Helyettük a művész Mamuzsics Lázár polgármestert és a város magasrangú hivatalnokait, valamint más ismert személyiségeit festette le.

A városkép bemutatásánál a festő valamivel több támpontra támaszkodhatott, de az eredmény a valós 1779-es állapottól így is nagyon eltért. A festmény kiindulópontja a piactérről készült 1838-as rajz lehetett.

SUMMARY

We started this essay by analyzing the oil painting of Matyas Jancsik “*The Announcement of the Status of Subotica as a Free Royal Town*” to give an answer to the question - “What had the inhabitants of Subotica known about the appearance of their town in 1779, when the painting had been painted, as well as about the people who had succeeded in getting the status of Free Royal Town from the Austro-Hungarian empress Maria Teresia?” After analyzing the historical documents, photographs, scientific works etc. we found out that the painter had not known any of the contemporaries of the Announcement. Instead of the citizens from that period, he had painted some chosen personalities who had lived at the end of the XIX century: members from the city administration, starting with Lazar Mamuzic, as well as some well-known public figures. Jancsik had some more information about the buildings of that time, but the painted streets and houses in the background are still far from the real appearance of the town in 1779.

**BAČKA GALERIJA
DR JOVANA MILEKIĆA**

Naslovna stranica kataloga, 2007.
A Bácsaki Galéria katalógus fedőlapja, 2007

Olga Kovačev Ninkov, viši kustos, istoričar umetnosti

JEDAN OD ZABORAVLJENIH: BELA MILER

Prilog celovitom sagledavanju Bačke galerije

Privatnom inicijativom jednog čoveka, bez mnogo pomoći sa strane i bez novčane subvencije od države, 1926. godine je u Subotici osnovan Bački muzej, koji je imao i zbirku umetničkih dela. Dr Jovan Milekić (Bjelovar, 18. VIII 1899 – Subotica, 10. I 1978)¹ pravnik i vlasnik banke, kolekcionar, odrastao je u Bjelovaru i Vukovaru, a od 1911. godine je bio žitelj Zagreba, gde se kao gimnazijalac upoznao s muzejskom delatnošću. Tu se odlučio baviti se kolekcionarstvom vezanim za istoriju i umetnost. Po majci Veri Manojlović Subotičanin, Jovan Milekić je diplomirao pravo i nastanio se u Subotici krajem 1918. godine. Po savetu Joce Vujića, veleposednika i kolekcionara iz Sente, na podstrek Milana Kašanina i Veljka Petrovića, počinje da skuplja predmete vezane za Bačku. Godine 1926. osniva Bački muzej koji je bio kompleksnog tipa, imao je arheološku, numizmatičku, filatelističku, etnografsku i umetničku zbirku, arhivu i biblioteku. Bio je smešten u nekoliko prostorija Milekićevog stana u Subotici, a kasnije na Paliću. Otvoren je za javnost 1927. godine, ali nije imao dug život, jer u osnovi tome nisu pogodovale istorijske prilike. Deo zbirke neslovenskog porekla je 1941-42. godine prodat. Ostatak je nakon Drugog svetskog rata kratko vreme bio prikazan na Paliću, a onda se kolekcija nepovratno raspala i do danas nije temeljno istražena. U tome je nešto više sreće imala jedino umetnička zbirka, tj. Bačka galerija, ali ni ona nije doživela celovitu rekonstrukciju. Korak napred označava poduhvat okončan početkom 2007. godine kada je otvorena izložba posvećena 80-godišnjici od osnivanja Bačkog muzeja, praćena katalogom u kome se uz tekst o kolekcionaru i kolekciji, te popisa likovnih dela koja su iz zbirke ušla u fond Galerije Matice srpske, po prvi put daje prikaz dela koja su postala deo umetničkog fonda Gradskog muzeja Subotica. Autor izložbe i kataloga je Bela Duranci, izdavač kataloga je Moderna galerija Likovni susret – gde je izložba i održana, u Subotici od 6. februara i odakle je prenetu u Novi Sad, u Galeriju Matice srpske i otvorena 9. marta. Nakon uvodne reči izdavača Olge Šram, čitamo tekst Bele Durancija, koji je od maja do jula 1993. godine objavljivao u vidu feljtona *Subotičkih novina*, a 2001. godine u časopisu *Rukovet*.² Posle izbora kolor reprodukcija (crno-beli snimci prate svaku katalošku jedinicu), u drugom delu kataloga sledi uvodni tekst Milene Vrbaški; Dela iz Bačkog muzeja dr Jovana – Joce Milekića u zbirkama Galerije Matice srpske, sa kataloškim popisom dela, sačinjen od strane kustosa ustanove: Milene Vrbaški, Mirjane Brmbote i Dragojle Živanov. Kako M. Vrbaški primećuje, sadašnji popis poseduje 290 jedinica, to jest 62 više nego popis iz 1975. godine.³ Ona dodaje da je stepen sredenosti zbriki,

1 Dr Jovan Milekić je preminuo u Subotici, a sahranjen je u porodičnoj grobnici u Sremskoj Mitrovici.

2 Bela Duranci, *Bačka galerija doktora Jovana Milekića*, Subotičke novine, Subotica, maj 1993; *Rukovet*, br. 5-8, Subotica, 2001. str. 12-22.

3 Olga Mikić, *Izložba radova bačkih umetnika iz zbirke dr Jovana Milekića*, Galerija Matice srpske, Novi Sad, 1975.

posle rada na pripremi monografije Galerije Matice srpske,⁴ kao i kustoski rad na proveru podataka o svakom delu iz zbirke, pružio osnovu za sastavljanje dopunjenog kataloga. Uvodni tekst za kataloški popis dela iz Gradskog muzeja u Subotici, sačinio je gore potpisani autor, sa čije strane je osvrst na Bački muzej i galeriju već izvršen u studiji o istorijatu umetničkog odeljenja Gradskog muzeja.⁵ Predmet je dužeg istraživanja koja i koliko dela je iz Bačke galerije dospelo u fond subotičke institucije, što sada kratak rok nije omogućivao. Spisak je sačinjen jednim delom na osnovu dopisa dr Jovana Milekića Gradskom muzeju,⁶ pisanom na Paliću 25. januara 1960, kao odgovor na pismo od 26. decembra 1959, sa priloženim popisom po sledećim kategorijama: umetnički radovi Bunjevaca, knjige bunjevačkih autora, novine, časopisi, arhiva, uspomene. U odeljku za umetnost zastupljeni su autori sa jednim ili više dela, sa navedenim nazivom dela, tehnikom i dimenzijama: Bačić Antun (2), dr Karagić Lajčo (2), Kopilović Stipan (7), Horvatski Marko (9), Perković Petar (1), Čović Jelena (22), Džavić Martin (16). U pismu se pominje i slika Bele Farkaša "Jovan Nenad". Drugi izvor podataka kataloškog popisa je primopredajni zapisnik sačinjen 18. oktobra 1961. od strane Gradskog muzeja u vezi otkupa slika "Bunjevačkih slikara" iz kolekcije dr J. Milekića. Tadašnji kustos umetničke zbirke, Bela Duranci je preuzeo dela Stipana Kopilovića, Jelene Čović, Magde Mamužić i Marka Horvatskog (ukupno 14 dela).⁷ Na osnovu upoređivanja navedenih spiskova sa inventarom umetničkog odeljenja, identifikovane su 44 kataloške jedinice. Popis je olakšavala okolnost što su neka od dela segmentarno prezentovana u okviru publikacija, obogaćena arhivskom građom Milekićeve zbirke.⁸ Po kvalitetu i svom značaju se iz ovog korpusa svakako ističu radovi prve akademske slikarke grada Jelene Čović (1879-1951), te Stipana Kopilovića (1877-1924), ali su bitna zbog tendencija i dela Martina Džavića (1900-1957). Ova tri autora su zastupljena sa najvećim brojem dela, što odražava identično mišljenje samog kolekcionara. Iz perspektive subotičke likovne baštine su u zbirku Galeriji Marice srpske ušla, takođe, značajna dela prvog akademskog slikara grada, Aksentija Marodića (1838-1909) i nešto mlađeg Mihajla Dejanovića (1913-1982).

Nakon sagledavanja kolekcije i uz posedovanje dodatnih informacija, može se reći da su zahvaljujući Milekiću sačuvani tragovi sa početaka razvoja likovne scene Subotice kao i mnogih drugih naselja u Bačkoj. U njegovoj galeriji slika su bili zastupljeni prvi akademski slikari određenih gradova, kao što smo to već spomenuli u slučaju Subotice; prvi školovani nastavnici crtanja, kao što je bio Peter Bičkeji u Bačkoj Topoli; prvi naivni slikar Vojvodine, tačnije prvi stvaralac koji je dobio

4 Leposava Šelmić sa saradnicima, Galerija Matice srpske, Novi Sad, 2001.

5 Olga Kovačev Ninkov, *Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica (1894-2004)*, Museion br. 4., godišnjak Gradskog muzeja, Subotica, 2004. str. 215-221.

6 Dokumentarna grada umetničkog odeljenja

7 Arhiva Gradskog muzeja 5. VII 1961. 09/198.

8 Bela Duranci, *Slikar Stipan Kopilović*, Subotičke novine, Subotica 1990; *Farkas Béla*, Forum, Novi Sad 1999.; Olga Kovačev Ninkov, *Jelena Čović*, Katalog izložbe, Gradski muzej Subotica, 1999; *Sto godina od rođenja Martina Džavića – Umetnički soboslikar i slikar narodnih motiva*, Katalog izložbe u Zavičajnoj galeriji dr Vinko Perčić, Gradski muzej Subotica, 2001.

taj “terminus technicus”, Peter Nađapati Kukac; prvi impresionista naših krajeva Stipan Kopilović, prve žene slikarke u Bačkoj, kao što su bile Jelena Čović i Ilona Ačadi, itd. Milekićevom radu uvećava značaj što su muzeji ovog područja tada bili sa malim zbirkama, a muzeologija nerazvijena – pri čemu se likovna dela nisu sistematski sakupljala, niti je značaj pridavan umetnosti, koliko recimo arheologiji, numizmatici ili etnologiji. Jovan Milekić je, znači, u ovoj kategoriji bio veoma napredan i sve što je skupio, danas je dragoceno. Međutim, deo zbirke se izgubio u nepovrat, a to je deo koji nije bio ni srpski ni bunjevački, tačnije, koji nije postao deo ni jedne javne ustanove. Do toga nije došlo, jer je dela autora “neslovenskog” porekla rasprodao 1941-42. godine, po povratku iz logora, u teškoj materijalnoj situaciji (bankrotirao je 1935. godine) sam kolekcionar.⁹ O delima autora Mađara i Nemaca o zastupljenosti u Milekićevoj zbirci taksativno izveštavaju publikacije iz 1929, 1932. i 1933. godine.¹⁰ Na osnovu njih možemo tvrditi, da su se u tom periodu tu nalazila dela sledećih likovnih stvaralaca:

Slikari:

Acsády Ilona (Ačadi, Ilona) sa 1 radom¹¹
 Aczél György (Acel, Đerđ) sa 4 rada
 Bányai István (Banjai, Ištvan) sa 8 radova
 Bicskey Péter (Bičkei, Peter) sa 10 radova
 Csávosi Sándor (Čavoši, Šandor) sa 1 radom
 Csincsák Elemér (Činčak, Elemer) sa 12 radova
 Demeter Erzsébet (Demeter, Eržebet) sa 10 radova
 Eisenhut Ferencz (Ajzenhut Ferenc) sa „Bitkom kod Sente”, „Đul Babina smrt”, „Izvidnik karavana”, 1 pejzažem i 2 crteža
 Farkas Béla (Farkaš Bela) sa slikom „Jovan Nenad”
 Galacz Mihály (Galac, Mihalj) sa 1 radom
 Husvéth Lajos (Hušvet, Lajos) sa 4 rada
 Jakobey Károly (Jakobej, Karolj) sa 2 portreta i 1 crtežom
 Juhász Árpád (Juhas, Arpad) sa 4 pejzaža
 Müller Béla (Miler, Bela) sa 2 rada
 Nagyapáti Kukac Péter (Nađapati Kukac Peter) sa 4 rada
 Pechán József (Pehan, Jožef) sa 2 pejzaža i 1 mrtvom prirodom

Vajari:

Telcs Ede (Telč, Ede) sa 16 plaketa
 Baranyi Károly (Baranji, Karolj) sa 2 rada

⁹ Na osnovu Milekićeve autobiografije O. Mikić, 1975. str. 8; B. Duranci, 2007. str. 18-19.

¹⁰ Knežević V. Milivoje, *Zbirka umetničkih dela i starina – Jedan lep kulturno-istorijski poduhvat*, Dnevnik I. 16, Subotica, 10. XII 1929; Katalog izložbe bačkih umetnika, Subotica, 8-18. X. 1932; Knežević V. Milivoje, Bački muzej dr. Jovana Milekića, Književni sever, II, Subotica, 1933, 342-343.

¹¹ Ovde navedeni radovi se nalaze u publikaciji iz 1933. godine – videti u prethodnoj fusnoti.

Naveden popis verovatno ne daje konačan broj autora pomenute grupe u okviru zbirke. Mnogi od ovih stvaralaca su od tada bili tema izučavanja i izložbi: pojedinačno ili u kontekstu sinteze – kao recimo na Izložbi mađarskih likovnih stvaralaca održanoj na Paliću 1952. godine, prilikom osnivanja Galerije mađarske likovne umetnosti u Vojvodini 1830-1930. pri subotičkom Gradskom muzeju 1973. godine, ili prilikom osnivanja muzeja u Bačkoj Topoli 2002/3. godine.¹² Međutim, ima i onih o kojima je ostalo malo sačuvanih dokumenata, a ni stručna javnost nije uspjela do sada da im obrati veću pažnju. Mi se ovom prilikom osvrćemo na jednog od onih koji do sada nije doživio takvo “otkrivanje”, Belu Milera, o kome smo našli više podataka istražujući F. Ajzenhuta (1857-1903).¹³

Prof. Adalbert Miler – Béla Müller **(Bačka Topola, 1896 – Salzburg, 1976)**

Adalbert Miler (Béla Müller) rođen je 27. novembra 1896. godine kao najstariji od troje dece. Otac Julius je bio trgovac koji se iz Bačke Topole preselio u Novi Sad, gde je imao prodavnicu prehrambene robe u Futoškoj ulici. Majka mu je bila Maria, rođena Mayer, iz Sremske Kamenice. Tamo su njeni roditelji držali uglednu gostionicu. Posle završene gimnazije, mobilisan je kao vojnik u Prvom svetskom ratu. Kada se ukazala mogućnost da se upisom na fakultet oslobodi vojnih obaveza, prijavio se na Akademiju za umetnost i slikarstvo u Budimpešti. Po završetku studija, prvi posao dobio je kao suplent državne gimnazije u Srbobranu 1920. godine. Tamo je ostao četiri godine. Potom radi u državnoj gimnaziji u Novom Vrbasu do 1933. godine. Oženio se Sylvom, rođenom Gross iz Salzburga.¹⁴ Od

12 Baranji Ana – Hofman Hedviga, *Arpad Juhas – Juhász Árpád*, Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka / Gradski muzej Sombor, 1988;

Baranji Ana, *Slikarstvo u Subotici 1900-1944.*, Slikarstvo u Vojvodini. Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad 1991. str. 59-65;

Bela Duranci, *Lajoš Hušvet (1894-1956)*, Rukovet, br. 9-10. 1970. str. 520-522; *Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830-1930 – Magyar Képzőművészek Alkotásai a Vajdaságban 1830-1930*. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka, 1973; *Pechán József*, Forum, Novi Sad; *Farkas Béla*. Forum, Novi Sad 1991; *Tri dečaka siromaha*, Vojvodina – bogatstvo različitosti, PČESA, Novi Sad, 2002;

Gajdos Tibor, *Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között*, Szabadka 1977; Szabadka képzőművészete, Szabadka, Életjel 1995;

Juhász Erzsébet, *Nagyapáti Kukac Péter, Hűség a porhoz – Odanost prašini*, Forum, Novi Sad, 1985; Ninkov K. Olga, *Kiállítás a Milekics villában. A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, Palics 1952.*, Üzenet, Szabadka, 2002. tavasz, 272-287; *Kratak pregled likovnog života Bačke Topole do 1953. sa posebnim osvrtom na izložene autore prve zavičajne postavke muzeja – Topolya képzőművészeti életének rövid áttekintése 1953-ig. Különös tekintettel a Topolyai Múzeum első helytörténeti képzőművészeti gyűjteményének kiállítására.*, Museion 3, Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka 2003. 65-152; *Povodom 150 godina od rođenja Ferencza Ajzenhuta – Eisenhut Ferenc születésének 150 évfordulójára – Franz Eisenhut*, Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka 2007.

13 Milerovu zaostavštinu, koja se odnosi na Ajzenhuta, su iz Salzburga u Sombor dr Vladimiru Paniću poslale Milerove ćerke Adrana Miler i Izolda Stapenhorst, sa željom da se prosledi Ajzenhutovom aktuelnom istraživaču, O.K.N. To je učinjeno, te se i ovom prilikom zahvaljujemo. Tako dobili smo i kratku Milerovu biografiju, koju je na osnovu stručne autobiografije sastavio dr Vladimir Panić.

14 Iz teksta sastavljenog na osnovu stručne autobiografije. Videti prethodnu fusnotu.

1. septembra 1933. prelazi u Beograd gde je dobio posao profesora likovnih umetnosti u muškoj gimnaziji *Kralja Aleksandra I*, gde radi u periodu od 1933. do 1941. kao profesor crtanja, pisanja, nemačke konverzacije i čuvar zbirke.¹⁵ Za vreme rata bio je profesor u Nemačkoj građanskoj školi u Baji.¹⁶ Krajem rata porodica se odselila u Salzburg. Adalbert Müller traži posao. Prvo predaje u logoru za decu izbeglih Nemaca iz jugoistočne Evrope, zatim radi u edukacionom centru američke vojske, da bi se konačno zaposlio u realnoj gimnaziji u Salzburgu. Tu je ostao sve do odlaska u penziju.

Miler je slikao brojne portrete, pejzaže i mrtve prirode, ilustrovao udžbenike, knjige za mlade, kalendare, izrađivao plakate, naslovne strane, vinjete, pozivnice, diplome, zahvalnice i drugo. U te svrhe je za vreme boravka u Beogradu bio angažovan i za potrebe dvora Karađorđevića. U prvim posleratnim godinama je, da bi obezbedio egzistenciju za porodicu, radio brojne portrete američkih oficira i vojnika stacioniranih u Salzburgu. Delovao je kao umetnički, plakat i dekorativni slikar – saradnik za Salzburški festival i brojne druge ustanove u gradu. Što se tiče izlagačke aktivnosti, debitovao je na Izložbi nezavisnih vojvođanskih slikara u Subotici, Vrbasu i Bačkoj Topoli aprila 1928. godine. U umetničkom fondu Gradskog muzeja Subotica se nalazi plakat namenjen za publiku u Vrbasu.¹⁷ Njegov tekst na tri jezika, srpskom, mađarskom i nemačkom, daje na znanje da će u prostorijama novovrbaske Kasine izlagati Peter Bičkei, Elemer Činčak i Bela Miler, te supruga Šimona Bera i Ida Limbek. Autor slike plakata koja predstavlja žensku figuru sa pticom u ruci, te psom i pticom grabljivicom kod nogu je po svemu sudeći centralna ličnost Društva nezavisnih umetnika slikara, njen osnivač Elemer Činčak (1893-1944). On je nakon završenog školovanja u Budimpešti, kratko radio kao likovni pedagog u Bačkoj Topoli, te se sprijateljio sa Peterom Bičkeijem (1885-1942), prvim školovanim nastavnikom crtanja u Bačkoj Topoli. U dokumentaciji umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotice nalazimo katalog ove izložbe, gde se navode nazivi i cene, a sporadično i tehnika izloženih radova trojice autora. Dok Činčak i Bičkei izlažu 84 i 56, Bela Miler izlaže samo 10 radova i ima najveće cene: Portret gospođice B.R. pastel (privatna

Bela Miler, Budimpešta, 1919.
Müller Béla, Budapest, 1919.

15 Zahvaljujemo se Branislavi Jordanović, saradniku Pedagoškog muzeja u Beogradu, koja je na osnovu školskih izveštaja potvrdila Milerov status u gimnaziji *Kralja Aleksandra I* u navedenom periodu. U Beogradu mu je rođena kći Adriena, danas doktor psihologije u penziji u Diseldorfu u Nemačkoj.

16 U tom periodu se rodila druga ćerka Izolda, kasnije udata Staphenhorst, glumica u penziji, koja sada živi u Beču.

17 Umetničko odeljenje Gradskog muzeja Subotica, Plakat je štampan u štampariji H. Pleesz u Novom Vrbasu, dimenzije su 47,5 x 31,5 cm, inventarski broj: P-70.

Изложба слика

Друштво Независних Уметничких Сликара

отвориће своју трећу редовну изложбу у просторијама нововрбаске Касине 25. апри. 1928. год. Улазница нема.

На изложби учествују Петар Бичкеи, Велимир Чинчак и Бела Милер сликари. — Производе Уметничке индустрије изложиће Супр. Симуна Бер-а и Ида Лимбек

KUNSTAUSSTELLUNG

Der „Verein Unabhängiger Bildender Künstler“

eröffnet am 25. April. l. J. seine III. Frühjahrsausstellung im Saale des Novivrbaser Kasinos. Eintritt frei.

Zur Ausstellung gelangen die Werke der Maler Peter Bicskey, Elemér Csincsák und Béla Müller. — An der Ausstellung nehmen Frau Simon Beer und Fri. Ida Limbek mit kunstgewerblichen Gegenständen teil.

KÉPKIÁLLITÁS

A „Független Képzőművészeti Egyesület“

harmadik rendes tavaszi tárlatát 1928. április hó 25-én a novivrbási Kaszinó termeiben megnyitja. Belépődíj nincs. A kiállításon Bicskey Péter, Csincsák Elemér és Müller Béla festőművészek vesznek részt. Az iparművészeti részt Beer Simonné és Limbek Ida képviselik

H. Pleesz Novi Vrbas,

Plakat iz fonda odeljenja za umetnost Gradskog muzeja, inv. br. P-70.

Plakát a Városi Múzeum művészeti osztályának gyűjteményéből, lelt. sz. P-70.

svojina), Mrtva priroda¹⁸, pastel (1000 din), Majski uranak, skica temperom (300 din), dva akta, crteži kredom (150 din), Portert gospođice S.M, ulje (3000 din), Ruskinja, tempera (500 din), Akt, tuš (150 din), Studija (1500 din), Portert (3000 din). Novine povodom izložbe u Bačkoj Topoli beleže da je Bela Miler pristalica klasičnih tradicija.¹⁹ Sledećom prilikom Bela Miler učestvuje na Umetničkoj izložbi nemačke manjine u Jugoslaviji, u Novom Sadu 22-30. novembar 1931, te na Umetničkoj izložbi bačkih slikara 8-18. oktobra 1932. pod pokroviteljstvom i u organizaciji dr Jovana Milekića u Subotici. Iz kataloga izložbe vidimo da je izložio tri rada iz privatne svojine: Portert direktora Jovana Vasića, Portert supruge Gajera Pala, Mrtva priroda, te dva rada po ceni od 100 dinara: Futuristička studija i Aktovi. Tekstovi Milivoja V. Kneževića navode da je 1929. godine u kolekciji Milekića bio jedan Milerov rad, a 1933. godine dva,²⁰ iz čega možemo pretpostaviti da je Miler bio prikazan i na stalnoj izložbi Bačkog muzeja. Svoju izlagačku delatnost Bela Miler nastavlja na II grafičkoj izložbi u Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“ u Beogradu 14-23. februara 1937, Grupnoj izložbi povodom jubileja novosadskog Ženskog udruženja aprila 1937, kao i na više izložbi posle preseljenja u Austriju.

U periodu između dva svetska rata, Bela Miler je držao predavanja iz oblasti slikarstva i istorije umetnosti na nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku kojima je podjednako dobro vladao. Objavljivao je članke iz oblasti umetnosti na srpskom jeziku u novosadskom listu *Dan*, na mađarskom u novosadskom *Reggeli Újság*, na nemačkom u *Werbasser Zeitung*, a bio je i stalni saradnik u časopisu *Lloyd* u Beogradu. U sopstvenom izdanju je u Beogradu, 1940. godine na srpskom jeziku objavio psihološko-pedagošku studiju *Dečje crtanje - kod kuće i u školi*, namenjenu učiteljima i profesorima. Prevodio je brojne članke iz oblasti nauke, privrede i umetnosti, poeziju i kraću prozu. U *Enciklopediji pisaca Jugoslavije* navodi se kao prvi prevodilac Ive Andrića na mađarski jezik 1932. godine (*Kalanga*, Novi Sad, I-2.,

Naslovna strana Milerove knjige, Beograd 1940.
Müller Béla pedagógiai könyvének fõoldala, Belgrád 1940.

18 U katalogu piše „Miroća“, ali je to nepravilan prevod reči „mrtva priroda“ sa mađarskog jezika „csendélet“.

19 *A függetlenk kiállitása Topolyán*, Hírlap, 1925. II. 14; *Három festő kiállitása Topolán*, Napló, 1928. IV. 12.

20 Milivoje V. Knežević, 1929. str 1; 1933. str. 342.

juni 1932, *Amuszafirhana-ban – Umusafirhani*). Posebno područje interesa mu je bilo delo i život slikara Franca (Ferenca) Ajzenhuta. Od ranih pedesetih godina prošlog veka prikupljao je dokumentaciju iz literature, galerija, muzeja, novina. Stupio je u kontakt sa slikarevom udovicom u Minhenu i sa njom održavao prijateljske odnose i redovnu korespondenciju sve do njene smrti. Dopisivao se sa kustosima muzeja i galerija, rođacima, prijateljima i zemljacima – ukratko svima onima od kojih bi mogao dobiti neki podatak od značaja za život i delo Franca Ajzenhuta. Tako je sačuvao od zaborava mnoge biografske podatke o porodici, detinjstvu, školovanju i kasnijem životu slikara. Regstruje i sabira podatke o njegovim slikama za koje je mogao dobiti informacije. Vodi dnevnik o prikupljenim podacima. Na osnovu toga želi izdati knjigu, za koju ne nalazi zainteresovanog izdavača, ali je u više navrata objavio tekstove o Ajzenhutu, 1966. godine izdaje sažetak pod nazivom *Franz Eisenhut – Ein donauschwäbischer Maler orientalischen Lebens* – kasnije preveden i objavljen, pod naslovom „Franc Ajzenhut - podunavski Švaba, slikar orijentalnog života“. ²¹ Milerov trud sada, posle pauze od oko 30 godina, predstavlja dragocen prilog, naročito fotografije, kazivanja i pisma slikareve udovice i rodbine. Ta građa je dopunjena i stavljena u kontekst rezultata novog istraživanja i koncepta, a poseban segment čini „otkrivanje“ Bele Milera u kome je sada odlučujuću ulogu imalo upravo istraživanje F. Ajzenhuta.

Recenzent: Bela Duranci

Adalbert (Bela) Miler sa Petrom II Karadorđevićem,
bivšim jugoslovenskim kraljem, oko 1950. godine

Adalbert (Bela) Müller II. Péter Karadorđević
ex jugoszláv királyal, 1950 körül

²¹ Müller, Adalbert 1958; Müller, Adalbert – Polyato 1961, 1963, 1966; Miler, Adalbert Poljato, 2003.
(u prevodu Vladimira Panića).

ÖSSZEFOGLALÓ

EGY AZ ELFELEDETTEK KÖZÜL: MÜLLER BÉLA

Adalék a Bácskai Képtár teljesebb áttekintéséhez

A két világháború közötti időszakban, 1927-ben Szabadkán megnyílt dr. Jovan Milekić (1899-1978) bankigazgató és műgyűjtő gyűjteményét bemutató Bácskai Múzeum része volt a Bácskai Képtár. Az önerőből létrehozott magánintézmény elsődleges értékét a nemzetiségre való tekintet nélkül gyűjtött bácskai festők és szobrászok művei jelentették, az itteni profán képzőművészeti élet kezdeti időszakából. A történelmi körülmények változása megnehezítette a gyűjtemény fenntartását. A munkatáborból való visszatérését követően, nehéz anyagi körülményekkel küzdve, a nem szláv nemzetiségű szerzők műveit maga a gyűjtő bocsátotta áruba 1941–1942 között. Ez a körülmény megnehezíti a gyűjtemény rekonstrukcióját, amelyre az idén került sor újra. Egy tárlat keretében mutatták be azon szerb szerzők műveit, melyeket a gyűjtő az újvidéki Szerb Matica Képtárának adott el, valamint azon bunyevác alkotók műveit, melyeket a szabadkai Városi Múzeum vásárolt meg a II. világháború után.

Munkánk arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy a gyűjtemény részét képezték a bácskai magyar és német alkotók munkái, közöttük akadtak olyanok is, akiknek alkotásai mégis közgyűjteményekbe kerültek, életüket pedig szakemberek dolgozták fel, másrészt olyanok is, akikről ma keveset tudni. Az utóbbiak közül kiemelhetjük Müller Béla (Topolya, 1896 – Salzburg, 1976) festőt és pedagógust, akivel kapcsolatban több adatra éppen egy másik bácskai német festő, Eisenhut Ferencz (1857–1903) életművét kutatva akadtunk rá. Most a már meglevő adatokkal kibővítve adjuk közre Müller Béla életpályájának eddig ismert vázlatát.

Müller Béla részt vett az I. világháborúban, majd Budapesten művészeti képzésben részesült. A két világháború között, amíg Vajdaságban élt, aktív tagja volt a Vajdasági Független Festőcsoportnak, és alkotásaival szerepelt az 1928-as verbászi és topolyai kiállításokon, Újvidéken 1931-ben a jugoszláviai német kisebbség művészeti tárlatán, Szabadkán 1932-ben a Bácskai művészek kiállításán, Belgrádban 1937-ben a Cvjeta Zuzorić Képtár II. grafikai tárlatán, stb. Több helyen tanított, többek között a szenttamási állami gimnáziumban (1920-1924), az újverbászi állami gimnáziumban (1933-ban) és a belgrádi *I. Sándor király* fiúgimnáziumban (1933–1941). Ez utóbbi intézmény *Iskolai Közlönye* alátámasztotta, hogy Müller Béla itt mint rajz- és szépírástanár, gyűjteményőr és német konverzációt előadó tanár dolgozott. Művészetről írott cikkei megjelentek az újvidéki *Danban*, a *Reggeli Újságban*, a *Werbaser Zeitungban*, a belgrádi *Lloydban*. Számos művészeti, ipari és tudományos fordítását is közreadták, emellett Ivo Andrić író első magyar fordítójaként is számon tartják (Kalangya, Novi Sad, 1-2., VI. 1932, *A muszafirhana-ban - U muszafirhani*). Tanítók és tanárok számára 1940-

ben saját kiadásában jelentette meg gyermekrajzokról szóló pedagógiai-lélektani tanulmányát. A II. világháború alatt Baján tanított a német polgári iskolában, majd családjával Salzburgban telepedett le. Nyugdíjaztatásáig az ottani reálgimnáziumban tanított, de Ausztriában is folytatta kiállítói és dekoratív festészeti tevékenységét. Eisenhut volt az egyetlen festő, akit éveken át kutatott. Több helyen publikálta vele kapcsolatos írásait, majd 1966-ban *Franz Eisenhut – Ein donauschwäbischer Maler orientalischen Lebens* címen Bécsben napvilágot látott művének illusztrált változata. Az általa megőrzött fényképek és életrajzi feljegyzések fontos adalékai Eisenhuttal kapcsolatos kutatásunknak.

SUMMARY

In the period between World War I and World War II Jovan Milekic, a bank manager from Subotica and passionate art collector opened his gallery that was part of the Backa Museum. The importance of the gallery was that Milekic collected valuable paintings, drawings and sculptures from authors regardless to their ethnic origin. After returning from the labor camp he did not have financial possibilities to lead the gallery and start to sell out his collection. Our aim in this essay is to reconstruct the collections of his gallery and to point out some important artists whose work was part of Milekic's gallery. Furthermore, we have to mention some Hungarian and German authors whose paintings Milekic had to sell and they later became part of wider municipal art collections or were almost forgotten like Bela Muller (1896-1976) a painter, art professor and translator from Serbian to Hungarian. We started to make researches about him after we had found his writings about Franz Eisenhut. His collection of photographs and autobiographic notes of Eisenhut was a great help in organizing the Eisenhut exhibition.

Ljubica Vuković Dulić, *kustosica, povjesničarka umjetnosti*

Mentorica: Emica Milošević, Galerija Matice srpske, Novi Sad

IZLOŽBENA DJELATNOST GRADSKOGA MUZEJA U SUBOTICI (1980.-2006.)

Rad *Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja Subotica (1980.-2006.)* predstavlja prinos obradi cjelokupne izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja u Subotici od njegova osnutka 1948. Ostvaren je sustavnim prikupljanjem i klasifikacijom dokumenata te kronološkim prikazom one muzejske djelatnosti koja se temelji na komunikaciji s publikom posredovanjem izložbene aktivnosti. Rad se bazira na dokumentiranju događaja (izložaba) koji se ostvaruju u muzeju kao informativno-komunikacijski fenomen namijenjen publici.¹

O izložbenoj djelatnosti Gradskoga muzeja u Subotici govori se djelomice u radovima Bele Durancija *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970*² i *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1944-1984*³ (koji su zapravo katalozi dvaju izložbenih prikaza likovnog života Subotice) i Olge Kovačev Ninkov *Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici (1894-2004)*⁴. Ti se radovi bave drugom tematikom i u kontekstu teme upozoravaju na izložbe likovnog karaktera, a da se pri tom ne bave obradom dokumentacijskoga materijala spomenutih izložaba. Izložbe drugih muzejskih odjela u navedenim se radovima ne navode. Također, na osnovi dvaju članaka Nevenke Bašić Palković⁵, u kojima autorica obrađuje bibliografiju muzejskih izdanja od vremena osnivanja Gradskoga muzeja u Subotici do 2002., može se rekonstruirati i dio izložbene djelatnosti, i to uvidom u znatan dio dokumentacijskoga materijala kojim se ona bavi, odnosno pregledom kataloga izložaba koje je izdao Gradski muzej u Subotici⁶. Zbog svega toga javila se potreba rekonstrukcije cjelokupne izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja u Subotici, koja bi pratila različita područja stručnoga rada toga složenoga muzeja: arheologiju, etnologiju, povijest, povijest umjetnosti, konzervaciju i restauraciju te prirodoslovnu i knjižničarsku djelatnost. Ovaj rad predstavlja jedan korak u tom

1 Obrade ove vrste djelatnosti muzejsko-galerijske ustanove već su rađene: Продановић, Зора. *Изложбена активност Народног музеја у Београду 1945-1980.*// Музеолошке свеске 2. Народни музеј Београд, 1982; Іста, *Изложбена делатност Народног музеја у Београду 1981-1990.* //Музеолошке свеске 5. Народни музеј Београд, 1991; Вуксановић Солеша, Сузана - Тепавчевић, Јован. *Изложбе и публикације.*//Галерија Матице српске (монографија), Галерија Матице српске, Нови Сад, 2001, 593. стр.

2 Duranci, Bela, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970.

3 Duranci, Bela, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1944-1984* (katalog), Likovni susret, Subotica, 1984.

4 Kovačev Ninkov, Olga. *Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici.*//Museion 4. Gradski muzej, Subotica, 2004., str. 207

5 Башић Палковић, Невенка. *Грађа за библиографију издања Градског музеја - Városi Múzeum у Суботици (1948-1995).*//Museion 1. Gradski muzej, Subotica, 2001, str.125, Башић Палковић, Невенка. *Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (1996-2002).*//Museion 2. Gradski muzej, Subotica, 2002., str.27

6 Većinom su to katalozi izložaba održanih u organizaciji Gradskoga muzeja, dok je broj kataloga gostujućih izložaba manji.

smjeru, a obrađuje razdoblje od 1980. do 2006. U budućnosti predstoji cjelovita obrada izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja u Subotici u razdoblju između 1948. i 1980.

Popis izložaba u ovom je radu predstavljen kronološki unutar svake godine. Najprije su navedene tematske izložbe Gradskoga muzeja održane u vlastitim prostorijama, zatim izložbe Gradskoga muzeja u drugim gradovima, izložbe održane u suradnji s drugim kulturnim institucijama, gostujuće izložbe te izložbe održane uz stručnu pomoć i potporu muzeja, odnosno kustosa, i to u prostoru drugih muzeja i kulturnih institucija. Osim naziva same izložbe, naveden je i povod održavanja te datum i mjesto. Uz izložbe ostvarene u suradnji s drugim ustanovama naveden je i naziv tih institucija.

Podaci na kojima se temelji popis izložaba dobiveni su obradom dokumentacijskoga materijala pojedinih izložaba, kao što su pozivnice, plakati, katalozi, pojedinačna izvješća kustosa, godišnja izvješća, arhivski materijal iz muzejskoga arhiva te novinski članci iz lokalnih novina (*Subotičke novine*, *Hrvatska riječ*, *Hét Nap i Dani*) te drugih novina i časopisa koje su pratile pojedine aktivnosti Gradskoga muzeja u Subotici (*Magyar Szó*, *Dnevnik*, *Politika* i dr.).

Povijest Gradskoga muzeja u Subotici

Gradski muzej u Subotici osnovan je 1948., a za javnost je otvoren 29. studenoga iste godine. Prvotno je bio smješten u nekadašnjoj palači arhitekta Ferenc Raichla (današnja zgrada Moderne galerije *Likovni susret*) i u njoj je ostao sve do 1967. Pri otvorenju na prvom katu zgrade postavljene su arheološka, povijesna i etnografska izložba, a u prizemlju prirodoslovna zbirka i galerija slika, koja se nalazila u prizemnoj prostoriji zgrade, pokraj Raichlove palače. Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja održavala se u navedenim prostorima te u još jednome, tzv. Gradskoj izložbenoj sali, otvorenoj 19. rujna 1954. u ulici Borisa Kidriča br. 15. Naime, do 19. rujna 1954. izložbe su se održavale u prostorijama muzeja, a od tada gotovo sve važnije izložbe otvaraju se u Gradskoj izložbenoj sali. Od 1954. do 1960. njome je upravljao Gradski muzej, od sezone 1960/61. Komisija kulturno-prosvjetne zajednice Sreza u suradnji s Gradskim muzejom sve do 10. lipnja 1962., kad Gradska izložbena sala prestaje biti u sastavu Gradskoga muzeja i prelazi u novoosnovanu ustanovu Likovni susret Palić.⁷ Nakon toga Gradski muzej u njoj više nije organizirao izložbenu djelatnost.

Muzej je 1967. godine iz Raichlove palače premješten u zgradu stare Gradske kuće. Na njezinom prvom katu 22. prosinca 1967. otvorena je *Zavičajna galerija*⁸, a 29. studenog 1969. otvoren je i arheološki, povijesni i etnološki dio stalne postavke, a zbog nedostatka prostora prirodoslovna zbirka nije bila izložena sve do 1991. kada je formirana treća po redu stalna postavka subotičkog muzeja, ali

7 Duranci, Bela. *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*

8 Kovačev Ninkov, Olga. *Istoriijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici*.//Museion 4. Gradski muzej, Subotica, 2004., str.227

opet nepotpuna.⁹ Predviđeno je tada da se zavičajno likovno stvaralaštvo Subotice prikaže na drugom katu Gradske kuće, no taj projekt nije nažalost sproveden do danas.

Promjenu u planiranju izložbene djelatnosti Gradskog muzeja (osobito izložbi umjetničkog karaktera) donijela je 1992., kada je krajem godine Skupština općine, u skladu sa zakonom o kulturnim dobrima, obvezala Gradski muzej da preuzme brigu o zavičajnoj zbirci dr. Vinka Perčića, koja je bila darovana Subotici, s obavezom da se čuva kao jedinstvena cjelina u dijelu kuće koja je darovana u sklopu legata. Kuća je adaptirana za galerijske potrebe te je u svibnju 1996. otvorena za javnost kao *Zavičajna galerija dr. Vinko Perčić*.¹⁰ Briga o postavci i neizloženom dijelu legata povjerena je Gradskom muzeju. Od tada se u prostoru te galerije održavaju i manje tematske, studijske izložbe vezane za umjetnike koji su svojim radovima zastupljeni u zbirci dr. Perčića. Novu dimenziju djelatnost Gradskog muzeja Subotica dobija 2002. godine kada prihvata stručnu nadležnost nad novoosnovanim muzejom u Bačkoj Topoli.¹¹ Stručnjaci subotičkoga muzeja tada su obavili radove na formiranju stalne postavke i u budućnosti sudjeluju u organiziranju izložbene i druge muzejske djelatnost u Bačkoj Topoli. Rad stručnjaka muzeja 27. kolovoza 2004. proširen je još i na rad u Gradskoj suvenirnici¹², odnosno izložbeno-prodajnoj galeriji suvenira vezanih za Suboticu i njezinu okolicu, u sklopu kojega stručnjaci iz muzeja obavljaju odabir suvenira za prodaju. U prostoru suvenirnice oni predlažu izložbe kojima je cilj pobliže upoznati javnost s ljudima, udrugama i organizacijama koje rade na očuvanju starih obrta i tradicionalnih tehnologija izrade pojedinih predmeta i materijala.

KRONOLOŠKI POPIS IZLOŽABA OD 1980.

1980.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Oktobarski susret 1980**, 9.10.1980., Gradski muzej Subotica

Izložba članova Udruženja likovnih umetnika i Udruženja primenjenih umetnika i dizajnera Vojvodine. Održana je povodom obilježavanja Dana oslobođenja Subotice.

(*Oktobarski susret 1980, Izložba članova Udruženja likovnih umetnika i Udruženja primenjenih umetnika i dizajnera Vojvodine* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., pozivnica, [-] *Izložba subotičkih umetnika*.// Subotičke novine. Subotica, 3.10.1980., br.39, str.14, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

9 Bašić Palković, Nevenka. *Stalna postavka Gradskog muzeja u Subotici* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1991.

10 Kujundžić, Stanka. *Zavičajna galerija "Dr. Vinko Perčić"*.//Donacija dr Vinko Perčić-Umjetnine zavičajne zbirke, Subotica, 1996., str.9

11 Ricz, Péter. *Depadasa Gradskog muzeja u Bačkoj Topoli-o muzeju /muzejima/ Bačke Topole*.//Museion 3. Gradski muzej, Subotica, 2003., str.22

12 AGM 01-813/2004, 13.9.2004.

- **Szajkó István i Šadi Petar**, 27.11.-20.12.1980., Gradski muzej Subotica

Izložba je održana povodom Dana republike.

(*Szajkó* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., *Šadi* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., pozivnica, plakat, Grozdana, Šarčević. *Sajko i Šadi*// Subotičke novine. Subotica, 5.12.1980., br.48, str.4-5, [-] *Izložba dva subotička slikara*// Subotičke novine. Subotica, 27.11.1980., br.47, str.18, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM MUZEJIMA I GALERIJAMA

- **Pál Petrik-retrospektivna izložba (1946.-1979.)**, 26.12.1979.-17.2.1980., Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Galerije savremene likovne umetnosti iz Novog Sada i Gradskog muzeja u Subotici.

(*Pál Petrik-retrospektiva 1946-1979* (katalog), Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad, 1979., [-], *Jedna izložba*// Subotičke novine. Subotica, 8.2.1980., br.6., str.15, Krstić, Boško. *Petrikova peščana oluja*// Subotičke novine. Subotica, 11.1.1980., br.2, str., pozivnica, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

- **Likovno stvaralaštvo Vojvodine 1944.-1954.**, 4.9.1980., Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Galerije savremene likovne umetnosti iz Novog Sada i Gradskog muzeja u Subotici.

(*Likovna umetnost u Vojvodini 1944.-1954.* (katalog), Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad, 1980, [-] *Likovno u umetnosti*// Subotičke novine. Subotica, 12.9.1980., br.36, str.2, pozivnica, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

- **Susret gradova Osijek – Sombor - Subotica: izložba likovnih i primenjenih umetnika**, 21.9.1980.-5.10.1980., Gradski muzej Subotica

(*Susret gradova Osijek Sombor Subotica: izložba likovnih i primenjenih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., [-] *Susreti*// Subotičke novine. Subotica, 12.9.1980., br.36, str.10, [-] *Zajednička izložba tri grada*// Subotičke novine. Subotica, 19.9.1980., br.37, str.14, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

IZLOŽBE U DRUGIM INSTITUCIJAMA, RADNIM ORGANIZACIJAMA I ŠKOLAMA

- **Komemorativna izložba Sáfrany Imreu**, 26.5.1980., Muzička škola, Subotica

(AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

- **Vukovarski kongres**, tvornica „Sever“ Subotica

([-] *Svi kongresi SKJ*// Subotičke novine. Subotica, 19.12.1980., br.50. str.2, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

- **Radovi Kalmár Magde i Togyerás Irene**, tvornica „Elektroremont“, tvornica „Mladost“, Subotica
(AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Pál Petrik-retrospektivna izložba**, 1980., Senta
(AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)
- **Pál Petrik-retrospektivna izložba**, 1980., Zrenjanin
(AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)
- **Komemorativna izložba - radovi Sáfrany Imrea**, 9.-13. 9.1980., Kanjiža
Izložba je održana u okviru 27. Kolonije književnika u Kanjiži i književne večeri Eletjela.
(pozivnica, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)
- **Oktobarski susret 1980, Izložba članova Udruženja likovnih umetnika i Udruženja primenjenih umetnika i dizajnera Vojvodine**, 16.11.1980.-16.1.1981., Muzej Móra Ferenc, Segedin
Izložba je održana u okviru kulturne suradnje Subotice i Segedina.
(Oktobarski susret 1980, Izložba članova Udruženja likovnih umetnika i Udruženja primenjenih umetnika i dizajnera Vojvodine (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., [-] Izložba subotičkih umetnika.// Subotičke novine. Subotica, 3.10.1980., br 39, str.14, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU SUBOTICA

- **Narodna umjetnost u drvetu**, 26.9.1980., Muzej Slavonije iz Osijeka
Izložba je održana u okviru susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica.
([-] Susreti.//Subotičke novine. Subotica, 12.9.1980., br.36, str.10)
- **Lapis Ándras-vajar i Zombori László-slikar (umjetnici iz Segedina)**
28.12.1980.-19.1.1981.
Izložba je održana u okviru kulturne suradnje Subotice i Segedina.
([-] Izložba segedinskih slikara.//Subotičke novine. Subotica, 26.12.1980., br.51, str.32, AGMS 06-21/i, 16.1.1981., AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Izložba likovnih dela umetnika penzionera**, iz fonda Gradskog muzeja Subotica, 14.11.1980.
Izložba je održana u okviru akcije *Sunčana jesen života*.
(D.P. *Izložba i koncert umetnika*.//Subotičke novine. Subotica, 14.11.1980., br.45, str.3, AGMS 06-21/i, 16.1.1981.)

- **Naš Tito**, 3.7.1980., Muzej socijalističke revolucije Vojvodine
Izložba je održana povodom proslave Dana borca i Dana ustanka.
(D.P. *Spomen na vreme heroja*.// Subotičke novine. Subotica, 27.6.1980., br.25, str.3, Izvješće o radu za 1980.)
- **30 godina samoupravljanja**, Radnički univerzitet „Veljko Vlahović“, Subotica
(Izvješće o radu za 1980.)

1981.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Oktobarski susret 1981 - Izložba likovnih i primenjenih umetnika Subotice**, 9.10.-2.11.1981.
Izložba je održana povodom proslave Dana oslobođenja Subotice.
(*Oktobarski susret 1981, Izložba likovnih i primenjenih umetnika Subotice* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1981., pozivnica, plakat, [-] *Zajednička izložba subotičkih umetnika*.//Subotičke novine. Subotica, 2.10.1981., br.39, str.5)
- **Poklon zbirka Lajosa Husvétha**, lipanj - 20.7. 1981.
(Rubrika:Ukratko.//Subotičke novine. Subotica, 12.6.1981, br.23, str.3)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM MUZEJIMA I GALERIJAMA

- **Bosch+Bosch**, siječanj - veljača 1981., Gradski muzej Subotica
Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice i Muzeja savremene umetnosti iz Beograda
(*Bosch+Bosch* (katalog), Muzej savremene umetnosti, Beograd, 1980.)
- **Deset slika Miloša Babića**, 14.5.-14.6.1981., Gradski muzej Subotica
Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice i Narodnog muzeja iz Beograda
(*Miloš Babić* (1904-1968) (katalog), Gradski muzej Subotica, 1981., plakat, Bačlija, Eva. *Slike stigle iz zaborava*.//Subotičke novine, 22.5.1981, str.8, [-] *Deset slika Miloša Babića*.//Subotičke novine. Subotica, 15.5.1981, br.19, str.15)
- **Medalje i plakete XX veka**, 17.9.-5.10.1981, Gradski muzej Subotica
Izložba je ostvarena u suradnji Narodnog muzeja iz Beograda i Gradskog muzeja iz Subotice
(*Medalje i plakete XX veka* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1981., pozivnica [-] *Medalje i plakete XX veka*.// Subotičke novine. Subotica, 18.9.1981, br.37, str.14)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Szajkó István i Šadi Petar**, 18.12.1981., Muzej Móra Ferenc, Segedin
Izložba je održana u okviru kulturne suradnje Subotice i Segedina. U Subotici 27.11.-20.12.1980.

(*Petar Šadi* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., *Szajkó* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1980., AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji)

- **Slike Lajosa Husvétha**, 15.9.-19.9.1981. Kanjiža
Izložba je održana u okviru književne kolonije u Kanjiži.
(pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Lapis Ándras-vajar i Zombori László-slikar**, 28.12.1980.-19.1.1981.

Izložba je održana u okviru kulturne suradnje Subotice i Segedina.

(AGMS 06-21/i, 16.1.1981., AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji)

- **Jatagani**, 16.2.-16.3.1.1981., Povijesni muzej, Zagreb

(AGMS 01-78/1, 19.2.1981., Subotičke novine. Subotica, 20.2.1981, br.7, str.13)

- **Narodne nošnje i tkanine iz okoline Baje**, 20.9.-5.10.1981., Muzej Tűr István, Baja

(Rubrika:Ukratko.//Subotičke novine, 18.9.1981, br.37, str.3, [-] *Nošnje i tkanine.*//Subotičke novine. Subotica, 25.9.1981, br.33, str.15, M.M. *Stari vez i tkanine.*// Subotičke novine. Subotica, 2.10.1981., br.39, str.5)

VESTIBIL GRADSKKE KUĆE

- **Stevan Sremac-Grđanin i pesnik starog Niša**, 11.6.1981., Narodni muzej, Niš

Izložba je ostvarena u suradnji sa subotičkom Gradskom knjižnicom.

(pozivnica, [-] *Izložba o Stevanu Sremcu.*// Subotičke novine. Subotica, 19.6.1981., br.24, str.19)

IZLOŽBE U DRUGIM INSTITUCIJAMA, RADNIM ORGANIZACIJAMA I ŠKOLAMA

- **Izbor iz dela subotičkih slikara**, 25.5.-1.8.1981., R.O. *Sever*; Subotica
- **Medalje i plakete XX veka-izbor sa izložbe**, 27.10.-12.11.1981., R.O. *Sever*; Subotica
(revers izloženih radova)

- **Medalje i plakete XX veka-izbor sa izložbe**, 16.10.1981., R.O. *Aurometal*, Subotica
- **VIII Vojvodanska udarna brigada**, OŠ „VIII Vojvodanska brigada“ Subotica, Izložba je održana povodom proslave Dana VIII Vojvodanske brigade.

1982.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Almási Gábor, I skulptura je čovek-retrospektivna izložba**, 14.1.-15.2.1982.

Izložba je održana povodom 70 godina života kipara i 48 godina rada.

(*Almási Gábor* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1982., pozivnica, plakat, AGMS 01-130/2, 27.4.1982., AGMS 01-35/i, 10.2.1982., Völgyi (Lévay) Endre. *Fény és árny a szobrokban*./Hét Nap. Subotica, 29.1.1982., [-] *Jubilarne skulpture Gabora Almašija*./Subotičke novine. Subotica, 8.1.1982., str.15, Bačlija, Eva. *Čovek je najlepša umetnost na svetu*./Subotičke novine. Subotica, 15.1.1982., str.8, [-] *Izložba Gabora Almašija*./Subotičke novine. Subotica, 22.1.1982., str.15)

- **Ptičji svet Ludaškog jezera**, 19.2.1982.

(Rubrika: Ukratko./Subotičke novine. Subotica, 19.2.1982., br.7, str.3, [-] *Nestaju ptice sa Ludoša*./Subotičke novine. Subotica, 12.3.1982., br.10, str.10, AGMS 01-8, 13.1.1986., AGMS 01-130/2, 27.4.1982.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Đura Jakšić (1832-1878)**, 14.4.1982. Narodni muzej, Beograd

(Nikola Kusovac, *Đura Jakšić (1832-1878)* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1982., pozivnica, [-] *Slike Đure Jakšića*./Subotičke novine. Subotica, 16.4.1982., br.15, str.19)

- **Izložba segedinskih umetnika**, 21.5.1982.

(*Izložba segedinskih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1982., AGMS 06-183/i, 21.05.1982.)

- **Narodna umetnost Čongrada**, 16.9.-16.10.1982., Muzej Móra Ferenc, Segedin

(pozivnica, [-] *Izložba narodne umetnosti Čongrada*./Subotičke novine. Subotica, 17.9.1982., br.37, str.15, AGMS 01-280, 31.8.1982.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Kolektivna izložba likovnih i primenjenih umetnika Subotice**, Muzej Móra Ferenc, Segedin

- **Ravničarski motivi u likovnoj umetnosti**, 11.-12.9.1982., Zobnatica
Izložba je održana u okviru VI zobnatičkih konjičkih igara.
(*Ravničarski motivi u likovnoj umetnosti* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1982., AGMS 01-19/i, 28.1.1983., AGMS 01-291/I, 9.1982.)
- **Komemorativna izložba Arpada Balaža 1887.-1981.**, 7.6.1982.
Galerija ULUV-a, Novi Sad
(pozivnica, AGMS 06-401/1, 21.12.1982., Revers izloženih radova)

TEMATSKE IZLOŽBE U RADNIM ORGANIZACIJAMA I ŠKOLAMA

- **Pioniri u NOB-u i revoluciji**, iz fonda Muzeja Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću, Osnovne škole *Kizur Istvan, Vladimir Nazor Palić, I.G.Kovačić, Matko Vuković, Ivo L. Ribar, Sonja Marinković*
(AGMS 01-19/i, 28.1.1983., AGMS 01-365/I, 24.11.1982.)
- **II zasjedanje AVNOJ-a**, Muzej Prvog zasjedanja AVNOJ-a, Bihać
- **Slike, crteži i skulpture Lajosa Husvétha**, RO Sever, Subotica
(AGMS 01-19/i, 28.1.1983.)
- **Radovi Balázs G. Árpada sa socijalnom tematikom**, RO Sever, Subotica
(AGMS 01-19/i, 28.1.1983.)

1983.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Ana Bešlić - retrospektivna izložba**, travanj-lipanj 1983.
(*Ana Bešlić* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1983., plakat, Baranji, Ana. *Poklon zbirka Ane Bešlić – iz riznice Gradskog muzeja*./Subotičke novine. Subotica, 9.9.1988., str.10, Duranci, Bela. *Od „Šara-pustare“ do skulpture*./Rukovet. Subotica, br. 1-3. 1997., str. 49-53)
- **Ana Bešlić - poklon zbirka Gradskom muzeju**, 27.9.-9.10.1983.
(*Ana Bešlić- poklon zbirka Gradskom muzeju*, Gradski muzej Subotica, 1983., plakat, pozivnica, Станић, Стеван. *Узвраћени дарови – монографије*./ Нин, бр. 1704., Београд, 28. 8. 1983., стр. 36-37, Р.Т. *Изложба skulptura Ane Bešlić*./ Subotičke novine. Subotica, 23.9.1983., br.38, str.2, [-] *Uzvraceni darovi*./Subotičke novine. Subotica, 30.10.1983., br.39, str.1)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Trijenale keramike**, 25.8.-20.9.1983. Likovni susret Subotica i Muzej primenjene umetnost, Beograd

([-] *Izložba jugoslovenske keramike*, 19.8.1983, br.33, str.2, [-] *Otvoren trijenale keramike*.// Subotičke novine. Subotica, 26.8.1983, br.34, str.2)

- **AVNOJ i revolucija**, 4.7.1983., Muzej Prvog zasjedanja AVNOJ-a, Bihac

(*AVNOJ i revolucija* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1983., pozivnica, [-] *Likovna dela Muzeja AVNOJ-a*.//Subotičke novine. Subotica, 1.7.1983., br.26, str.3, Baranji, Ana. *AVNOJ i revolucija*.// Subotičke novine. Subotica, 1.7.1983., br.26, str.3)

- **Satovi Muzeja Slavonije i 100 godina razvoja i rada muzejskih zbirki i Muzeja u Somboru**, 13.10.-6.11.1983., Muzej Slavonije, Osijek i Gradski muzej, Sombor

Izložba je održana u okviru XIV susreta gradova Sombor-Osijek-Subotica.

(*Satovi Muzeja Slavonije* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1983., pozivnica, Rubrika:Ukratko.// Subotičke novine. Subotica, 14.10.1983., br.41, str.3)

1984.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Miloš Babić- poklon zbirka**, 14.9.1984., Gradski muzej Subotica

(*Miloš Babić- poklon zbirka* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1984., plakat, Baranyi, Anna. *Erőteltjes színvilág – Nyolcvan évvel ezelőtt született Miloš Babić*.//Üzenet. Subotica, 1984/9. str. 512-514)

- **Poklon zbirka udovice Lifke Sándora**, 18.5.1984., Gradski muzej Subotica

- **Avari u severoistočnoj Bačkoj**, Gradski muzej Subotica

(*Avari u severoistočnoj Bačkoj* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1984., AGMS 01-270/i, 12.9.1984.)

- **Likovna postavka Gradskog muzeja**, 21.12.1984., Gradski muzej Subotica

Izložba održana povodom 40-e godišnjice oslobođenja Subotice

(*Likovna postavka Gradskog muzeja* (katalog), Gradski muzej Subotica 1984., pozivnica, Sz.J. *Képzőművészeti tárlat a múzeumban*.//Magyar Szó. Novi Sad, 21.12.1984., str.:8, Izložba.//Subotičke novine. Subotica, 21.12.1984., br.50, str.5)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Paja Jovanović (1859-1957)**, 18.5.-10.6.1984., Narodni muzej Beograd

(*Paja Jovanović (1859-1957)*, AGMS 01-94/I, 28.2.1985., pozivnica, plakat)

TEMATSKE IZLOŽBE U RADNIM ORGANIZACIJAMA I ŠKOLAMA U SUBOTICI

- Izbor iz dela Paje Jovanovića, R.O. *Sever*, Subotica
- Izbor iz likovnog fonda Gradskog muzeja, R.O. *Sever*, Subotica
- Izbor iz likovnog fonda Gradskog muzeja, vila S.O Subotica, Palić
- Izbor iz dela Miloša Babića, akvareli i crteži, R.O. *Sever*, Subotica
- Izbor iz dela Miloša Babića, akvareli, ulje, pasteli, R.O. *Chemos*, Palić
- Socijalna tema u likovnoj umetnosti, R.O. *Zorka*, Subotica

1985.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Avari u severoistočnoj Bačkoj**, 8.11.1985., Knjižnica „Csépe Imre”
Gradski muzej Subotica i Kulturno umjetničko društvo „Petőfi Sándor”
(pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Ivan Sarić-pionir jugoslovenskog vazduhoplovstva**, Muzej
jugoslovenskog vazduhoplovstva, Beograd
(*Ivan Sarić-pionir jugoslovenskog vazduhoplovstva* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1985.)
- **Aksentije Marodić 1838-1909**, 21.2.1985., Galerija Matice srpske, Novi Sad
(pozivnica, [-] *Kiállítás a Városi Múzeumban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 21. 2. 1985., str.11., Da.Ni.
Slike Aksentija Marodića.//Subotičke novine. Subotica, 22.2.1985., str.3., Živanović, Ljiljana. *Život i delo Aksentija Marodića* – feljton.//Subotičke novine. Subotica, 15-22. 3. 1985., str.10)

1986.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Retrospektivna izložba Šandora Olaha 1886-1966.**, 23.11.1986.-
25.2.1987., Gradski muzej Subotica
(*Oláh Sándor 1886-1966* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1986., AGMS 01-258, 31.7.1987.,
Náray, Éva. *Egy életmű elismerése – Beszélgetés Baranyi Anna művészettörténésszel, az Oláh Sándor-kiállítás rendezőjével.*//Magyar Szó. Novi Sad, 23.11.1986., str.13., Dévavári Zoltán. *A legszabadkaibb festő – Régi házak, régi történetek* 6.//Hét Nap. Subotica, 28. 11.1986., str.40-40., Náray, Éva. *Színek és fények.*//Magyar Szó. Novi Sad, 1.12.1986., str.5., Gajdos, Tibor. *Egy festőművész centenariuma.*//Létünk. Novi Sad, 1986/6., Szombathy, Bálint. *Oláh Sándor életműve – kiállítás a szabadkai Városi Múzeum képtárában a festő születésének 100.évfordulóján.*//Dolgozók XL. Novi Sad, 4.12.1986., br.48, str.8.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Miloš Babić**, studeni 1986., Muzej Móra Ferenc, Segedin
(AGMS 01-66, 12.2.1987.)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Stari novac, medalje i plakete**, 16.10.1986., Gradski muzej Subotica
Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice, Muzeja Slavonije iz Osijeka i Gradskog muzeja iz Sombora.
Izložba je održana u okviru XVII susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica.
(pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Subotičke gradske kuće 1751-1912.**, 1.-30.10.1986., Povijesni arhiv Subotica
(*Subotičke gradske kuće* (katalog), Istarski arhiv Subotica, 1986.)

1987.

TEMATSKÉ IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Bošan Đorđe 1918-1984-retrospektivna izložba**, 28.4.-6.1987., Gradski muzej Subotica
(*Bošan Đorđe 1918-1984* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1987., plakat, AGMS 01-258, 31.7.1987.)
- **Retrospektivna izložba Šandora Olaha 1886-1966**, 23.11.1986.-25.2.1987., Gradski muzej Subotica
(*Oláh Sándor 1886-1966* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1986., pozivnica, AGMS 01-258, 31.7.1987.)
- **Subotičke gradske kuće**, Vidikovac Gradske kuće Ptice Ludaškog jezera i leptiri Potisja
(*Ptičiji svet Ludaškog jezera* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1987., AGMS 01-258, 31.7.1987.)
- **Balázs G. Árpád, 1887-1981-retrospektivna izložba**, 25.11.1987.-26.1.1988., Gradski muzej Subotica
(*Balázs G. Árpád 1887-1981* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1987., pozivnica, plakat)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Folklorni zlatovez-zlatovez na narodnim nošnjama**, 13.-22.11.1987.,
Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice, Gradskog muzeja iz Sombora i Muzeja Slavonije iz Osijeka povodom susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica.

(*Folklorni zlatovez* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1987., plakat, AGMS 01-258, 31.7.1987., AGMS 01-106, 23.3.1987.)

- **Retrospektivna izložba Jožefa Ača (1938 -1986) - slike, crteži, grafike**
8.3.-24.4.1987., Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice i Galerije savremene likovne umetnosti iz Novog Sada

(pozivnica, AGMS 01-258, 31.7.1987.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Oláh Sándor 1886-1966 - retrospektivna izložba**, 3.-17.3.1987. Galerija
Savremene likovne umetnosti u Novom Sadu

(pozivnica, AGMS 01-258, 31.7.1987.)

- **Oláh Sándor**, 17.4. 1987., Gradski muzej Sombor

(pozivnica, AGMS 01-258, 31.7.1987.)

- **Ptice Ludaškog jezera**, kolovoz 1987., Palić

Izložba je održana u okviru međunarodnog Etnološkog kampa "Ludaš 87", Palić

VESTIBIL GRADSKKE KUĆE

- **Almási Gábor**, 15.-28.11.1987.

Izložba je održana povodom 50 godina stvaralačkog rada.

(*Almási Gábor* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1987., pozivnica, plakat)

1988.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Balázs G. Árpád 1887-1981-retrospektivna izložba**, 25.11.1987.-26.1.1988.

(*Balázs G. Árpád 1887-1981* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1987., pozivnica)

- **Narodni život u delima slamarki**

(*Narodni život u delima slamarki* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1988.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Izbor iz Balázs G. Árpád 1887-1981-retrospektivne izložbe, 8.2.-27.3.1988.**

Galerijski prostor KUC Thurzo Lajoš, Senta

(pozivnica)

- **Balázs G. Árpád 1887-1981-retrospektivne izložbe, Sombor**

- **Balázs G. Árpád (slike, grafike), 11.6. 1988.** Likovna galerija-Knez Mihailova 6, Beograd, u suradnji s Kulturnim centrom Beograd

(pozivnica)

- **Miloš Babić, Gradski muzej Senta**
- **Ptice Ludoša, travanj, 1988., Bačka Topola**
- **Narodni život u delima slamarki, Muzej Tűr Istvan, Baja**

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Izložba grafika -Herman Lipót 1884.-1972., 25.11.1988., Muzej Móra Ferenc, Segedin**

(pozivnica)

1989.

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Retrospektivna izložba Juhász Árpáda (1863-1914), 23.3.1989.** Likovni susret-Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice i Gradskog muzeja iz Sombora

(*Juhas Arpad*, Gradski muzej Subotica, Gradski muzej Sombor, 1989., pozivnica, AGM 01-10, 8.1.1990.)

- **Subotička sinagoga-stanje i zaštita, 25.9.1989., Gradski muzej Subotica**

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice i Međuopćinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Subotice.

(pozivnica)

- **Olimpijci naših gradova**, 11.10.1989.-15.12.1989.

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice, Gradskog muzeja iz Sombora i Muzeja Slavonije iz Osijeka povodom XX. susreta gradova Sombor-Osijek-Subotica.

(AGM 01-396/1, 22.11.1989., AGM 01-10, 8.1.1990.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Retrospektivna izložba Balázs G. Árpada**, 20.1.-20.2.1989., Muzej Móra Ferenc, Segedin

(AGM 01-10, 8.1.1990.)

- **Miloš Babić-slike i plakati**, 12.4.1989., Galerija Narodnog muzeja Valjevo
Izložba je ostvarena u suradnji Narodnog muzeja iz Valjeva, Gradskog muzeja iz Subotice i Muzeja primenjenih umetnosti iz Beograda.

(*Miloš Babić-slike i plakati* (katalog), Narodni muzej Valjevo, 1989., AGM 01-10, 8.1.1990., pozivnica)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Martin Jonáš**, 19.-31.1.1989.

(*Martin Jonaš* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1989., AGM 01-10, 8.1.1990.)

- **Tradicionalno i industrijsko solarstvo u Tuzli**, 8.4.1989., Muzej istočne Bosne, Tuzla

(*Solarstvo u Tuzli od preistorije do danas*, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1987., pozivnica)

- **Izložba radova turskog arhitekta iz 16 veka, Mimara Kodže Sinara 1489.-1578.**, 9.5.1989.

(pozivnica)

- **Slike od slame (iz zbirke KUD-a Matija Gubec iz Tavankuta te slamarki iz Žednika, Đurđina, Subotice)**, kolovoz, 1989.

Izložba je održana u okviru proslave žetvene svečanosti Dužijance.

(AGM 01-10, 8.1.1990.)

1990.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Glid Nándor - retrospektivna izložba**, 11.1.-30.3.1990., Gradski muzej Subotica

(*Glid Nándor* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1990., pozivnica, Náray Éva. *Sors hozta következetesség – Glid Nándor retropektív kiállítása – Városi Múzeum Szabadka*./Magyar Szó. Novi Sad, 27.2. 1990., str.14., Duranci, Bela. *Balade skulptora Glida*./Rukovet. Subotica, 1990/3., str. 1126-1134, Martinović Cvijin, Kata. *Dve izložbe*./Rukovet. Subotica, 1990./93., str.1135-1136)

- **Narodno tkanje i vez na bunjevačkoj nošnji** (iz privatne zbirke Ante Pokornika) 27.7.1990.

Izložba održana u okviru proslave žetvene svečanosti Dužijance.

(*Narodno tkanje i vez na bunjevačkoj nošnji* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1990., pozivnica)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Avari u severoistočnoj Bačkoj**, 16.10.1990., Gradski muzej Sombor
Izložba održana u okviru susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica.

(AGMS 01-299, 17.10.1990.)

- **Avari u severoistočnoj Bačkoj**, 16.11.-20.12.1990., Muzej Móra Ferenc, Segedin

(AGMS 01-326, 12.11.1990.)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Etno park Bačke i Banata**, suradnja etnologa sa Zavodom za zaštitu spomenika kulture iz Subotice, a povodom skupa etnologa Subotice.

- **Zaustavljeni trenutak**, listopada, 1990., Hajdukovo

Izložba je ostvarena u suradnji Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Subotice i Gradskog muzeja u okviru *Berbanskih dana* na Hajdukovu.

(AGMS 33-68, 15.10.1990.)

- **Slade od meda**, Muzej grada Novog Sada (predmeti iz fonda Gradskog muzeja Subotica)

Izložba je održana povodom šahovske olimpijade.

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Slobodni kraljevski grad Osijek 1809**, ožujka, 1990., Muzej Slavonije iz Osijeka

Izložba je održana u okviru susreta gradova Sombor-Osijek-Subotica.

(*Slobodni kraljevski grad Osijek 1809* (katalog), Gradski muzej Subotica 1990.)

- **Insekti i čovek**, travnja-svibanja 1990., Prirodnački muzej, Beograd
(*Insekti i čovek*, Gradski muzej Subotica, 1990.)
- **Grafike Afrima Ethemija**, travnja-svibanja 1990.
(*Kosovói grafikus a Városi Múzeumban*, Magyar Szó, 12.4.1990.)
- **Tradicionalna narodna radinost šabačkog kraja**, 27.11.-15.12.1990.,
Narodni muzej Šabac
(AGMS 01-340, 27.11.1990.)
- **Petrolejske lampe 19 veka**, 14.6.-14.7.1990., Narodni muzej Pančevo
(pozivnica)
- **Somborske i Staparske ikone na staklu**, 9.10.1990., Gradski muzej,
Sombor Izložba je održana u okviru sureta gradova Sombor-Osijek-
Subotica.
(*Somborske i Staparske ikone na staklu* (katalog), Muzej Slavonije, Osijek, 1990., AGMS 01-
303., 8.10.1990.)
- **Branislav Nušić (1864-1938)**, 18.12.1990.-12.1.1991., Muzej Grada
Beograda
(pozivnica, AGMS 01-285, 12.10.1990., AGMS 01-285/3, 14.2.1990.)

1991.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Hladno oružje u zbirkama Gradskog muzeja u Subotici**, 29.3.1991.
(*Hladno oružje u zbirkama Gradskog muzeja u Subotici* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1991.,
pozivnica, plakat)
- **Stalna postavka Gradskog muzeja u Subotici**, 7.5.1991.
(*Stalna postavka* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1991., pozivnica, Duranci, Bela. *Stalna
izložbena postavka Gradskog muzeja u Subotici.*//Rukovet. Subotica,4-5, 1991., str.392)
- **Simonida Đorđević**, 18.7.-10.8.1991.
(*Simonida Đorđević* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1991.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Beli vez u potisju**, 20.6.-7.7.1991. KOC *Thurzó Lajos* Gradski muzej i
galerija Senta
(*Beli vez u potisju* (katalog), Gradski muzej i galerija, Senta, 1991., AGMS 01-206, 20.6.1991.)

- **Subotica vekovima**, 6.9.1991., Istorijski arhiv Subotica
(*Subotica vekovima* (katalog), Istorijski arhiv Subotica, 1991., AGMS 01-198/1, 13.6.1991.)
- **Jovan Cvijić-Život i delo**, 4.-28.11.1991., Muzej grada Beograda
(AGMS 01-299/1, 30.10.1991.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Avari u severoistočnoj Bačkoj**, 21.2.-10.3.1991., Mestni muzej Ljubljana
(*Avari v severvzhodni Bački*, Mestni muzej Ljubljana, 1991.)

1992.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba fotografija Nimroda Nemeta**, 12.11.-22.12.1992.
(AGMS 01-35/2.10.2.1993., AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Ženski portret na antičkom novcu**, 27.3.-20.4.1992., Gradski muzej Sombor
(AGMS 01-35/2, 10.2.1993., AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)
- **Darovi Etnografskom muzeju-Gradska kultura u Srbiji 1804-1914.**, 3.7.-29.9.1992., Etnografski muzej, Beograd
(pozivnica, AGMS 01-35/2, 10.2.1993., AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)
- **Likovna dela iz zaostavštine pokojnog župnika Jenea Varbaia**, 23.12.1992.-22.1.1993.
(plakat, AGMS 01-35/2, 10.2.1993., AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM INSTITUCIJAMA U SUBOTICI

- **Davna ulica - Izložba radova likovnih umetnika, bivših učenika i profesora Gimnazije u Subotici**, 6.-9.6.1992. Galerija Gimnazije *Svetozar Marković*, Subotica
(*Davna ulica - Izložba radova likovnih umetnika, bivših učenika i profesora Gimnazije u Subotici* (katalog), Gimnazija Svetozar Marković, Subotica, 1992., AGMS 01-35/2, 10.2.1993., AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)

- **Poklon zbirka Miloša Babića**, Gerontološki centar Subotica
(AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)
- **Portreti**, rujna, 1992. Gerontološki centar Subotica
(AGMS 01-57/2, 12.2.1993.)

1993.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Sećanje na dr Vinka Perčića, Izbor iz poklon zbirke dr. Vinka Perčića**, 27.5.1993.
(*Sećanje na dr Vinka Perčića - Izbor iz poklon zbirke dr. Vinka Perčića* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1993., pozivnica, Шади, Бранка. *Визија презентације поклон-збирке доктора Винка Перчића у Суботици*./Гласник – Прилози за науку, уметност и културу 5., Народни музеј Панчево, 1994., стр.54-61)
- **Izložba o Dežeu Kostolanjiju**, 29.3.-20.4.1993.
(AGMS 01-85, 12.3.1993., AGMS 01-89, 19.3.1993.)
- **Aleksandar Lifka-čarobnjak pokretnih slika**, 9.7.1993.
(*Aleksandar Lifka-čarobnjak pokretnih slika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1993., AGMS 01-141, 04.5.1993.)
- **Slika i događaj (Anastas Bocarić)**, 24.11.1993.
(*Slika i događaj* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1993., AGMS 01-223/13.8.1993., Болић, Горан. „Велика народна скупитина у Новом Саду“ – слика Анастаса Боцарића./Луча, Суботица, 1996/1.,стр.47)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Slike Save Šumanovića**, 24.9.1993., Galerija Sava Šumanović, Šid
(pozivnica)
- **Srpsko slikarstvo XIII veka**, 27.1.1993., Galerija fresaka Narodnog muzeja, Beograd
(AGMS 01-37, 03.2.1993., AGMS 01-43, 11.2.1993.)
- **Zabavišta u Srbiji nekad i sad**, 15.10.1993., Pedagoški muzej, Beograda
(AGMS 01-251, 1.9.1993., AGMS 01-245, 14.9.1993.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM INSTITUCIJAMA U SUBOTICI

- **Izložba dela Lajoša Hušveta**, juni 1993., Gerontološki klub Subotica
- **Sv. Sava prvi srpski prosvetitelj**, 25.1.-15.2.1993., Gimnazija *Svetozar Marković* Subotica
(AGMS 01-37, 03.2.1993.)

1994.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Spomen na subotičke Jevreje**, 10.7.1994.

Izložba je održana u okviru programa obilježavanja 50-e godišnjice stradanja subotičkih Židova. Bila je postavljena do početka listopada.

(*Spomen na subotičke Jevreje* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1994., Gojić, Lj., *Spomen na subotičke Jevreje*//Subotičke novine. Subotica, 15.7.1994., br.28, str.7)

- **Husvét Lajos 1894-1956,-izbor iz poklon zbirke Husvét**, 11.10. 1994.

Izložba održana povodom stogodišnjice rođenja slikara.

(*Лажови Хушвет 1894-1956* (katalog), Градски музеј Суботица, *Husvét Lajos (1894 – 1956)* (katalog) Gradski muzej Subotica, *Lajoš Hušvet 1894-1956* (katalog) Gradski muzej Subotica, *Spomen-izložba Lajoša Hušveta*// Subotičke novine. Subotica, 14.10.1994.,br.41, str.3)

- **Bošan Đorđe (1918-1984) spomen izložba, izbor iz poklon zbirke**, 28.12.1994.

Izložba je održana povodom desetogodišnjice smrti slikara.

(*Đorđe Bošan (1918-1984)* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1994., *Ђорђе Бошан (1918-1984)* (katalog) Градски музеј Суботица, 1994., *Bosán György (1918-1984)*, Városi Múzeum Subotica, B.B. *Spomen-izložba Đorđa Bošana*//Subotičke novine. Subotica, 23.12.1994., br.51, str.2, B.B. *Spomen-izložba Đorđu Bošanu*//Subotičke novine. Subotica, 30.12.1994., br.52, str.2)

1995.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Nataša Filipović**, 12-26.4.1995.

(Rašiti, Ramiz. *Izložba savremenog dizajna*// Subotičke novine. Subotica, 28.4.1995., br.17, str.2)

- **Dr Bela Šturm-botaničar (Život i delo)**, 12.10.1995.

(*Dr Bela Šturm-botaničar; Život i delo* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1995.)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Sličnosti i razlike**, 18.5.1995.

Izložba je održana u suradnji Gradskog muzeja Subotica i Društva za esperanto Subotice.

(Lj.G. *Karavanom prijateljstva*.// Subotičke novine. Subotica, 26.5.1995., br.21, str.8, Dragojlović, Đorđe. *Sunce na kraju puta*.// Subotičke novine. Subotica, 7.6.1995., br.27, str.4)

- **50 godina pobjede nad fašizmom**, 8.5.1995., Klub vojske Jugoslavije

Izložba je ostvarena u suradnji Povijesnog arhiva iz Subotice, Gradskog muzeja iz Subotice i Kluba vojske Jugoslavije.

(*50 godina pobjede nad fašizmom* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1995., Lj.G. *Da se ne zaboravi i da se ne ponovi*.// Subotičke novine. Subotica, 12.5.1995., br.19, str.1)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Srpske srednjovekovne freske**, 27.1.1995., Narodni muzej i Galerija fresaka iz Beograda

(*Srpske srednjovekovne freske* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1995., *Középkori szerb freskók* (katalog), Városi Múzeum Subotica, 1995., [-] *Izložba fresaka XV veka*.// Subotičke novine. Subotica, 20.1.1995., br.3, str.2, [-] *Freske iz XV veka*.// Subotičke novine. Subotica, 27.1.1995, br.4, str.2)

- **Nikola Tesla-život i delo**, 22.3.1995., Srpska akademija nauka i umetnosti, Muzej nauke i tehnike, Muzej Nikole Tesle

(pozivnica, Rašiti, Ramiz. *Izložba o životu Nikole Tesle*.// Subotičke novine. Subotica, 24.3.1995., br.12, str.2)

- **Zlatovez**, 5.5.1995., Narodni muzej Vranje

(Šarović, M. *Lepota veza zlatom*.// Subotičke novine. Subotica, 5.5.1995., br 18, str.8)

- **Iz kulturne baštine drevne i savremene Kine**, 23.6.1995., Ambasada NR Kine, Arhiv Jugoslavije, Beograd

(*Iz kulturne baštine drevne i savremene Kine* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1995., [-] *Drevna i savremena Kina*.//Subotičke novine. Subotica, 23.6.1995., br.25, str.1)

- **Srbija na svetskoj izložbi u Parizu 1900**, 12.12.1995.-15.1.1996., Etnografski muzej iz Beograda

(pozivnica, Šarović, M. *Srbija u Parizu 1900. godine*.// Subotičke novine. Subotica, 15.12.1995., br.50, str.10)

1996.**TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA**

- **Sto godina plakata 1849-1948**

(*Sto godina plakata 1849-1948* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1996., [-] *Priče iz starine*// Subotičke novine. Subotica, 2.8.1996.)

- **Etnografski motivi u delima Milana Konjovića**

([-] *Priče iz starine*// Subotičke novine. Subotica, 2.8.1996.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Maske i drvene skulpture Afrike**, Zbirka afričke kulture, Beograda-poklon zbirka Vede i dr Zdravka Pečara

([-] Subotičke novine. Subotica, 26.7.1996.)

- **Arheološko nalazište na dunavskoj Adi kraj Stare Palanke**, 9.9.1996., Narodni muzej Vršac

([-] Subotičke novine. Subotica, br.36, 6.9.1996., str.2, pozivnica)

- **Umetnost Mađara iz perioda doseljenja**, Déri múzeum, Debrecen

(*Umetnost Mađara iz perioda doseljenja* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1996.)

- **Akvareli u Srbiji od 1900-1950**, 28.10.1996., Narodni muzej, Beograd

([-] *Subotičke novine*, 25.10.1996.)

- **Tradicionalna kultura Kruševačkog kraja**

(*Зооморфни мотиви у традиционалној култури крушевачког краја*, Народни музеј Крушевац, 1995., *Priče iz starine*// Subotičke novine. Subotica, 2.8.1996.)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Nagybánya i Vojvodani**, 19.7.1996., Galerija Likovnog susreta

(pozivnica, *Nagybánya i Vojvodani*, Likovni susret Subotica, 1996.)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ

- **Stalna postavka legata**, svibnja, 1996.

(*Donacija dr. Vinka Perčić-Umetnička dela zavičajne zbirke*, Subotica, 1996., Bela Duranci. *Zavičajna galerija preostalih eksponata*//Subotičke novine. Subotica, br. 7., 16.2.1996., str.5)

1997.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Prirodne retkosti Ludaškog jezera (biljke i kičmenjaci)**, ožujka, 1997., Gradski muzej Subotica, J.P. Palić-Ludaš i Zavod za zaštitu prirode, Novi Sad

(*Природне реткости Лудашког језера (биљке и кичмењаци)*, J.П. Палић-Лудаш, Суботица, 1997., plakat, pozivnica)

- **Ana Bešlić, skulpture, pasteli - Belo, volim te belo**, 1-13.9.1997.

(*Ana Bešlić-Belo, volim te belo* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1997.)

- **Ede Telč**, 1-30.10.1997.

(*Ede Telč* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1997.)

- **Izložba likovnih ostvarenja nekadašnjih profesora i učenika subotičke Gimnazije**, prosinca, 1997.

(*Izložba likovnih ostvarenja nekadašnjih profesora i učenika subotičke Gimnazije* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1997.)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ, SUBOTICA

- **Farkaš Bela- iz zbirke dr. Vinka Perčića**, 25.5.1997.

(pozivnica, *Slike Bele Farkaša* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1997., Bela Duranci. *U zbirci dr Vinka Perčić.*// Subotičke novine. Subotica, 30.5.1997., br 21, str.9)

1998.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Sećenje na lovački muzej**, 24.4.1998.

(*Sećenje na lovački muzej* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1998., pozivnica, plakat, M.Š. Iz depoa, nakon 30 godina.// Subotičke novine. Subotica, 30.4.1998., br.17, str.10)

- **Imre Vinkler 1928-1967**, 27.10.1998.

(*Imre Vinkler 1928-1967* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1998., pozivnica, [-] *Egy önkritikus művész hagyatéka.*//Hét Nap. Subotica, 4. 11. 1998., str. 22)

- **Građanstvo Subotice na fotografijama do Prvog svetskog rata**, 3.12.1998.

(*Građanstvo subotice na fotografijama do Prvog svetskog rata* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1998., *Pedagog u skromnim uslovima.*// Subotičke novine. Subotica, 11.12.1998., Korhecz Papp Zsuzsanna. *Úri viselet Szabadkán (1850-1918).*// Üzenet. Subotica, XXIX, br.5-8. 1999. str. 76-85)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Miodrag Vujačić Mirski**, siječnja, 1998., Narodni muzej, Beograd
(*Miodrag Vujačić Mirski (1932-1997)-Ciklus Adela (1982-1988)*, (katalog), Gradski muzej Subotica, 1998., Duranci, Bela. *Adela*//Subotičke novine. Subotica, 2.8.1996., br.7, str.9, [-] *Egy önkritikus művész hagyatéka*//Hét Nap. Subotica, 4. 11.1998., str. 22.)
- **Nakit i zlatovez Kosova i Metohije**, 1.3.1998., Muzej iz Prištine
([-] *Nakit i zlatovez kosova i Metihije*//Subotičke novine. Subotica, 6.3.1998.)

1999.

TEMATSKÉ IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Subotičke relikvije borbe za slobodu**, 12.3.1999.
(AGMS 01-16, 31.1.2000.)
- **Osvedočene vizije-slike Miloša Babića**, 18.5.-1.8.1999., Galerija Gradskog muzeja
Izložba povodom Međunarodnog Dana muzeja.
(AGMS 01-16, 31.1.2000., Нинков Олга. *Бескрајни плави круг. У њему звезда*// Луча. Суботица, 2000., бр.1, стр. 94-96)
- **Letnji i jesenji motivi iz narodnog života-** u delima iz likovne zbirke Gradskog muzeja, 6.8.1999.
(AGMS 01-16, 31.1.2000., pozivnica)
- **Jelena Čović 1879-1951**, 29.12.1999.
(*Jelena Čović 1879-1951* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1999., pozivnica, plakat, AGMS 01-16, 31.1.2000., Fehér Mayer Mária. *Csóvíts Ilona, az első szabadkai festőnő*//Családi Kör. Novi Sad, 4. XI 1999., str. 8-9., А.М. (Александра Меанџија). *Снажни таленат скромне жене*// Дани. Суботица, 19.1. 2000. бр.13., стр.16., Ladislav Kovačić. *Jelenin put do Evrope i nazad – retrospektivnu izložbu Jelen Čović (1879-1951) priredila Olga Kovačev Ninkov*//Subotičke novine. Subotica, 7.1.2000. str.11., Ninkov Kovačev, Olga. *Život i delo prve subotičke slikarke, Jelene Čović (1879-1951)*, feljton// Subotičke novine. Subotica, br. 11-20., 17.3. – 19.5. 2000.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Uroš Predić 1857-1953**, 26.1.1999. Narodni muzej, Beograd
Izložba je održana povodom proslave praznika Svetog Save.
(*Uroš Predić 1857-1953* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1999., AGMS 01-16, 31.1.2000., Нинков, Олга. *Изложба слика Уроша Пређеића у Суботици*// Луча. Суботица, 1999., св.14-15, стр.141-142)

- **Izložba Magdalene i Ferenc Kalmara**, ožujka, 1999., Muzej naive iz Jagodine
(*Магдалена и Ференц Калмар*, Музеј наивне уметности Јагодина, 1999., AGMS 01-16, 31.1.2000.)
- **Fotografije Jerusalima**, Ambasada Izraela u Beogradu
(AGMS 01-16, 31.1.2000.)

2000.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Bíró Miklós**, 21.3. 2000.
(AGMS 01-85, 6.4.2000., plakat, Nagy Gabriella. *Akinek a lelke még mindig gyalogol.*//Hét Nap. Subotica, 19.4.2000., str.17, Romić, Zlatko. *Hroničar izgubljenog vremena.*// Subotičke novine. Subotica, 21.4.2000., br.16, str.13)
- **Ikone Srpske pravoslavne crkve u Subotici**, 25.4.2000.
(*Иконе Српске Православне Цркве у Суботици*, Градски музеј Суботица, 2000., *A szabadkai Szerb Pravoszláv Templom ikonjai*, Városi Múzeum Subotica, 2000., pozivnica, AGMS 01-113, 9.5.2000. Александра Менџија. *Иконе народног духа.*//Дани. Суботица, 21.6.2000., стр.15, Kovačev Ninkov, Olga. *Slike sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke Likovnog fonda Gradskog muzeja.*// Museion br.1. Gradski muzej Subotica, 2001., str. 231-250)
- **Sáfrány Imre, Šamanov ples**, 31.8.2000.
Izložba je održana povodom obilježavanja 20 godina smrti Imre Sáfránya.
(Sáfrány Imre-*Šamanov ples*, Gradski muzej Subotica, 2000., plakat, [-] *Sáfrány emléktárlat Szabadkán.*// Családi Kör, 14.9.2000., str. 15, Kovačev Ninkov, Olga. *Vék viđen iz dela Imrea Šafranja (1928-1980).*//Subotičke novine. Subotica, 15.9.2000., str.13, *Sámántánc – részletek a kiállítás-megnyitóból.*//Képes Ifjúság, 20.9.2000., str.15)
- **Franjevačka prisutnost u Subotici**, 13.11.2000.
(*Franjevačka prisutnost u Subotici* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2000., pozivnica, Petrekanić, Ivana. *Prozor u bogatstvo samostana.*//Subotičke novine. Subotica, 17.11.2000., br.46, str.11, Kovačev Ninkov, Olga. *Slike sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke Likovnog fonda Gradskog muzeja.*// Museion br.1. Gradski muzej Subotica, 2001., str. 231-250)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Kotorski zanati minulih epoha**, 18.2.-15.3.2000., Pomorski muzej Crne Gore, Kotor, Državni arhiv Crne Gore-Istorijski arhiv, Kotor, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Kotor
(pozivnica, AGMS 01-37.15.2.2000.)

- **Radoznalo oko svetskog putnika (fotografije Oskara Vojnića snimljenih s kraja 19 veka i početkom 20 veka)**, lipnja, 2002., Mađarski nacionalni muzej iz Budimpešte
(*Radoznalo oko svetskog putnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2000., AGMS 01-101, 3.5.2000., AGMS 01-146, 20.6.2000.)
- **Foto izložba-Ikone manastira Hilandara**, 15.2.2000., Narodni muzej iz Beograda
Izložba je održana povodom proslave praznika Svetog Save.
(*Ikone manastira Hilandara* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2000., pozivnica, AGMS 01-9, 17.1.2000., AGMS 01-10, 17.1.2000., AGMS 01-13, 26.1.2000.)

2001.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Sacra conversatione**, 25.4.-31.5.2001.
(*Sacra conversatione* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2001., pozivnica, plakat, Mihályi, Katalin. *Kincseinkben gyönyörködni.*// Magyar Szó. Novi Sad, 14.4.2001., Kovačev Ninkov, Olga. *Slike sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke Likovnog fonda Gradskog muzeja.*// Museion br.1., Gradski muzej Subotica, 2001., str. 231-250)
- **Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika**, 12.7.2001.
(*Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2001., pozivnica, plakat)
- **Memento - Álmási Gábor i Glid Nándor**, 31.8.2001.
Izložba je održana u povodu proslave Dana grada.
(*Memento - Álmási Gábor i Glid Nándor*, Gradski muzej Subotica, 2001., Gyermán Tibor. *Glid Nándor (1924-1997).*//Magyar Szó. Novi Sad, 1.9.2001., str.9, M.k. (Mihályi, Katalin). *Három rangos kiállítás a városnap tiszteletére.*//Magyar Szó. Novi Sad, 4.9.2001., str.7, (re). *Partner-városok találkozája.*//Hét Nap. Subotica, 5.9.2001., str.21)
- **Stoleće loptanja kod somborske kapije** (fudbalski klub Bačka iz Subotice 1901-2001.) rujna, 2001.
(*Stoleće loptanja kod somborske kapije*, Gradski muzej Subotica, 2001.)
- **Tragom jednog nestalog naroda, Sarmati u severnoj Bačkoj**, 27.12.2001.-20.3.2002.
(*Tragom jednog nestalog naroda, Sarmati u severnoj Bačkoj*, Gradski muzej Subotica, 2001., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.*// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Barok u Vojvodini-foto izložba**, lipnja, 2001., Dom kulture Bačke Topole

(*Barok u Vojvodini-foto izložba*, Gradski muzej Subotica, 2001., (-), *Fotókiállítás Topolyán*,// Magyar Szó, 28.6.2001., str.11)

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca**, 4.-31.10.2001., Biblioteka Branislav Nušić, Novi Kneževac

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca*, A.D. Aleva, Novi Kneževac, 2001.)

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca**, 4.12.2001., Narodni muzej Zrenjanin

(pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Toksične biljke Makedonije**, Prirodonaučen muzej na Makedonija, 29.5.2001.

(pozivnica)

- **Panoptikum-Muzej voštanih figura**, 4.10.2001., Muzej iz Sankt Petersburga

(М.Т., Паноптикум.//Дани. Суботица, 10.10.2001., br.29, М.К., *Panoptikum*.// Magyar Szó. Novi Sad, 10.10.2001.)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Barok u Vojvodini-foto izložba**, siječnja-veljače, 2001.

(*Barok u Vojvodini-foto izložba*, Gradski muzej Subotica, 2001.)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ, SUBOTICA

- **Džavić Martin 1900 – 1957**, 11.8.-14.9.2001.

(*Džavić Martin, 1900 – 1957*, Gradski muzej Subotica, 2001., Ninkov Kovačev, Olga. *Nekadašnji „Subotički Mikelanđelo“*.// Subotičke novine. Subotica, 29.12.2000., br.52, Romić, Zlatko. *Nestali subotički slikar*.//Subotičke novine. Subotica, 17.8.2001., br.33)

2002.**TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA**

- **Tragom jednog nestalog naroga, Sarmati u severnoj Bačkoj,**
27.12.2001.-20.3.2002.

(*Tragom jednog nestalog naroga, Sarmati u severnoj Bačkoj*, Gradski muzej Subotica, 2001., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu.*// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Prirodne i kulturne vrednosti kao i razvojne mogućnosti rezervata, Ludaško jezero,** 28.3.-15.5.2002.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.*// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200, pozivnica)

- **Akvizicije Gradskog muzeja 2000-2002,** 18.-31.5.2002.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.*// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200, pozivnica, fotografije)

- **Od Floride do Kamčatke- izložba fotografija Lakatoš J. Jovana,** 5.6.2002. Izložba je održana povodom svjetskog dana zaštite životne sredine.

(*Od Floride do Kamčatke- izložba fotografija Lakatoš J.Jovana*, Gradski muzej Subotica, 2002., Mandić, Tatjana. *Potrebno samo 125 delova sekunde ili ceo život.*//Subotičke novine. Subotica, 14.6.2002., br.24, Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu.*//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Čekajući stalnu postavku,** 16.7-15.8.2002.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.*//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200, [din] *Ismeretlen képek a múzeumban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 18.7.2002., str.9., [-] *Állandó tárlatra várva...*//Magyar Szó. Novi Sad, 16.7.2002., Тасић, Миле. *Чекajući сталну поставку.*//Дани. Суботича, 24.7.2002., бр.30, Gyermán, Tibor *Állandó tárlatra várva...*//Hét Nap. Subotica, 24.7.2004. str. 26, Mandić, Tatjana. *Čekajući stalnu postavku.*//Subotičke novine. Subotica, 19.7.2002., br.29, Kovačev Ninkov, Olga. *Feljton u Subotičkim novinama – Autoportret sa dignutom pesnicom*, 13.9.2002., br.37; *Brod na Seni*, 2.8.2002.; *Kupačice na Paliću*, 26.7.2002.; *Orkestar Evrope*, 9.8.2002., Kovačev Ninkov, Olga. *Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici (1894-2004.).*//Museion br.4. Gradski muzej Subotica, 2004., str.248)

- **Predmeti iz zaostavštine Oskara Vojnića,** 1.9.2002.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu.*//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Crteži Jožefa i Bele Pechana,** 9.-29.11.2002.

Izložba je održana povodom 80 godina od smrti Jožefa Pehana (1922.-2002.).

(*Crteži Jožefa i Bele Pechana*, Gradski muzej Subotica, 2002., pozivnica, razglednica, Mandić, Tatjana. *Nepromenjena definicija umetnosti*.//Subotičke novine. Subotica 15.11.2002., str.13, K.L. A *két Pechán*.// Magyar Szó. Novi Sad, 12.11.2002., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu*.// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Iz depoa Arhiva - Arhivalije od Terezijanskog do modernog doba,**
1.-30.9.2002.

Izložba je ostvarena u suradnji Povijesnog arhiva i Gradskog muzeja iz Subotica povodom obilježavanja Dana grada i 50 godina od osnivanja Povijesnog arhiva.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu*.// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Marija Maga Magazinović,** 27.12.2002., Muzej grada Beograda
(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu*.// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200, pozivnica)

- **Izložba Muzeja voštanih figura iz Sankt Petersburga Panoptikum,**
2.-20.12.2002.

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002. godinu*.// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca,**
4.12.2001.-15.1.2002., Narodni muzej Zrenjanin

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca*, Narodni muzej Zrenjanin, 2002., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu*.// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca,** 9.2.-12.3.2002.,
Gradski muzej Bečej

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca*, Gradski muzej Bečej, 2002., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu*.//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca,** 14.3.-30.4.2002.,
Narodni muzej Kruševac

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca*, Narodni muzej Kruševac, 2002., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu*.//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca, 9.5.-9.6.2002.,**
Narodni muzej Šabac

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca*, Narodni muzej Šabac, 2002., Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu.*//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

- **Tragom jednog nestalog naroda, Sarmati u severnoj Bačkoj,**
10.4.-24.4.2002.-20.3.2002., Gradski muzej Sombor

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu.*//Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200)

IZLOŽBE ODRŽANE UZ PODRŠKU MUZEJA

- **Ilona Bačić-retrospektivna izložba, 2.9.-2.10.2002.,** Likovni susret

Izložba je održana povodom obilježavanja Dana grada.

(*Ilona Bačić*, Likovni susret Subotica, 2002., pozivnica, m.k. *Tárlatról tárlatra – A város napja alkalmából több kiállítás is nyílt a városban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 4.9.2002. str.7)

2003.

TEMATSKÉ IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba knjiga Save Babića, 13.3.-5.4.2003.**

(pozivnica, plakat)

- **Izložba akvizicija-povodom Dana muzeja, 22.5.-3.6.2003.**

(*Prijatelji muzeja.*// Subotičke novine. Subotica, br.22, pozivnica)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **135 godina organizovanog lovstva u Subotici, 12.12.2003.-2.2.2004.**

Izložba je ostvarena u suradnji Lovačkog udruženja *Subotička peščara* i Gradskog muzeja iz Subotica

(Subotičke novine. Subotica, br.50, str.2 i br.51, str.11, pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Marija Maga Magazinović, 27.12.2002.- veljače, 2003.,** Muzej grada Beograda

(Hulló István i Svetislav Milanković. *Izveštaj o radu Gradskog muzeja u Subotici za 2002.godinu.*// Museion 2. Subotica, 2002., str.195-200, pozivnica)

- **Makro svet Fruške gore-fotografije Dragiše Savića, 5.6.-30.7.2003.**

Izložba je održana povodom Međunarodnog dana zaštite čovjekove sredine.

(*Makro svet Fruške gore-fotografije Dragiše Savića*, Gradski muzej Subotica, 2003., [-] *Sačuvan trenutak čudesnog sveta.*//Subotičke novine. Subotica, 13.6.2003., plakat, pozivnica)

- **Presličin krug, 5.-20.8.2003.,** Narodni muzej, Zaječar

(*Presličin krug* (katalog), Narodni muzej Zaječar, 2002., pozivnica, [-] *Otvorena izložba preslica.*// Hrvatska riječ. Subotica, 8.8.2003.)

- **Sećanje na Fekete kupatilo, 6.-27.9.2003.**

Izložba je ostvarena u suradnji Međuopćinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica i Povijesnog arhiva u Subotici povodom obilježavanja Dana grada.

(*Bilo jednom jedno kupatilo* (katalog), Međuopćinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica, Subotica, 2003., [-] *Rekvijem ze Fekete kupatilo.*// Subotičke novine. Subotica, 22.8.2003.)

- **Jedan vek Kola srpskih sestara, 1.-8.10.2003.**

Izložba je održana povodom 100 godina organiziranog humanitarnog rada.

(*Čovek poseduje samo ono što daje.*// Subotičke novine. Subotica, 10.10.2003. br.41, str.1)

- **Običaji darivanja, 10.-17.11.2003.** Narodni muzej, Kruševac

(Subotičke novine, br.43, str.14, [-] *Обичаји даривања.*//Дани. Суботица, 22.10.2003., стр.10, plakat, pozivnica)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM MESTIMA

- **Tragom jednog nestalog naroda- Sarmati u severnoj Bačkoj, 28.6.-30.9.2003.** Szántó Kovács János Területi Múzeum, Orosháza, Mađarska

- **Almasi Gábor – izložba i promocija knjige, Totovo Selo, 13.9.2003.**

(Romić, Zlatko. *Otkrivena spomen ploča i ulična tabla Gabora Almašija.*//Subotičke novine. Subotica, 19.9.2003., str.11, Molnár Csikós Benedek. *Ünnepelt az egész falu.*// Kanizsai Újság, 2.10.2003., str.7, Tóth Livia. *Emberközelben.*//Hét Nap. Subotica, 15.10.2003., str.40, Fekete J. József, *Töprengések – egy képzőművészeti tanulmányról.*//Magyar Szó. Novi Sad, 24-25.7.2004., str. VII)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ

- **Fotografije iz porodičnog albuma, 24.11.2003.-16.1.2004.**

(Romić, Zlatko. *Otvorena izložba fotografija.*//Subotičke novine. Subotica, 28.11.2003., str.5, Тасић Миле. *Из породичног албума.*//Дани. Суботица, 26.11.2003., [-] *Fotografije iz obiteljskog albuma.*// Hrvatska riječ. Subotica, 28.11.2003., br.44, str.33, pozivnica, plakat)

- **Sećanje na Jovana Devića**, 28.11.2003.-16.1.2004.

Izložba je održana povodom pet godina od smrti umjetnika.

(*Jovan Dević* (katalog), Gradski muzej Subotica 2003., Исаков, Александра. *Сећање на брата сећање*./Политика. Београд, 12.12.2003., стр.55, Тасић, Миле. *Јован Девућ*./Дани. Суботица. 3.12.2003., Mandić, Tatjana. *Genima Devića*./Subotičke novine. Subotica, 5.12.2003., br.49, str.13, [-] *Izložba slika i skulptura Jovana Devića*./Hrvatska riječ. Subotica, 28.11.2003., br.44, str.31,[-] *Izložba sjećanje na Jovana Devića*./Flash. Subotica, 4.12.2003., str.1, pozivnica, plakat)

VESTIBIL GRADSKO KUĆE

- **Skulpture Ferenc Kalmara**, 1.9.2003.
- **Radov i Tugomira Bruknera, Mirjane Lehner i Edite Izrael**, 12.9.2003.

IZLOŽBE ODRŽANE UZ PODRŠKU MUZEJA

- **Ilona Bačić**, 21.3.2003., Art Gallery, Bačka Topola

(*Ilona Bačić* (katalog), Bačka Topola, 2003., Herceg, Elizabetta. *Finom kelmék tárlata Topolyán*./Magyar Szó. Novi Sad, 24.3.2003., str. 14.)

2004.

TEMATSKO IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba akvizicija**, 18.5.2004.

Izložba je održana povodom obilježavanja Međunarodnog Dana muzeja.

(Mandić, Tatjana. *Prošlost u vitrini*./Subotičke novine. Subotica, 21.5.2004., *Értékeink tárlata*./Hét Nap. Subotica, 26. 5. 2004., str. 20.)

- **Kolekcija razglednica Sabolča Prokeša**, 3.9.-12.10.2004.

Izložba je održana povodom obilježavanja Dana grada.

(*Kolekcija razglednica Sabolča Prokeša* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2004., M.B. *Pozdrav iz prošlosti*./Subotičke novine. Subotica, 10.9.2004.)

- **Dva prijatelja-slike Bele Farkaša i skulpture Karla Baranjija**, 13.11.2004.

Izložba je održana povodom 110 godina od rođenja slikara Béle Farkas i kipara Károlya Baranyija u Gradskom muzeju Subotica, a otvorena je i u Bačkoj Topoli.

(*Dva prijatelja*-110 godina od rođenja Bele Farkaša i Karla Baranjija, katalog-kalendar za 2005. godinu, Gradski muzej Subotica, 2004., Duranci, Bela. *Prijatelj*./Subotičke novine. Subotica, 19.11.2004., Mandić, Tatjana. *Umetnički znak uzvika*./Subotičke novine. Subotica, 19.11.2004., str.4, [-] *Képek és szobrok*./Magyar Szó. Novi Sad, 12.11.2004., viz. *Két jeles művész – két jó barát*./Magyar Szó. Novi Sad, 17. 11. 2004., str.10, J.I. *Prva muzejska čajanka*./Subotičke novine. Subotica, 26.11. 2004., Ninkov Kovačev, Olga, *Jesi ili nisi lav*./Subotičke novine. Subotica, 4. 3. 2005., str. 5)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca, 13.5.-4.6.2004.**

Gradski muzej, Smederevo

(*Emil Talijan-sećanje na svetskog putnika i lovca* (katalog), Gradski muzej Smederevo, 2004.)

- **Izložba o Vermes Lajos, 31.7.2004., obala Palićkog jezera, Palić**

Izložba je održana u povodu otkrivanja spomenika njemu u čast.

(*Nagybudafalvi Vermes Lajos 1860-1945* (katalog), Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica, 2004., pozivnica, [-] *Grad se seli na vodu.*//Subotičke novine. Subotica, 6.8.2004., Tőke, János. *Erre még a nap is kisütött.*// Magyar Szó. Novi Sad, 9.8.2004.)

OGRANAK GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA MUZEJ U BAČKOJ TOPOLI

- **Izložba Nemeš Fekete Edite, 15.9.2004., Domu kulture Bačke Topole**

Izložba je održana povodom dodjele nagrade *Nagyapáti Kukac Péter*.

(*Grumen-04 nagrada Nagyapáti Kukac Péter*, Bačka Topola, 2004., pozivnica, Izviješće o radu Graskog muzeja Subotica za 2004., N.K. *Topolyai Napok negyedszer is.*// Magyar Szó. Novi Sad, 15. 9. 2004., Nagy Klára. *A tágasság iskolája.*//Magyar Szó. Novi Sad, 18-19. 9. 2004., str. XIII)

- **Gabor Almaši-spomen izložba, 20.10.2004.**

([-] *Izložba dela Gabora Almašija.*//Opštinski dnevnik. Bačka Topola, 27.10.2004., [-], Szoborkiállítás és könyvbemutató.//Községi Napló. B. Topolya, 27. 10. 2004., str.5, Mandić,Tatjana. *U delu žive i model i autor.*// Subotičke novine. Subotica, 29.10.2004., pozivnica)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **135 godina organizovanog lovstva u Subotici, 12.12.2003.-2.2.2004.,**

Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji s Lovačkim udruženjem *Subotička peščara*

(Subotičke novine. Subotica, br.50, str.2 I br.51, str.11, pozivnica)

- **Zidna dekoracija subotičkih palata, 25.3.2004., Gradski muzej Subotica**

Izložba je ostvarena u suradnji sa Zavodom za zaštitu spomenika kulture Subotica.

(*Zidna dekoracija subotičkih palata* (katalog), Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Subotica, 2004., Тасић, Миле. *Зидна декорација суботичких палата.*//Дани. Суботица, 31.3.2004., бр.13, стр.26, Duranci, Bela. *Sećanje-Dnevničke Beleške.*// Subotičke novine. Subotica, 2.4.2004., T.M. (Tanja Mandić). *Kiša spira stogodišnje slike.*// Subotičke novine. Subotica, 2. 4. 2004., str. 6., В.Л. (Весела, Лалаш). *Изложба зидних декорација.*// Дневник. Нови Сад, 7.4.2004., pozivnica)

- **Kameniti hat**, 21.12.2004.-19.1.2005., Gradski muzej Subotica

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice, Međuopštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Subotice i Povijesnog arhiva iz Subotice.

(*Kameniti hat* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2004., Dulić, Jasminka. *Otkrivena tajna Kamenitog hata*./Hrvatska riječ. Subotica, 24.12.2004., Вељановић, Зоран. *Изложба о каменитој греди*./Дани. Суботица, 19.1.2005., Лалош, Весела. Благо каменитог хата./Дневник. Нови Сад, 22.12.2004., [-] *Középkori templomrom és temető*./Magyar Szó. Novi Sad, Sekereš, Agneš. *Blago iz prošlosti*./Subotičke novine. Subotica, 2.12.2005.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Srpski bakrorezi XVIII veka**, 14.2.2004., Galerije Matice srpske, Novi Sad

Izložba je održana povodom obilježavanja 200 godina Prvog srpskog ustanka.

(*Srpski bakrorezi XVIII veka- iz zbirke Galerije Matice srpske* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2004., Mandić, Tatjana. *Duh prosvetiteljstva u našem veku*./Subotičke novine. Subotica)

- **Zar i oni...???**, 9.-20.6.2004., Židovski muzej, Beč

(Mandić, Tatjana. *Galerija slavnih Jevreja*./Subotičke novine. Subotica, 11.6.2004., Mandić, Tatjana. *Hronika opsesije*./Subotičke novine. Subotica, 4.6.2004., Лалош, Весела. *Генију, гангстери, уметници, атентатори и други*./Дневник. Нови Сад, 11.6.2004., str.21, Mandić, Tatjana. *Mostovi kulture-jedini mostovi*./Subotičke novine. Subotica, br.24, 18.6.2004., Тасић, Миле, *Зар у они...?*./Дани. Суботица, 16.6.2004., str.35, pozivnica)

- **Čarolije niti**, 15.10.-12.11.2004., Gradski muzej-Sombor

(Bašić Palković, Davor, *Čarolije niti*./Hrvatska riječ. Subotica, 22.10.2004., str.42, plakat, pozivnica)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ, SUBOTICA

- **Naši mladenci-fotografije**, 8.6.-7.7.2004.

(*Naši mladenci-fotografije* (katalog), Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, 2004., Mandić, Tatjana. *Nošnja i običaj*./Subotičke novine. Subotica, 4.6.2004., br.22, [-] *Tri divojke tri slamarke*./Subotičke novine. Subotica, 23.7.2004., br.29, Sarić, Zvonko. *Izložba fotografija o svadbenim običajima bunjevačkih Hrvata*./Hrvatska riječ. Subotica, 11.6.2004., str.30)

- **Tri divojke, tri slamarke**, 14.7.2004.

(*Tri divojke, tri slamarke*. Gradski muzej Subotica, 2004., [-] *Tri divojke tri slamarke*./Subotičke novine. Subotica, 23.7.2004., br.29, *Fotos za nezaborav*./Subotičke novine. Subotica, 23.7.2004., br.29., [-] *Tri divojke tri slamarke*./Hrvatska riječ. Subotica, 16.7.2004., Исаков, Александра. *Изложба сламарки*./Политика. Београд, 24.7.2004., Ninkovné K. Olga, *Szalmakoronák és -képek*./Magyar Szó. Novi Sad, 24-25.7.2004., Vukov, Željka. *Slike u tehnici slame*./Hrvatska riječ. Subotica, 23.7.2004., str.30., Vukov, Željka. *Granica umjetosti – održan okrugli stol na temu „Granica zvanja i umjetnosti*./Hrvatska riječ. Subotica, 23.7.2004., str.35., Kovačev Ninkov, Olga. *Kad slama postane zlato – izložba nastala po nagrađenom filmu*./Subotičke novine. Subotica, 30.7.2004., Ž. V. *Od prošlosti za budućnost – projekcija kratkih etnoloških filmova*./Hrvatska riječ. Subotica, 13.8.2004., str.34)

- **Zavičajna galerija dr. Vinko Perčić viđena dečjim okom**, 24.11.-3.12.2004. Izložba je održana povodom 15-e godišnjice smrti dr. Perčića.

(Petrekanić Sič, Ivana, Vukov, Željka. *Svijet dječje umjetnosti.*//Hrvatska riječ. Subotica, 3.12.2004., str.48)

GRADSKA SUVENIRNICA

- **Lica i maske**, 6.2.2005.

Izložba lutkarske radionice *AbraKadabra*.

- **Igra sa bojama i materijalima**, 8.3.2004.

Izložba radova tekstila urađenih tehnikom pačvorka.

(Mandić, Tatjana. *Od eksperimenta do dela.*// Subotičke novine. Subotica, 12.3.2004.)

- **Likovna radionica Studio Bravo**, 21.4.-1.5.2004.,

- **Subotički venčani venci 1854-1967.**, 14.5.2004.

- **Slikana svila Tereze Bešenji i Eve Horvat Uzon**, 10.11.2005.

- **Predmeti od vitraža radionice M&K Tiffany iz Subotice**, 22.12.2004.

(pozivnica)

IZLOŽBE ODRŽANE UZ PODRŠKU MUZEJA

- **Izložba skica, kostima i lutaka kostimografa Dečijeg pozorišta Erike Janovič**, 3-19. 4. 2004., foaje Dječjeg kazališta u Subotici

(*Erika Janovič-skice kostima*, Subotica, 2004., Tórnó Margareta. *A város egy értékes művészettel gazdagodott.*//Bilten 3. 54. Festival profesionalnih pozorišta Vojvodine, [-], *Jelmezek és kosztümök.*//Flash, 22.4.2004.)

- **Izložba i veče posvećeno Almási Gáboru**, Muzička škola Subotica, 2004.

(fotografije)

- **Šandor Ivanjoš-retrospektivna izložba**, 21.10.2004., Mala galerija Paličke knjižnice-ogranak Gradske knjižnice Subotica

(se. *Mosoly és könyvek – Iványos Sándor első önálló kiállítása.*//Magyar Szó. Novi Sad, 26. 11. 2004. str. 7, Mandić, Tatjana. *Buđenje iz stogodišnjeg sna.*//Subotičke novine. Subotica, 29.10.2004., br.43, str.4)

- **Ilustracije u keramici Edite Nemeš Fekete**, 3.12.2004., Galerija Gradske knjižnice, Subotica

(plakat, pozivnica, T.M. (Tatjana Mandić). *Književnici kao inspiracija*./Subotičke novine. Subotica, 10. 12. 2004., str.6, Mihályi Katalin. *Novella agyagba beszélve – Nemes Fekete Edit szabadkai kerámiaművész Szenteleky és Csépe illusztrációiról*./Magyar Szó. Novi Sad, 8-9. 1. 2005., str. VI)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Tisućustogodišnje veze Hrvata i Madara**, 30.3.2004., Muzej Kanizsai Dorottya Mohač

(Mirko, Grlica. *Dobar primjer*./Hrvatska riječ. Subotica, 2.4.2004., str.21, Лалош, Весела. *Хиљадугодишње везе Мађара и Хрвата*./Дневник. Нови Сад, 1.4.2004.)

- **Pro natura - o prirodi, za prirodu-fotografije Jožefa Gergelja**, 4.6.2004.

Izložba održana povodom obilježavanja Dana zaštite životne sredine.

(*Pro natura- o prirodi, za prirodu-fotografije Jožefa Gergelja* , Gradski muzej Subotica, 2004.)

2005.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Palić u delima savremenih stvaralaca**, 1.9.2005.

Izložba je održana povodom obilježavanja 160 godina turizma na Paliću i Dana grada. Otvorena je zbog velikog obima u prostoru Vestibila Gradske kuće i Gradskog muzeja.

(*Palić kao inspiracija* (katalog), JP Palić-Ludaš i Gradski muzej Subotica, 2005., Харминц, Н. Уметници откривају тајну Палића.//Дани. Суботица, 10.8.2005., R.V. *Palić kao inspiracija*./Subotičke novine. Subotica, 12.8.2005., str.3, Kerekes, Sándor. *Nyomatékos horderő*./Hét Nap. Subotica, 17.8.2005., T.M. *Palics, az ihlető*./Magyar Szó. Novi Sad, 2.9.2005., Mandić, Tatjana. *Svako ima svoj Palić*./Subotičke novine. Subotica, 9.9.2005., str.9, Bašić Palković, Davor. *Dugogodišnja umjetnička inspiracija*./Hrvatska riječ. Subotica, 9.9.2005., str.44)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Palić u delima savremenih stvaralaca**, 6.8.2005., Velika terasa-Palić

Izložba je održana povodom obilježavanja 160 godina turizma na Paliću.

(*Palić kao inspiracija* (katalog), JP Palić-Ludaš i Gradski muzej Subotica, 2005., Харминц, Н. Уметници откривају тајну Палића.//Дани. Суботица, 10.8.2005., R.V. *Palić kao inspiracija*./Subotičke novine. Subotica, 12.8.2005., str.3, Kerekes, Sándor. *Nyomatékos horderő*./Hét Nap. Subotica, 17.8.2005., T.M. *Palics, az ihlető*./Magyar Szó. Novi Sad, 2.9.2005., Mandić, Tatjana. *Svako ima svoj Palić*./Subotičke novine. Subotica, 9.9.2005., str.9, Bašić Palković, Davor. *Dugogodišnja umjetnička inspiracija*./Hrvatska riječ. Subotica, 9.9.2005., str.44)

- **Almaši Gabor (1911-1994)**, 18.5.-30.6.2005., Gradski muzej Senta
Posthumna retrospektivna izložba.

(*U ljudskoj blizini* (katalog), Kulturno obrazovni centar "Thurzó Lajos" Senta, 2005., pozivnica, Iya (Gruik Ibolya). *Szobortalan ég alat*//Magyar Szó. Novi Sad, 20. 5. 2005., str. 9., Tha. (Tóth Lívía). *Emberközelben*//Hét Nap. Subotica, 25.5.2005. str. 30)

- **Almaši Gabor (1911-1994)**, 15.10.2005, Ada
Posthumna retrospektivna izložba.
(*Almási Gábor (1911-1994)*, Ada, 2005., pozivnica)

IZLOŽBE OSTVARENE U SARADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Kameniti hat**, 21.12.2004.-19.1.2005.

Izložba je ostvarena u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice, Međuopćinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica i Povijesnog arhiva iz Subotice.

(*Kameniti hat*, Gradski muzej Subotica, 2004., Jasminka, Dulić. *Otkrivena tajna Kamenitog hata*//, Hrvatska riječ. Subotica, 24.12.2004., Sekereš, Agneš. *Blago iz prošlosti*//Subotičke novine. Subotica, 2.12.2005., str.2, Вељановић, Зоран. *Изложба о каменитој греди*//Дани. Суботица, 19.1.2005., Лалош, Весела. *Благо Каменитог хата*// Дневник. Нови Сад, 22.12.2004., [-] *Középkori templomrom és temető*//Magyar Szó. Novi Sad)

- **Naše knjige**, 6.9.2005., Udruženje građana Shalom, Gradska biblioteka Subotica i Gradski muzej Subotica

(*Naše knjige* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2005., Bašić Palković, Nevenka, *Izložba „Naše knjige“ u Gradskom muzeju*//Bilten-Jevrejski pregled, listopad, 2005., god XIII, br.10., str.9, В.Л. (Весела Лалош), *Бисер суботичке културе*//Дневник. Нови Сад, 8.9.2005.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Podunavske Švabe u ogledalu prošlosti i budućnost**, 27.1.-4.3.2005., Muzej Vojvodine, Novi Sad

(Mandić, Tatjana. *Podunavske Švabe*//Subotičke novine. Subotica, 21.1.2005., str.3, Mandić, Tatjana. *Prostor za dijalog*//Subotičke novine. Subotica, 4.2.2005., [-] *Подунавске Швабе*//Дани. Суботица, 2.2.2001., str.5, [-] *Подунавске Швабе*//Дани. Суботица, 9.2.2005., бр.6., стр.31)

- **Zauvek-izložba nakita**, 8.3.2005., Narodni muzej Zaječar
(*Zauvek*, Gradski muzej Subotica, Narodni muzej Zaječar, 2005., Тасић, Миле. *Завек*//Дани. Суботица, 16.3.2005., S.A., *Népi ékszerek*// Magyar Szó. Novi Sad, 11.3.2005., pozivnica, plakat)

- **Slatka izložba-istorija čokolade u Vojvodini** 26.4.2005., Muzej Vojvodine, Novi Sad.

(*Slatka izložba*, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 2004., [-] *Édes kiállítás*//Hét Nap. Subotica, 4.5.2005., str.22, Pintér Molnár, Edit. *A csokoládé története*//Hét Nap. Subotica, 4.5.2005., str.22, H.R.V. *Édes kiállítás*//Magyar Szó. Novi Sad, 28.4.2005., Вељановић, Зоран. *Изложба посвећена чоколади*//Дани. Суботица, 4.5.2005., стр.37, Царин, Гордана. *Сладострашће на патријарховом двору*//Дневник. Нови Сад, 3.6.2004., стр.21, Dragojlović, Đorđe. *Uzbudljiva tajanstvenost čokolade*//Subotičke novine. Subotica, 11.6.2004., str.10, pozivnica, Цупер, Татјана. *Слатка изложба-историјат чоколаде у Војводини*//Рад музеја Војводине, 47/48, 2006., стр.332)

- **100 najboljih fotografija-National Geographic-Hrvatska,** 10.-30.6. 2005.

(Perušić, Olga. *National Geographic u Subotici.*// Hrvatska riječ. Subotica, 17.6.2005., str.40, Mandić, Tatjana. *U čemu je snaga časopisa.*//Subotičke novine. Subotica, 17.6.2005., Родић, М.Р. *100 најбољих фотографија.*//Дани. Суботица, 15.6.2005., бр.24, стр.32,33)

- **Majstori grnčarstva-keramika bez granica,** 8.7.-27.8.2005., Muzej Damjanich János iz Szolnoka (R. Mađarska)

(*Majstori grnčarstva-keramika bez granica*, Damjanich János Múzeum Szolnok, T.M. *Művész és hivatá.*// Magyar Szó. Novi Sad, 13.7.2005., pozivnica)

- **Nadežda Petrović 1872-1915,** 19. listopada -9. studenog 2005., Narodni muzej iz Beograda

(*Надежда Петровић (1872-1915)*, Коло српских сестара, Суботица, 2005., М.Ђ. *Слике Надежде Петровић.*//Политика. Београд, 27.10.2005., стр.16, В.Л. (Лалош, Весела). *Дани Надежде Петровић.*// Дневник, Нови Сад, 21.10.2005., Т.М. (Mandić, Tatjana). *Lik je daleko, a delo blizu.*// Subotičke novine. Subotica, 18.11.2005., pozivnica)

ZAVIČAJNA GALERIJA DR. VINKO PERČIĆ, SUBOTICA

- **Zavičajna galerija dr. Vinko Perčić viđena dečjim okom,** 1.-10.6.2005.

([-] *Izložba dječjih radova.*//Hrvatska riječ. Subotica, 3.6.2005., br.121, Bašić Palković, Davor. *Razvijanje likovne kulture kod mladih.*// Hrvatska riječ. Subotica, 10.7.2005., br.122, str.48)

- **Zavičajna galerija dr. Vinko Perčić viđena okom mladih,** 15.-17.6.2005.

(Vuković, Ljubica. *Radovi inspirirani galerijom.*//Hrvatska riječ. Subotica, 24.6.2005., br.124)

- **Stipan Šabić-Crteži sa puta,** 21.7.-21.9.2005.

(Bašić Palković, Davor. *Crteži s puta.*//Hrvatska riječ. Subotica, 29.7.2005., str.38, Duranci, Bela. *Putovanje čoveka.*//Subotičke novine. Subotica, srpnja, 2005., J.I. *Zaokružena celina.*//Subotičke novine. Subotica, srpnja, 2005.)

OGRANAK GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA MUZEJ U BAČKOJ TOPOLI

- **Dva prijatelja i umetnika- Farkas Béla i Baranyi Károly,** 28.1.2005., Art galery Bačka Topola

(*Dva prijatelja i umetnika- Farkas Béla i Baranyi Károly*, Gradski muzej Subotica i Art gallery, Bačka Topola, 2005., Sz. A., *Két művész barát bemutatkozása Topolyán.*//Magyar Szó. Novi Sad, 2004., Náray Éva. *Ördögszövő.*// Hid. Novi Sad, LXIX br.3., ožujka, 2005. str. 113-116)

- **Bicskei Péter 1885-1942**, 15.9.2005.

(*Bicskei Peter 1885-1942*, Muzej Bačke Topole, 2005., Ninkov Kovacsev, Olga. *Bicskei Peter 1885-1942.*//Magyar Szó. Novi Sad, 24,25.9.2005.)

- **Izložba Endrea Penovca**, 15.9.2005., Dom kulture Bačke Topole

Izložba je održana povodom dodjele nagrade *Nagyapáti Kukac Péter*.

(*Endre Penovac-nagrada Nagyapáti Kukac Péter* (katalog), JIP Bačka Topola, 2005., pozivnica)

GRADSKA SUVENIRNICA

- **Nameštaj od krivog drveta-Raffai Krisztian**, 18.3.2005.

(pozivnica)

- **Izložba II škole tkanja-organizacija Mađarskog folklornog centra u Vojvodini**, 4.8.2005.

(pozivnica)

- **Ivana Dulić-radovi u tehnici slame**, 15.9.2005.

(*Ivana Dulić*, Subotica, 2005., Bašić Palković, Davor. *Autentičan likovni uzraz u domenu slamarske tehnike.*// Hrvatska riječ. Subotica, 23.9.2005.)

- **Barok u Vojvodini (fotoizložba i promocija fotoalbuma)**, 24.11.2005.

(pozivnica)

- **Sinagoga danas**, 20.12.2005.

Foto izložba u okviru dobrotvorne akcije revitalizacije subotičke sinagoge.

(pozivnica)

IZLOŽBE ODRŽANE UZ PODRŠKU GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

- **Černik Atila**, 25.2.2005., Gradski muzej Senta

(*Černik Atila*, Kulturno obrazovni centar "Thurzó Lajos", 2005., pozivnica, Nagy, Klára. *Én fiatalabbnak adnám a dját.*//Magyar Szó. Novi Sad, 9-10. 6. 2005., str. X., Farkas, Zsuzsa. *A betű bűvöletében.*//Hét Nap. Novi Sad, 24. 8. 2005., str.7)

- **Subotica i Kosztolányi**, 14.4.2005., Gimnazija Kosztolányi Dezső, Subotica

- **Slavko Matković-retrospektivna izložba**, Muzej savremene likovne umetnosti, Novi Sad, 22. 4. 2005.

(*Slavko Matković – Ich bin Künstler*, Muzej savremene likovne umetnosti, Novi Sad, 2005., pozivnica, plakat, [-], *Матковић у у Суботуци.*//Дневник, Нови Сад, 22. 4. 2005., стр. 23, Т.М (Tanja Mandić). *Umetnički nomad.*//Subotičke novine. Subotica, 28. 4. 2005.)

- **Edita Nemeš Fekete-Zlatni odsjaj**, 18.12.2005.-23.1.2006., Gradski muzej Senta

(*Edita Nemeš Fekete-Zlatni odsjaj*, Kulturno obrazovni centar "Thurzó Lajos", 2005., Ger (Gely József). *A művészet teremtés.*// Magyar Szó. Novi Sad, 20.12.2005., str.9)

- **Ilustracije i oprema knjiga Mirka Stojnića**, 28.10. – 14. 11. 2005., Galerija knjižnica na Paliću

(*Knjige sa ukusom-Mirko Stojnić*, Palički kulturni krug „Bagojvar“, Palić, 2005., pozivnica, f.o., *Izléses könyvek kiállítása.*//Hét Nap. Subotica, 2.11.2005., str.17)

2006.

TEMATSKÉ IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Alergogene biljke oko nas**, juni, 2006.

Izložba otvorena povodom obilježavanja 5. lipnja, Međunarodnog dana zaštite životnog okoliša.

(pozivnica, plakat, *Alergogene biljke oko nas* (katalog), Gradski muzej Subotica, 2006., T.M.(Mandić, Tatjana). *Alergogene biljke.*//Subotičke novine. Subotica, 9.6.2006, str.28.)

- **Subotički fotografi u svetlu svadbenih fotografija**, 1.9.-3.11.2006.

Izložba je otvorena u povodu obilježavanja Dana grada.

(pozivnica, plakat, *Subotički fotografi u svetlu svadbenih fotografija*, Gradski muzej Subotica, 2005., D.B.P. (Bašić Palković, Davor). *Subotički fotografi u svjetlu svadbenih fotografija.*//Hrvatska riječ. Subotica, 8.9.2006., str.40, Mandić, Tatjana. *Tri rođendanske izložbe.*//Subotičke. Novi Sad, 8.9.2006., str.5, T.M. (Mandić, Tatjana). *Povratak u vreme belih venčanica.*// Subotičke. Novi Sad, 22.9.2006., str.13., Tórnó Margaréta. *Egy mesterség utolsó napjai.*//Magyar Szó. Novi Sad, 25.10.2006., str.10)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE

- **Memento EKV-fotografije Zorice Bajin Đukanović**, 7.4.-7.5.2006.

(*Memento EKV*(katalog),Gradski muzej Subotica, (-) *Izložba Memento EKV u Subotici.*//Hrvatska riječ. Subotica, 14.4.2006., T.M. *Oživila duh i dah grupe.*//Subotičke novine. Subotica, 14.4.2006., str. 18., (-) *Fotók az Ekaterina Velikárol.*//Magyar Szó. Novi Sad, 15.4.2006.)

- **O životu Ivana Kapistrana**, Udruga za mađarske spomenike, 16.5.2006.

(pozivnica, *Izložba „O životu Ivana Kapistrana“ otvorena u Subotici.*//Hrvatska riječ. Subotica, 19.5.2006., str.41, mh. *Kapistrán Szent János életéről.*//Magyar Szó. Novi Sad, 17.5.2006., re. *Képekbe sűrített történelem.*// Hét nap. Subotica, 24.5.2006., str.20)

- **Pozdrav iz Osijeka-Osijek na starim razglednicama**, Državni arhiv Osijeka, 11.-30.12.2006.

Izložba je održana u okviru programa Dani Matice hrvatske u Bačkoj, a u organizaciji Povijesnog arhiva iz Subotice.

(program proslave Dana Matice hrvatske u Bačkoj, pozivnica, plakat, T.M.(Mandić, Tatjana). *Pozdrav iz Osijeka.*//Subotičke. Novi Sad, 8.12.2006., m.k. *Eszték, te szép.* Magyar Szó. Novi Sad. 29.12.2006., str.10, (-) *Pozdrav iz Osijeka.*// Subotičke novine. Subotica, 8.12.2006.)

IZLOŽBE OSTVARENE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Živeti zajedno** – (iz istorije zajedničkog života Srba i Mađara u Vojvodini, 8.5.2006. Moderna galerija Likovni susret Subotica.

Izložba je ostvarena u suradnji Muzeja Vojvodine iz Novog Sada i Gradskog muzeja iz Subotice.

Izložba se ne održava u Gradskom muzeju zbog nedovoljno velikog izložbenog prostora.

(pozivnica, Grlica, Mirko. *Spomenici su umetnička dela.*//Subotičke novine. Subotica, 5.5.2006., str.2, *Otvorena izložba „Živjeti zajedno“.*//Hrvatska riječ. Subotica, 12.5.2006., str.36, Z.R. (Romić, Zlatko). *Srbi i Mađari kroz istoriju.*//Subotičke novine. Subotica, 12.5.2006., tm, *Együtt élni Szabadkán.*// Magyar Szó. Novi Sad, 6-7.5.2006., Zo.Ve.(Veljanović, Zoran). *Živeti zajedno.*// Subotičke novine. Subotica, 21.6.2006., str.4., (-) *Izložba sa Evropskom porukom.*// Rad muzeja Vojvodine 47/48, 2006., str.334)

- **Narodne nošnje Hrvata u svijetu**, 28.7.-20.8.2006., Gradski muzej Subotica

Gostuje Posudionica i radionica narodnih nošnji iz Zagreba, u suradnji s Gradskim muzejom iz Subotice i HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta

(pozivnica, plakat, *Narodne nošnje Hrvata u svijetu* (katalog), Posudionica i radionica narodnih nošnji, Zagreb, 2006., [-] *Narodne nošnje Hrvata u svijetu.*//Hrvatska riječ. Subotica, 28.7.2006., (ea). *Horvát népviseletek.*// Magyar Szó. Novi Sad, 1.8.2006., str.7, [-] *Otvaranje večeras u sali muzeja.*// Subotičke novine. Subotica, 28.7.2006., Z.R. (Romić, Zlatko). *Nošnje Hrvata u svetu.*//Subotičke. Novi Sad, 28.7.2006., [-] *Izložba nošnji.*//Subotičke. Novi Sad, 21.7.2006., [-] *Otvorenje izložbe „Narodne nošnje Hrvata u svijetu“.*//Hrvatska riječ. Subotica, 21.7.2006., mh. *Horvát népviseletek a világban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 28.7.2006., Vukov, Željka. *Bogatsvo kulturne baštine.*// Hrvatska riječ. Subotica, 4.8.2006., Б.В. *Лепота не познаје границе.*//Дани. Суботица, 2.8.2006., Žebić, Slavko. *Izazov rekonstrukcije narodnih nošnji.*//Hrvatska riječ. Subotica, 5.5.2006., str.16)

- **Eisenhut- slikar senčanske bitke**, 7.-21.9.2006., Gradski muzej u Senti

Izložba je održana u suradnji Gradskog muzeja u Senti, Gradskog muzeja u Subotici i Galerije Matice srpske iz Novog Sada

(pozivnica, *Eisenhut- slikar senčanske bitke*, Kulturno-obrazovni centar „Thurzó Lajos“ Senta, 2006., [-] *Eisenhut-kiállítás.*//Magyar Szó. Novi Sad, 6.9.2006., str.15, (Iya). *Eisenhut műalkotásai.*// Magyar Szó. Novi Sad, 7.9.2006, str.15, Horváth, Zsolt. *Szoboravató, koncertek, ballonozás.*//Magyar Szó. Novi Sad, 8.9.2006., str.9)

- **Živeti zajedno** – (iz istorije zajedničkog života Srba i Mađara u Vojvodini), 11.-29.9. 2006., Gradski muzej Sombor

Izložba je ostvarena u suradnji Muzeja Vojvodine iz Novog Sada i Gradskog muzeja iz Subotice.

(F.C.ZS. *Egymás megismerésével a közös jövőért.*//Magyar Szó. Novi Sad, 20.9.2006., str. 5)

- **Živeti zajedno** – (iz istorije zajedničkog života Srba i Mađara u Vojvodini), oktobar, Narodni muzej u Kikindi

Izložba je ostvarena u suradnji Muzeja Vojvodine iz Novog Sada i Gradskog muzeja iz Subotice.

(pozivnica)

- **Živeti zajedno** - (iz istorije zajedničkog života Srba i Mađara u Vojvodini), 7.11.2006., Narodni muzej u Zrenjaninu

Izložba je ostvarena u suradnji Muzeja Vojvodine iz Novog Sada i Gradskog muzeja iz Subotice.

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Kosztolányi és Szabadka**, 27.1.2006., Szántó Kovács Múzeum

Izložbu su otvorili subotički gradonačelnik Géza Kucsera i Judit Raffai.

(pozivnica, gm. *Kulturális együttködés és turizmus.*//Magyar Szó. Novi Sad, 3.2.2006.)

IZLOŽBE ODRŽANE UZ PODRŠKU GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

- **Samo sa čistog izvora - Kolaži Edite Nemeš Fekete u spomen na Belu Bartoka**, 14.12.2006.-31.1.2007., Muzička škola, Subotica

(*Samo sa čistog izvora* - Kolaži Edite Nemeš Fekete u spomen na Belu Bartoka, Gradski muzej Subotica, 2006., pozivnica, T.M. (Mandić, Tatjana). *U spomen na Belu Bartoka.*//Subotičke. Novi Sad, 8.12.2006., sz. *Kollázs-kiállítás.*//Magyar Szó. Novi Sad, 13.12.2006.)

OGRANAK GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA MUZEJ U BAČKOJ TOPOLI

- **Fotografije u današnjem enterijeru i eksterijeru crkve**, 2.-21.7.2006.

Izložba održana povodom obilježavanja 100-e godišnjice postojanja crkve Srpanjske Gospe u Bačkoj Topoli.

(pozivnica, plakat, nk. *Szentmise, kiállítás, elnöki találkozó.*//Magyar Szó. Novi Sad, 28.6.2006. N.K. *Nagy ünnep Topolyán.*// Magyar Szó. Novi Sad, 22.6.2006., N.K., H.E., *Szeretet nélkül nincs közösség.*// Magyar Szó. Novi Sad, 3.7.2006., N.K. (Nagy Klara), *A Százéves topolyai templom.*// Magyar Szó. Novi Sad, 24.-25.6.2006., Ninkov K. Olga Mária, *Lippay atya.*// Magyar Szó. Novi Sad, 1-2.7.2006., [-] *A topolyai templom ünnepe.*//Magyar Szó. Novi Sad, 1-2.7.2006., T.M. *Visoka Srpanjska Gospa.*//Subotičke novine. Subotica, 21.7.2006., str.5)

- **Rimokatolička crkva „Pohodjenje Device Marije“ u likovnim delima,** 8.-29.9.2006.

Izložba je otvorena povodom obilježavanja Dana grada.

(pozivnica, *Rimokatolička crkva „Pohodjenje Device Marije“ u likovnim delima*, Gradski muzej Bačke Topole, 2006., (-hg) *Kiállításmegnyitó.*//Magyar Szó. Novi Sad, 7.9.2006., str.8, N.K. *Templom a művész szemével.*//Magyar Szó. Novi Sad, 15.9.2006., str.15, Krekity Olga. *Csak menjen toronyiránt.*//Hét Nap. Subotica, 20.9.2006., str.46, (-) *Községi hírlap*, 9.2006.)

- **Božić u muzeju,** 15.12.2006.-12.1.2007.

(pozivnica, H.E. *Karácsony a múzeumban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 19.12.2006., str.8, Herceg, Elizabetta. *Eltűnt karácsonyok nyomában.*//Magyar Szó. Novi Sad, 23, 24,25.12.2006.)

GRADSKA SUVENIRNICA

- **Sós Mihály – Drvene kompozicije,** 8.12.2005.- siječnja, 2006.

(Sós Mihály (katalog), 2006., m.k. *A fába kívánczó arc.*//Magyar Szó. Novi Sad, 23.1.2006., str.9, Lovas, Ildikó. *János Vitéz az akácban.*//Magyar Szó. Novi Sad, 29,29.1.2006.)

- **Priče na svili-Šarlota Kartag,** 21.2.2006.

Otvorio: Atila Černik, grafičar-ilustrator

(pozivnica)

- **Nameštaj od drveta Lehela Horváta,** ožujka, 2006.

- **Su-venir,** Suzane Donoslavić, Ksenije Kovačević, 26.4.2006.

(pozivnica, plakat, *Su-venir*, Gradski muzej Subotica, 2006., T.M., (Tatjana Mandić). *Gradu izjavile ljubav.*// Subotičke novine. Subotica, 12.5.2006., T.M. (Tatjana, Mandić). *Subotica na šoljama.*//Subotičke novine. Subotica, 21.4.2006., tm., *Őtletes emléktárgyak.*//Magyar Szó. Subotica, 28.4.2006., tm. *A Városi Múzeum napja.*//Magyar Szó. Novi Sad, 26.4.2006., Ivošević V., *Simboli grada hodaju ulicama.*//Blic. Beograd, 27.4.2006.)

- **Manjine u našem susedstvu,** Agencija lokalne demokratije

(tm. *Egzmással, egymád mellett.*//Magyar Szó, 8.6.2006.)

- **Izložba odevnih predmeta „Metamorfoza“-Aleksandra Pešić-Anjuška,** 12.6.2006.

(pozivnica, *Anjuška*, Gradski muzej Subotica, 2006., tm. *Anjuška ruhái.*//Magyar Szó, Novi Sad, 14.6.2006.)

- **„Zlatne papuče“- izložba Dejana Kovača** (majstor za izradu tradicionalnih papuča), 30.6.2006.

(pozivnica, *Zlatne papuče*, Gradski muzej Subotica, 2006., *Zlatne papuče.*//Subotičke novine. Subotica, 30.6.2006., M.R., *Papučoš čuva tradiciju.*//Subotičke novine, Subotica, 7.7.2006., str.19, D.B.P. (Bašić Palković, Davor). *Zlatne papuče.*//Hrvatska riječ, Subotica, 7.7.2006., str.46, K.Č. (Čeliković, Katarina), *Zlatne papuče.*//Zvonik, Subotica, srpnja, 2006.)

- **Treća škola tkanja Mađarskog folklornog centra u Vojvodini,** 8.8.-24.8.2006.

(T.M. (Mandić, Tatjana). *Veština na ispitu.*//Subotičke. Novi Sad, 11.8.2006., str.19)

- **Močvara-cijanotipije Helge Vlahović,** 11.9.2006.

(pozivnica, *Helga Vlahović*, Gradski muzej Subotica, 2006., tm. *Mocsár, nád és halak.*//Magyar Szó. Novi Sad, 14.9.2006., str.7, T.M. *Uokvirena „Močvara“.*//Subotičke. Novi Sad, 8.9.2006., str.19, mTV (Tasić, Mile) *Močvara.*//Subotičke novine. Subotica, 22.9.2006., str.11, T.M. (Mandić, Tatjana) *Močvara-spolja i iznutra.*//Subotičke. Novi Sad, 29.9.2006., str.19.)

- **Likovna radionica Studio Bravo iz Subotice,** 10.10.2006.

(katalog)

- **Slike od slame-LUSA,** 3.11.2006.

- **Božićni pust - Sofije Lévay, Anikó Kucsera, Mária Rúzsza i Jelene Todorović,** 5.12.2006.-6.1.2007.

(pozivnica, T.M. (Mandić, Tatjana). *Toplo u hladnom.*//Subotičke. Novi Sad, 8.12.2006., tm. *Karácsonyi nemez.*//Magyar Szó. Novi Sad, 9.-11.12.2006.)

ZAKLJUČAK

Najzapaženije manifestacije rada jednoga muzeja usmjerenoga prema javnosti jesu izložbe. One su osnovni oblik prezentativne muzejske komunikacije, koja se postiže izlaganjem i interpretacijom izloženoga. Pogledamo li popis održanih izložaba u Gradskom muzeju u Subotici, odnosno izložaba održanih u njegovoj organizaciji i uz njegovu potporu, uočavamo da tu djelatnost Gradskoga muzeja u razdoblju od 1980. do 2006. odlikuje velika raznolikost kako po koncepciji izložaba i materijalu tako i po mjestu, odnosno prostoru izlaganja. Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici odnosila se, u skladu s područjem na kojem deluje, na prezentaciju i interpretaciju vlastitih zbirki i novih spoznaja iz područja zavičajne arheologije, etnologije, povijesti, povijesti umjetnosti, prirodnih osobitosti zavičaja i knjižničarske djelatnosti. Tu se ističu brojne autorske izložbe održane u prostoru Muzeja koje su pripremili njegovi stručnjaci, zatim izložbe u drugim institucijama u čijim su pripremama sudjelovali i stručnjaci iz Muzeja, ali i mnogobrojne gostujuće izložbe.

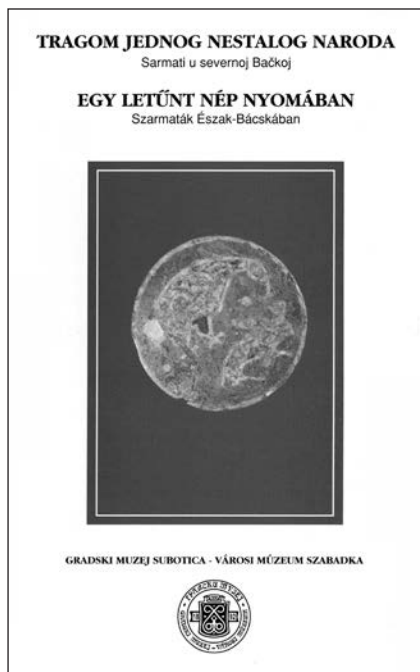
Što se tiče suradnje sa drugim muzejskim institucijama u prvom dijelu ovoga razdoblja, odnosno do 1991., ističe se međugradska suradnja Gradskoga muzeja iz Subotice s Gradskim muzejom iz Sombora i Muzejom Slavonije iz Osijeka u sklopu godišnjih susreta ta tri grada, i to na području razmjene izložaba i literature. Međunarodna suradnja Gradskoga muzeja iz Subotice u tom se razdoblju odnosila

ponajpre na razmjenu izložaba, stručnjaka i literature s nekoliko muzeja iz Republike Mađarske. Ističu se tu Muzej *Móra Ferenc* iz Segedina i Muzej *Tür István* iz Baje, čija je suradnja s Gradskim muzejom u Subotici bila intenzivna do 1991. odnosno do početka ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Od početka devedesetih godina izložbenu djelatnost Gradskoga muzeja iz Subotice karakteriziraju izložbe subotičkih kustosa te gostujuće izložbe muzeja s područja Srbije i Crne Gore. Tijekom devedesetih godina, zbog nepovoljne društvene situacije i materijalne oskudice, nemoguće je bilo realizirati mnoge planirane projekte. To se osobito odnosi na veze sa srodnim inozemnim institucijama. No posljednjih se godina u skromnijim oblicima ponovno uspostavlja međunarodna suradnja s muzejima iz Mađarske i Hrvatske, i to na polju razmjene stručne literature i pokušaja razmjene izložaba.

Kako Gradski muzej u Subotici među zaposlenim stručnjacima nema dokumentarista, dokumentiranje te vrste muzejske djelatnosti provodi se pojedinačno i nesustavno. Cilj je ovog rada nastavljanje dokumentiranja izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja u Subotici, i to sustavnim prikupljanjem, razvrstavanjem i obradom dokumentacijskoga materijala kao što su pozivnice, plakati, katalozi, novinski članci i fotografije, i to za početak za razdoblje posljednjih 25 godina. Ono što za cjelovitiju obradu toga razdoblja nedostaje jesu snimke radijskih i televizijskih priloga koji su popratili izložbenu djelatnost muzeja, na čemu bi se u budućnosti moglo poraditi u suradnji s lokalnim radijskim postajama i televizijama. Kao jedan od osnovnih zadataka Muzej sebi postavlja obradu cjelovite izložbene djelatnosti od svojega osnutka, i to obradom dokumentacije koja postoji i koja se još može pronaći.

Spomen na subotičke Jevreje. Subotica, Gradski muzej Subotica, 1994.

Tragom jednog nestalog naroda - Sarmati u severnoj Bačkoj, Gradski muzej Subotica, 2001.

Palić kao inspiracija. Subotica, JP Palić-Ludaš i Gradski muzej Subotica, 2005.

Slatka izložba. Novi Sad, Muzej Vojvodine, 2004.

Retrospektivna izložba Gábora Almásija 14.01. - 15.02.1982. godine
Gradski muzej Subotica

*Otvaranje izložbe „Poklon zbirka Miloša Babića” 19.09.1984.
Gradski muzej Subotica*

Performans sa otvaranja izložbe „Čekajući stalnu postavku”, 16.07.2002., Gradski muzej Subotica

ÖSSZEGZÉS

A szabadkai Városi Múzeum kiállítótevékenysége (1980–2006) című munka az intézmény teljes, 1948-tól kezdődő kiállítótevékenységét feldolgozó kutatás eredménye. A dokumentáció rendszeres begyűjtésén és rangsorolásán kívül időrendi bemutatására is törekszik a kutató. A szabadkai Városi Múzeum kiállítótevékenysége 1980–2005. között sokszínűségével tűnik ki, mely a különböző koncepcióban, tematikában és helyszínekben nyilvánul meg. A saját gyűjtemény bemutatásától kezdődően a helyi régészeti, néprajzi, történeti, művészettörténeti, természeti értékeken át a könyvtári tevékenységgel bezárólag teljesedik ki e ténykedés. Elsősorban a múzeum szakemberei által szervezett szerzői kiállításokat kell kiemelni, valamint a rokon intézményekkel való együttműködés eredményeként megszületett munkákat, és nem utolsósorban a számos vendégkiállítást. 1991-ig elsősorban a Zombori és a Szlavón Múzeummal megvalósított csere és együttműködési program emelhető ki, melyet e három testvérváros között létrejött évenkénti találkozó eredményezett. A nemzetközi kapcsolattartás elsősorban a magyarországi intézményekkel valósult meg kiállítás és kiadványcsere, valamint szakmai látogatások formájában. A szegedi Móra Ferenc Múzeummal és a bajai Türr István Múzeummal volt a legintenzívebb az együttműködés a délszláv háborúk kirobbanásáig, 1991-ig. A kilencvenes évek kezdetétől megnövekednek a múzeum szakembereinek, valamint a szerbiai és a montenegrói intézményeknek a vendégkiállításai. Az utóbbi esztendőkből szerényen ugyan, de a régi nemzetközi kapcsolatok a magyar és horvát múzeumokkal felújítatnak, melyek a szakirodalom és kiállítások cseréjét eredményezik.

E munka célja, hogy a további dokumentációs tevékenységet ösztönözze, a meghívók, plakátok, katalógusok, újságcikkek, fényképek rendszerezett gyűjtését, osztályozását és feldolgozását.

SUMMARY

The work about the exhibition activities of the Municipal Museum of Subotica from 1980 to 2006 is trying to give a chronology of all the exhibitions in that period. We collected and classified all the documents and put them in chronological order. The list of exhibitions shows us a great variety in themes and materials as well as places where the exhibitions were held. Beside exhibitions that represented the work of the archeology, ethnology, history, history of art and biology departments, there were many guest exhibitions from the country and abroad. We have to mention the close relations and annual meetings of the experts from our museum with the colleges from Sombor and Osijek in Croatia, which resulted in exchanges of exhibitions and professional literature. The museum also had strong contacts with some museums abroad, especially from Szeged and Baja in Hungary. The aim of this work is to initiate further documentation of exhibitions in the Municipal Museum of Subotica by collecting invitations, posters, catalogues, articles, photographs etc. and scientifically processing them.

Korhecz Papp Zsuzsanna *restaurant*

A NAGYMÉRETŰ FELTEKERT KÉPEKRŐL

BEVEZETŐ

A nagyméretű feltekert képek esetében a műalkotásokat károsító folyamatok fokozottabban jelentkeznek, mint a vakkereteken lévő vászonhordozójú festmények esetében. A károsodások megsokszorozódnak, ha a kép nem rendelkezik szilárd alappal (dobbal). A festmények állapotától függően kell kiválasztani a konzerválás mértékét, majd megfelelő tartószerkezetet szükséges biztosítani, hogy az ideális feszültséget meg tudjuk közelíteni minden kép esetében. A tárolási feltételek és a képek állandó ellenőrzése természetesen elengedhetetlen.

Ezen munkámban az általam restaurált három nagyméretű festmény példáján szeretném bemutatni az ilyen jellegű feladatok lehetséges megoldásait. Dolgozatomban a problémafelvetést a példa-képek leírása követi, az a lenről és a vászonhordozókról szóló ismertetővel folytatódik. A sérülések okainak elemzésével és a lehetséges megoldások bemutatásával fejezem be dolgozatomat.

Munkám során három nagyméretű korábban sokáig feltekerve tárolt festményt restauráltam, mindegyiknél hasonló problémák jelentkeztek:

1. jellegzetes, amorf formájú pergések;
2. a vászonhordozó deformálódása;
3. párhuzamos repedésvonalak;
4. a húzószél szakadozottsága.

A képek konzerválásához különböző anyagokat és módszereket használtam fel. Az 1970-es években alakult ki a restaurálásban egy olyan új hozzáállás, mely a károsodások okait feltárva kereste meg az egyedileg kialakított módszereket. A feltekert képek esetében ezek az okok a következők:

1. a kép, elsősorban a vászonhordozó öregedése;
2. a nem megfelelő tárolási feltételek (dob nélküli feltekert állapot, nem megfelelő klimatikus feltételek);
3. a nem megfelelő mozgatás, a hordozó megtörése;
4. a húzószélek szaggatása.

A HÁROM FELTEKERT KÉP BEMUTATÁSA

Első példa

Az 1997–98-as évben restauráltam Madarász Viktor (1830–1917) *Kuruc és labanc (Két testvér, Életrajz Erdély múltjából)* című, 1855-ben készült olajfestményét, melynek mérete 255x300 cm. A kép a magyar historikus festészet legfényesebb nyitánya, alkotója bécsi akadémiai tanulmányainak végén készítette. V. Madarász Waldmüller tanítványa volt. A mű a restaurálás befejezése óta a Magyar Nemzeti Galéria állandó tárlatán látható. A festmény hordozója egy darabból szőtt, sűrű, egyenletes szövésű, valószínűleg brüsszeli gyári alapozású lenvászon, a teljes szélesség 270–280 cm. A szálsűrűség 14 lánc és 16 vetülékfonal egy négyzetcentiméteren. Anyaga oxidálódott, megsötétedett. A képhez tartozó, fenyőlécekből összeállított, nagy átmérőjű (kb. 50 cm) dob szavatolta volna a festmény kifogástalan állapotban való megőrzését, azonban a hozzánemértés, mint annyiszor, most is károkat okozott. Sajnos, a festett felével befelé tekinték fel. A legnagyobb baj azonban akkor keletkezett, amikor erős enyvvel 8–13 cm-es vászoncsíkot ragasztottak a kb. 10 cm széles húzószélhez, sőt fekete cérnával, kézzel hozzá is varrták azt, hullámzó nyomvonalon, a festett felületet is átvarrogatva. A száradáskor az enyv összehúzta a széleket, aminek következtében az egész kép deformálódott, „összebuggyosodott”, egy sávban 70 cm hosszan meg is tört a vászon. 39 kisebb-nagyobb lyuk volt a hordozón. A képhez tartozott egy láda is, ami sajnos elkallódott. Vakkeretéről semmilyen nyom nem árulkodik. A feltekerésekkor az összegyűrődő hordozóról véletlenszerű helyeken – ahol a hordozóban fellépő feszültség a legnagyobb – megtört és szabálytalan formában alapozó és pigmenthiányok keletkeztek, amelyek területe minden fel- és letekerés alkalmával növekedett. Egy helyen víz is érte a művet, itt az ilyen esetre jellemző táskásodás lett a végeredmény. Az eredeti lakkréteg szintén megöregedett, oxidálódott, megsárgult.

Második példa

2002-ben restauráltam Stefan Lemmermayer bécsi művész reprezentatív Ferenc József portréját, mely 1862-ben készült a régi, klasszicista stílusú szabadkai városháza dísztermébe, 270x190 cm-es méretben. Az épület lebontását követően félretették, majd később a vakkeretéről leszedve, feltekerve raktárakban hányódott. Vakkerete és oromdíszes aranyozott díszkerete is elkallódott. A restaurálás végeztével a mű visszakerült a képzőművészeti raktárba. A műalkotás a szabadkai Városi Múzeum tulajdona.

A kép hordozója gyári szövésű és alapozású egy darabból szőtt lenvászon, a húzószélekkel együtt kb. 210 cm széles, szálsűrűsége 12 lánc és 14 vetülékfonal

négyszetcentiméterenként. A vászon és húzószélei szakadozottak, a szövet meggyengült, némely helyen átlátszik, leginkább a kép közepén, itt tört meg legtöbbször a hordozó. A rossz szokások szerint festett felével befelé tekerték fel, mindenféle támaszték nélkül, melynek eredményeként hosszanti repedések és a jellemző, amorf kipergések jelentkeztek. Természetesen a középső sávban voltak a legnagyobb hiányok. Eredeti keresztmerezítős vakkerete a hátoldalon kirajzolódott. Az eredeti lakkréteg szintén megöregedett, oxidálódott, megsárgult és a kép hát- és festett oldalát is jelentős szennyeződésréteg fedte.

Harmadik példa

2006-ban restauráltam Eisenhut Ferenc Népünnepély a Kaukázusban című festményét, melyet 1900-ban festett, 440x280 cm-es méretben. A művész a mozgalmas képet Tiflisben (ma Tbiliszi) kezdte és Münchenben fejezte be. A mű az újvidéki Szerb Matica Képtárának tulajdona, s eddigi múzeumi élete során nem volt kiállítva. A művész életét és munkásságát bemutató kiállítás szerzője múzeumunk művészettörténésze, Kovačev Ninkov Olga. A tárlatot először intézményünkben mutatták be, ezért a képet, nagy mérete miatt, a helyszínen restauráltam, ahonnan kivinni csak újra feltekerve lehet.

A kép sokáig, az utóbbi 5 évig támaszték nélkül állt feltekerve, sajnos festett felületével befelé, mint sok más esetben. A szakavatlanok ilyenkor védeni akarják a képet a sérülésektől, azonban több kárt okoznak, mint azt gondolnák. A képet Danijela Korolija kezdeményezésére (a GMS főrestaurátora) rátekerték egy kb. 20 cm széles hengerre, festett oldalával kifelé fordítva. A restaurálás menetét a Matica szakemberével terveztük, a munkákat fizikai segítséggel, de egyedül végeztem.

A festmény hordozója az egy darabból szőtt duplaszálú ún. panama vászon, mely gyári készítésű és alapozású. Alapanyaga a mikroszkópos szálvizsgálatból ítélve valószínűleg len. Széles húzószéleket hagytak a képnek, a vakkeretre való többszöri felfeszítés érdekében, a hordozó teljes szélessége kb. 3 m. A húzószélek szakadozottak, ami arra enged következtetni, hogy óvatlanul szedték le a kép vakkeretéről, amiről semmi nyom nem árulkodik. A vászon eléggé rugalmas maradt, megtartotta jó szakítószilárdságát. A fehér alapozásra több rétegben, a kép egyes részein több mm vastagságban, pasztózus ecsetvonásokkal vitte fel az olajfestéket a művész. A pergések is különbözőek, van ahol csak a felső pigmentréteg pattant le, egyes helyeken az alapozás a helyén maradt, más esetekben egészen a hordozóig, a vászonig kipergett a festmény. A legtöbb hiány a legjobban igénybevett részekben, a kép bal és jobb szélén, középpütt látható. Az eredeti lakkréteg megsárgult.

A vászonhordozóról

Elsőként a hordozó anyagát kell megismernünk, hogy a károsodások okait fel tudjuk táni és meg tudjuk érteni. Természetesen azt minden szakember tudja, hogy

mi a festővászon, azonban a jobb megismerés érdekében foglalkozni kell a vászon anyagával, a történetével és a festészetben betöltött sikertörténetével.

A lentől a vászonig

A szövés egyidős az emberi civilizációval, s lenvásznat már az egyiptomiak is előállítottak, azonban, mint önálló, alapozással ellátott táblaképhordozó Giotto korától jelentkezik, a 15. században kezd terjedni, hogy a 16. században meghódítsa a táblafestészet világát. Olcsósága mellett a megváltozott igények hozták előtérbe, könnyebben hordozható (körmeneti képek), mérete növelhető (díszletfestészet) s a fényaranyozáson kívül tud is mindent, amit a fatábla, sőt jellegzetes textúrája által újabb kihívásokat jelentett a művészek számára. Tudvalevő, hogy az arany háttér a reneszánszsal eltűnik, s így egyértelműen a vászonhordozó került előtérbe, az arany pedig a keretekre szorult.

Ma a festészetben a szálanyagok közül a leggyakrabban használt, és a legjobb minőségű hordozó a lenvászon. A kendervászon is a 19. századig igen közkedevelt volt. Emellett előfordul kender, juta (indiai kender), csalán, pamuk, selyem, újabban üvegszál, vagy keverten len-pamuk stb., de elenyésző mennyiségben.

A lent az egyéves len növényből (*Linum bienne* Will, *Linum tipicum*) nyerik, mely egyúttal a lenolajat is szolgáltatja. A jó olajat a növény érett magvaiból sajtolják, a vászon fonalainak rostjai szempontjából viszont jobb, ha korábban betakarítják a növényt. A lentermesztés igen fáradtságos munka. A lenszalma rosthözama az előállítási folyamat végeztével (lúgos főzés, mosás, törés, tilolás) kb. 20 %, ennek 10–12%-a 60 cm körüli hosszú rost, amely minőségétől, tisztaságától függ a belőle előállított vászon minősége, tartóssága.

A 2-3 m-re megnövő kendert (*Cannabis sativa*) is az ókor óta felhasználják vászonkészítésre (Tintoretto kedvelte), különösen a nagyméretűeknél hasznos a szál hosszúsága, színe világosabb a lennél.¹

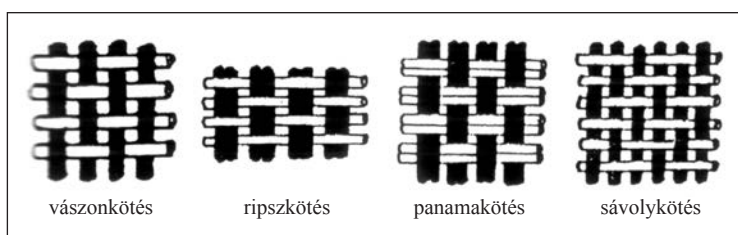
A felhasznált len- és kenderszál összetevője a cellulóz ($C_6H_{10}O_5$) és hemicellulóz, kb. 60–90%-a, emellett pektin, viasz, keményítő, cukor, fehérje és lignin is megtalálható a szálakban.² A 15–18. századi francia és itáliai festészetben kifejezetten elterjedt volt a kendervászon használata. Többféle módszerrel (pl. égetés, savakban, lúgokban való áztatás) próbálkozhatunk a szálmeghatározáskor, azonban csak mikroszkóp segítségével lehet pontosan beazonosítani a vásznak anyagát. A lenszál keresztmetszete kerek és a sejthatárok élesek, a kenderé hasonló, csak szálkásabb, „szőrösebb”, lágyabb osztásokkal, a csalán keresztmetszete lapos, a pamut magszáláé szintúgy, sőt sodrott is. A 2. és 3. kép esetében lenszálat tudtam azonosítani.

1 Welthe K., 1994, p. 391-2.

2 Kraigher-Hozo, M., 1991, p. 507.

A 15. századig csak kézzel fontak (óránként kb. 120-150 métert), majd rokkával (kétszer annyit óránként), és annak ellenére, hogy a mechanikus fonógépet Angliában a 18. sz.-ban feltalálták, használata széleskörűen csak a 19. sz.-ban terjedt el. A kézzel sodort fonal általában jobbról balra tekeredik, Z sodratú, míg a gépi balról jobbra, ún. S sodratú. Szövéskor a függőleges láncfonalak keresztezik a vízszintes vetülékfonalat (mely általában lazábban sodort), ezt nevezzük kötésnek. A modern gépi vásznaknál a hullámos láncfonalak a hosszabbak, köztük fut feszesebben a vetülék. Kraigher-Hozo szerint pont fordított a szálak viszonya, azonban a szövet nedvesség hatására mindig a rövidebb szálak esetében zsugorodik jobban. A feszes vetülékfonal szokott előbb elszakadni mechanikai sérülések esetében, vagy elhasadni más feszültségek fellépésekor, azonban a szakirodalom e kérdésben nem mindig egyöntetű.³ A régi vásznaknál nem mindig lehet határozottan megkülönböztetni a kettőt, csak ha ismerjük a szövet szélét. A 18. századi szöveteknél általában 8 szál fut négyzetcentiméterenként. A kötésfajtákat attól függően különböztetjük meg, hogy hány fonal és mi módon keresztezi egymást:

- a) 1 lánc – 1 vetülék: vászonkötés,
- b) 2 l. – 2 v.: panamakötés,
- c) 1 l. – 2 v.: ripszkötés,
- d) 1 l. – 1 v. elcsúsztatva: sávolykötés, aminek egy speciális változata a halszálkás vászon (Tizianora jellemző),
- e) 1 l. – 1 v.: hálókötés.
- f) 5-6 l. – 5-6 v.: vitorla.

Házilag szövőszéken szőtt vásznakat használtak a művészek a mi térségünkben egészen a 19. század elejéig. Itáliában az 1500-as években 70 cm széles vásznat tudtak előállítani, ami a század végére kb. 125 cm szélességűre nőtt. Tiziano is több vászondarabból összeállított hordozóra dolgozott. A 17. és 18. században működő németalföldi takácsmanufaktúrák különleges szövőszékein már akár a 4 m vászonszélességet is el tudták érni több eldolgozatlan vászon összeillesztésével. Ilyen példával találkozhatunk Rubens festményhordozóinál, de ő is varratott össze vászoncsíkokat nagy festményeihez, pl. az „Utolsó ítélet” 28 m²-es vászonra

3 Czimbalmos-B. O., 2006, p. 10.

készült, amely kb. 2 m széles darabokból lett összeállítva. Vele kapcsolatban említik először, hogy feltekerve szállította nagy méretű műveit. Természetesen nem a festészet céljaira lettek kifejlesztve e nagy vásznak, elsősorban a vitorláshajókat szolgálták. E korban az általában elterjedt szélesség 60–90 cm volt.⁴ A térségünkben megtalálható budai festők által festett képek hordozóit 80 cm széles darabokból illesztették össze. 1825-ben már 110 cm széles vásznat használtak.

A nagyobb méretű oltárképek összeillesztése többféle varrással történhetett, volt amikor a vászonvégeket egymás mellé varrták átfedés nélkül, vagy pár láncfonalat átvarrva a vászonszélekből, vagy a hátoldalon visszahajtották és a hajtásban varrták össze. A képeket legtöbbször kisebbítették – vágni mindig könnyebb –, de a fordítottja is megtörtént, legtöbbször a meglévő kerethez igazították a kész képet, de más koncepcióváltozás is oka lehetett az utólagos toldásnak. Megtörtént, hogy már a kép megfestése után változtatták meg formáját és varrtak össze festett és alapozatlan vásznat. Ilyen esetekben az illesztés szinte mindig észrevehető (más vászon, más alapozás), míg a korábbi esetekben szinte tökéletes felületet is kaphattak. Gépi szövésű lenvászonnal 1840-től lehet számolni. A mechanikus szövőszék első vázlata 1678-ból származik Londonból, a szövőgépet 1745-ben Franciaországban fedezik fel. Cartwright 1787-ben sző gépi szövetet. A kézíleg szőtt vásznak minőségesebbek voltak.

A kézi szövés párosult a kézi előkészítéssel, alapozással, úgy mint ahogy a gépi a gyári alapozással, mellyel kitöltötték a szálak közti hézagokat. Az előkészítés és alapozás után a vászonszálak kötésein felül ez a megszilárdult felület is tartószerkezetként működik. A gyakorlott szem a szabálytalanságok gyakoriságáról könnyen felismeri a kézíleg szőtt vásznat, és megkülönbözteti a mechanikustól. Ma már akár 8 m széles vásznat is le tudnak szőni a speciális holland szövőszékek.⁵

A 20. század 50-es éveitől jelennek meg a szintetikus szálak és kötőanyagok, teljesen új korszakot nyitva a festészeti technika világában, a hagyományos és műanyagok kombinálódásának számtalan lehetőségét létrehozva.

A vászon optikai megjelenését több kémiai és fizikai utólagos beavatkozás javíthatja, mint az appretálás, kalanderezés, zsugorítás, mosás, amelyek nem növelik tartósságát.⁶

A vászonhordozójú táblaképek legmegfelelőbb tárolási feltételei a 20 °C körüli hőmérséklet és az 50-60 % páratartalom, azonban az ország legtöbb gyűjteményében az állapotok felméréséhez sincsenek meg az eszközök, ami pedig az ideális klimatikus viszonyokat illeti, raktárban és kiállításon egyaránt, arról csak álmodni és tervezni, pályázni tudunk.

4 Nicolaus, K., 2003, p. 76.

5 Welthe, K., 1994, 392.

6 Czibalmos - B. O., 2006, p. 11.

A vászon állapotát negatívan befolyásoló tényezők⁷

Különlegesen jó állapotban őrződtek meg azok a vászonhordozójú táblaképek, melyeket üveg alá tettek, és a hátoldalukat kartonnal védték le. Azonban ilyen elzárt, ideális klimatikus környezetet csak kisebb méreteknél tudtak biztosítani, s sajnos a tükröződés is igen zavaróan hat a műtárgy festészeti értékeinek befogadása alkalmával.

1. Természetes öregedés

A vászon fő összetevője a cellulóz, amely a levegő oxigénjével kapcsolatba kerülve reakcióra lép vele, kettős kötéseket kialakítva – oxidálódik. Ennek eredményeként az elemi szálak meggyengülnek, elindul töredezésük, felbomlásuk. Ez egy visszafordíthatatlan folyamat, mely minden természetes anyag velejárója, csak lassítani lehet. A vászon fokozatosan veszít rugalmasságából, szét is hasadhat. E folyamatot gyorsíthatja a száradó olajokkal létrejött érintkezés, melyek száradásuk alkalmával nagy mennyiségű oxigént abszorbálnak.

2. Páratartalom

Elsősorban az enyvrétegben mutatkoznak meg a nedvesség hatásai (ha a páratartalom 5–80 % között mozog), mely kiegyenlítő közegként, pufferként szerepel, mivel magábaszívja, megköti a nedvességet. Szélsőséges páratartalom esetén (80% felett) a vászonhordozónak a festményt alkotó többi réteghez képest a legerőteljesebb reakciója. Ilyenkor a fonalak nedvesség hatására olyan mértékben megduzzadhatnak, hogy teljesen összezsugorodnak. A vízmolekulák beépülnek a cellulózláncok közé. F. C. du Pont mérései szerint az alapozatlan vászon 6,5%-ot is képes zsugorodni, míg az alapozott festett hordozó 1,5–5%-ot zsugorodik. Mivel a láncfonal sűrűbben van sodorva, mint a vetülékfonal, ezért nedvesség hatására erőteljesebben reagál, Zenker szerint akár 12%-ot is tud zsugorodni. Ha a körülmények ezt a nagymértékű zsugorodást nem engedélyezik, akkor el is hasadhat. A nedvesség hatására keletkezett hasadásoknál előbb a láncfonal, addig a festményen belüli vagy külső mechanikai hatás következtében fellépő feszültségek hatására előbb a vetülékfonal szakad el.⁸ Ilyen magas páratartalom esetén az enyvréteg felduzzad, és szinte nincs mechanikai tartása, az enyv-, alapozó-, és festékréteg védő hatása nem érvényesül. Ellenkező esetben 5% alatti relatív páratartalomnál a vászon kiszárad, a fonalak elvékonyodnak, megnyúlnak Eibner szerint. Az alapozás viszont összezsugorodik. Nagy hőmérséklet esetén 80-100 °C körül, viaszos vasaláskor e nyúlás szemmel látható.

7 Nicolaus, K., 1999. p. 82-84.

8 Czibalmos - B.O., 2006, p. 11.

Külön fejezetként kezelhető a nagy képek mögött kialakuló „klímacsomag”, mely akkor jön létre, ha a kép ráfekszik egy olyan falra, mely pl. külső fal és hidegebb, ilyenkor víz csapódhat le a hordozóra, jelentős károsodásokat okozva.

3. Elektromágneses sugarak

Látható és láthatatlan elektromágneses sugarak roncsolják a természetes és mesterséges szálakat, különösen az UV-tartományban. A sugarak energiát képviselnek, melyet a szövetnek átadva meggyorsítják a benne végbemenő öregedést. A nagy nedvességtartalom és a száradó olajok katalizálják e hatást.

4. Fémekkel történő érintkezés

Közvetlen érintkezéskor a fémek (szegek) és a rozsdáé erőteljesen gyorsítják az öregedési folyamatot, helyükön a vászon megsötétedik, feketedik, sőt meg is semmisül.

5. A levegőben lévő savas anyagok

Az iparosodás következményeként jelenlevő levegőszennyezés, elsősorban a levegőben lévő kén-dioxidból kialakuló kénsav szintén hozzájárul a vászon roncsolódásához, a szálakon és a vakkeret belső felénél felhalmozódó porszemcsék csak gyorsítják e folyamatot.

6. Mikroorganizmusok

A baktériumok képesek lebontani a cellulózt, azonban működésükhöz megfelelően magas hőmérsékletre és páratartalomra, vagy kondenzált vízre van szükségük. A feltételek sajnos sok magán és nyilvános gyűjteményben fennállnak. Ilyenek a fűtetlen múzeumok, templomok stb. A mikroorganizmusok által megtámadt képek hordozói hasonló károsodásokat mutatnak, mint az oxidált vászon: elveszti erősségét, rugalmasságát, törékennyé válik.

7. Nem megfelelő konzerválási anyagok

A fenti folyamatok megállítására érdekében régen legtöbbször száradó olajokkal kezelték a festmények hátoldaláról a hordozót, amivel pont az ellentétjét érték el, azok csak gyorsították az oxidációt.

A száradó olajok is száradásukkor (kb. 10 évig tart), izomerizációjuk alkalmával megnövelik térfogatukat (9–14%-ig), majd polimerizációjukkor zsugorodnak, ilyenkor már felületükön kialakul a linoloxin filmréteg, mely rögzíti a vászon száljait. Először megduzzadnak és megsötétednek a vászon rostjai, majd az olaj száradásával a vászon megnyúlik, de mivel a száradt filmréteg rögzítette, a nyúlás akadályozva van, s ez feszültségekhez vezet, mely a pigmentréteg repedezettségét eredményezi. A száradó olajok a fonalakba zárják természetes nedvességtartalmukat (a vászon 6–12 % vizet tartalmaz), amely a száradás alkalmával felszabaduló hő hatására

gyorsabb öregedést eredményez. A hordozó idővel még jobban besötétedik és általa besötétedik a pigmentréteg is. Ilyen kezelésekkor a vászon először elasztikus, majd idővel egyre keményebbé, törékenyebbé válik. Végül megszemesedik, megrothad. A vásznak közül a len a legellenállóbb, majd a kender stb., s az utolsó a juta. Az olajok közül károsabban hatnak a melegen sajtoltak és a lassabban száradók.⁹

A fosszilis gyanták károsabban hatnak a vászonra, mint a puha gyanták, mindkét esetben meg is sötétedik tőlük. Nicolaus szerint a viasz megváltoztatja a hordozó és a pigmentréteg színét, bemattítja és megtámadja a cellulózt is, Kraigher-Hozo szerint viszont nincs semmilyen negatív behatása.¹⁰

A fenyőgyanta, a melasz és a modern PVAC alapú ragasztóanyagok savassága negatívan hat a vászonra, roncsolja a cellulózt.

A modern konzerválóanyagok hosszútávú hatásait még nem lehetett pontosan megállapítani, mert még nem múlt el kellő idő ahhoz, hogy precíz következtetéseket vonjanak le, egyedül a Plextol használata állta ki az idő próbáját.

A konzerválóanyagok behatolnak a hordozó minden hézagába, és a visszafordíthatóság igénye a vászonhordozók konzerválása esetében soha nem megvalósítható, ezért ellenőrizni kell állapotukat, és megfelelő tárolási feltételeket kell biztosítani számukra.

A vászon feszültségei

Belső és külső feszültségek

Egy festményre mindig hatnak bizonyos belső és külső feszültségek, melyek változhatnak. E változások szélsőségesek egy feltekert nagyméretű kép esetében, hisz elkészültekor kifeszítve, máskor lazán, feltekerve, önsúlyától nyomva, majd újra kifeszítve, ismét feltekerve létezik.

A vászonhordozó esetében a természetes, a lehető legjobb állapot, ha ki van feszítve vakkeretére. Minden festmény esetében létezik egy ideális feszültség (100–200 N/m), mely elérésére törekedni kell, és amely fennállt a kép készítésekor. Ez függ a vászon anyagától, szálvastagságától, az alapozás fajtájától és a pigmentréteg mutatóitól. Idővel minden vászonhordozójú táblakép a környezet feltételeinek oszcillálása eredményeként megereszkedik, s ilyen állapotban a negatívan befolyásoló tényezők hatása erőteljesebb, s előbb-utóbb a szálvastagságtól és frekvenciától függően a festett felületen is látható elváltozások jelentkeznek (repedésháló, kagylósodás, pergés). Kiékeléskor azonban vigyázni kell arra, nehogy túlfeszítsük a képet, mert a vászon elvesztheti rugalmasságát, ilyenkor a feszültség mindig visszaáll a vászon rugalmas nyújthatóságának határára (MTS-Maximum Sustainable Tension). Az állandó ideális feszültséget rugós vakkeretek segítségével

9 Kraigher-Hozo, M., 1991, p. 503-504.

10 Kraigher-Hozo, M., 1991, p. 503-504.

lehet biztosítani, melyek igazodni tudnak a vászon változásaihoz, vagy kemény alapot (pl. réteges konzerválással, ún. szendvics rendszerrel) kell létrehozni a képnek.

A vászonon lévő különböző anyagok, melyeket festéskor használtak (enyv, alapozók) a belső feszültségek egyik forrása, melyekhez hozzájárulnak a száradási és természetes öregedési folyamatok.

A külső feszültségek származhatnak a feszítőkeretből (hasasodás, hasadás) valamint az ékelésből és ütésekből adódó rezgések eredményeként. A feszültségek a vakkeretek sarkainál mindig a legnagyobbak. A feltekert képek esetében ezek csak időszakosan vannak jelen, mint ahogy a mozgatusukkor fellépő, szintén külső feszültségnek számító törések, amelyek a vászon önsúlyából jönnek létre. Ha a feszültségek meghaladják a vászon rugalmas nyújthatóságának határát, MTS-ét (ami új vászon esetében 100-250 N [10-25 kg] méterenként), akkor hasadás következik be. Amint mérhető, az ideális feszítettség és a túlfeszítettség között nincs nagy különbség. A deformáció addig tart, míg a feszültségek ki nem egyenlítődnek, és mértékük egyenesen arányos az idővel, amit a kép a felfeszítés viszonyaitól eltérő viszonyok között tölt. A pergések nagysága attól függ, hogy a hordozó-alapozó festékréteg közti kötés milyen állapotban van. A restaurálás alkalmával ezen eredendő, ideális viszonyok újbóli elérése a célunk.

A festmény környezetéből eredő feszültségek

Már ahogy korábban is említettük, a levegőben lévő páratartalom- és hőmérsékletváltozás hatása a festmény összes alkotóelemét különböző formában érinti. A vászon, az enyvezés és az enyves alapozás percek vagy órák alatt reagál a nedvesség hatására, ezzel szemben az olajalapozások és az olajos kötőanyagú festékrétegek csak több óra, illetve nap múlva mutatnak változást. A fa feszítőkeret több nap, hét után reagál a nedvességre.

A feltekert kép feszítőszerkezet hiányában (ideális feszültségi állapotától messze) a levegő nedvességtartalmának változásaira intenzívebb térfogatváltozással tud reagálni, miközben a szálak hosszukból veszítenek, az enyvtartalmú alapozás megduzzad. Tehát ellentétes a mozgásuk. Ezen állandó oszcillálás a festett felület és a vászon kötődését általában is meggyengíti, ezért repedezik meg egy idő után a felület és szárad ki a kép, sőt le is pereghet. A hordozó ilyenkor önkéntelenül is lerúgja az összetömörülő alapozást és pigmentréteget, melynek nem marad helye, főleg ha festett felével befelé tekinték fel. Minden mozgatus alkalmával a törések mentén olyan feszültségek lépnek fel, mely az alapozás és pigmentréteg lepergéséhez vezetnek. E feszültségek mechanikai sérülések károsító hatásával egyenértékűek, a pergések formája pedig az amorf anyagok repedési, törési (pl. üveg) rajzolatát követi vagy az elektromos kisülésekre emlékeztet. Ezen szabálytalan hiányok a

nagyméretű feltekert képek jellemzői. A feltekerés következtében a pigmentrétegen párhuzamos repedések jelentkeznek a feltekert kép súlyából kifolyólag, és mert nincs helye az alapozás és pigmentrétegnek, hiszen a festett felületével befelé fordítava göngyölítették fel. E súly a feszültség nagyságát is befolyásolja, ugyanis nem mindegy, mekkora súlyt hordoz a lenvászon a saját súlyán kívül. S ha nincs szilárd tartószerkezete a festménynek, akkor azokon a helyeken kívül, ahol megfogják, a vászon saját magát lehúzza, és ilyenkor keletkeznek a törések, még akkor is, ha óvatosan viszik, ha nem is törik meg a képet. Megtörik az a saját súlya alatt. Ilyenkor lehet, hogy csak meglazul a pigmentréteg, amely pl. csak a kitekeréskor hullik le. A lenvászon alapanyaga is a cellulóz, s mint ahogy korábban is említettük, az idő múlásával a vászon is öregszik, oxidálódik, rugalmatlanná, törékennyé válik, és ezért hasadozott szét a második feltekert kép esetében.

A feltekert festmények restaurálásának lépései

1. Fixálás

Minden esetben a pergő részek fixálásával kell kezdeni a konzerválás menetét, hogy a pergések határárában lévő, meglazult pigmentszigeteket megmentsük, ezért az első és harmadik festmény hátoldaláról nem készült értékelhető átvételi állapot fotó, nem állt rendelkezésre megfelelő méretű vakkeret. Az első és második kép esetében a teljes felületet leragasztottam CMC és zselatin keverékével és papírszövettel. A második kép ezt követően több évig feltekerve pihent. A harmadik festménynél a pergéseket helyileg fixáltam Plextol B500 ecsetelésével, majd a szikkadás után enyhén át kellett vasalni e helyeket. A levédést mindig úgy kell megválasztani, hogy a vászon további mozgását ne akadályozza, hogy lehetővé tegye a deformálódások elhárítását.

2. A húzószélek megerősítése

Az első két kép esetében egy szintetikus ragasztókeverékkel (CMC, Plextol B500, Palma Fa vízálló – PVAC alapú) ragasztottam fel új húzószéleket, a régiek lefejtése után. Ezek segítségével felfeszítettem a képet feszítőkeretére és párasítással sikerült a deformálódásokat kiküszöbölni. Azonban előtte a lyukakat és hasadásokat élberagasztottam Palma-Fa vízállóval, lencsálakkal megerősítve, melyeket a húzószél pereméből fejtettem ki. Sajnos, az első kép törését nem erősítettem meg, mert a levegőbe türemkedett ki, s a megtört szálak a páras feszítéskor elhasadtak, és kb. 70 cm hosszan szétnyílt a hordozó, amit később sem tudtam közvetlenül egymáshoz élberagasztani, csak vászonintarziával.

A harmadik kép esetében a szakadozott húzószélet először párasítva kivasaltam, majd a szálakat egybeigazítva a fenti ragasztókeverékkel megragasztottam, a sarkakon, ahol a legjobban szétszakadozott, ott papírszövettel is megerősítettem.

Új húzószéleket Beva segítőjével vasaltam rá mindkét oldalra, a jövőbeni többszöri feszítésre számítva.

3. Konzerválás

Az első két képet viasz-gyanta keverékével konzerváltam, mivel a vászonhordozó mindkét esetben előregedett, meggyengült, és egy nátron-papír réteget is felvasaltam a jobb megtámasztás, keményebb hordozó érdekében. Ezt követte az oxidálódott lakkréteg letisztítása. A tisztítás után zselatinos-krétás tömítőmasszával szintbehoztam a hiányokat, majd a sellakkos szigetelés és akvarellaláfestés után újra átvasaltam a képeket, hogy átítassa a tömítéseket is. Az első képet vákuumasztalon, a másodikat kézzel, mert ilyen méreteknél a vákuumasztal használata is problematikus. Az dublázás Planatol (PVAC) alapú ragasztóval történt, az első kép esetében élbevarrt vászonnal, a második esetében egy darabból szőtt új hordozóval.

A harmadik képet a tisztítás, tömítés és aláfestés után párasítás közben feszítettem vakkeretére, s az ékelés után konzerváltam Plexisollal, mert a hordozó kielégítő állapota nem tette szükségessé a dublázást, de a híg konzerválóanyag megerősítette a pigmentréteg és az alapozás kötődését, miközben a vászon elasztikusságát megőrizte.

4. Az új vakkeretek

Mindhárom festmény esetében célszerű lett volna rugós alumínium vakkereteket készíttetni, a nyugati restaurátorok már egy méteren felüli méreteknél javasolják használatukat, azonban e szakterület még ismeretlen volt számomra, s egyértelmű útmutatást sem tudtam kapni a pontos számításokat illetően, valakit fel kellett volna kérni a megtervezésre külföldről, erre sajnos nem volt lehetőség.

Az első két kép keresztmerekítő vakkeretet kapott, amely hajlamos a deformálódásra, az első festményénél „propelleressé” is vált, ami a négyzetes formátumnak tulajdonítható. A keresztmerekítők megerősítésével és a masszív díszkeretbe való helyezésével a további deformálódások azóta sem jelentkeztek.

A harmadik kép számára speciális vakkeretet csináltattam, mely párhuzamos merevítővel meggátolja a deformálódást, és szétszerelhető maradt az utaztatás érdekében. Villás ékek készültek hozzá.

Mindhárom festményt dammár lakkal vontam be, ezután következett a befejező olaj retus, amit retus lakkal védtem le, ezt spray segítségével hordtam fel a felületre.

Dobok

Az első festménynek volt és van minden igényt kielégítő eredeti dobja.

A második képet a szállítás miatt feltekertük egy kis átmérőjű (kb. 20 cm) kartonrolnira, ami következtében az eredeti párhuzamos repedésvonalak mentén megtört.¹¹ Ezért újra át kellett vasalni és nagyobb dobra tekerve szállítani.

A harmadik kép esetében 50 cm átmérőjű dobót építettünk az eredeti keskenyebb rolnira, melynek 60 cm-es lapok védik a végeit, a hossza 350 cm. A doboknak mindig egy kicsit nagyobbaknak kell lenniük, mert a képek feltekerése nem sikerül minden esetben tökéletesen. Ha a festmény nem kerül állandó kiállításra, megfelelő védőréteggel kell ellátni, hogy a klimatikus viszonyok minél kevésbé hassanak a műalkotást felépítő anyagokra, és hogy védjék a mechanikus sérülésektől, a porosodástól stb.

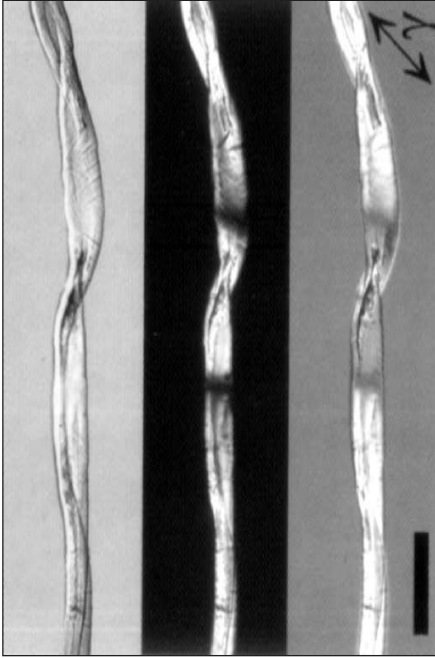
KONKLÚZIÓ

A nagyméretű feltekert képek restaurálása esetében kiemelkedő szerepet játszanak a feszítőkeretek, a fotózástól kezdve, a deformálódások megszüntetéséig. A restaurálások mértékét minden esetben a képek egyedi állapota határozza meg. Megfelelő tartószerkezetet kell biztosítani, hogy az ideális feszültséget meg tudjuk közelíteni minden kép esetében, a szállításoknál és a tartósan feltekert műveknél. Természetesen a tárolási feltételeket és a képeket állandó ellenőrzés alatt kell tartani.

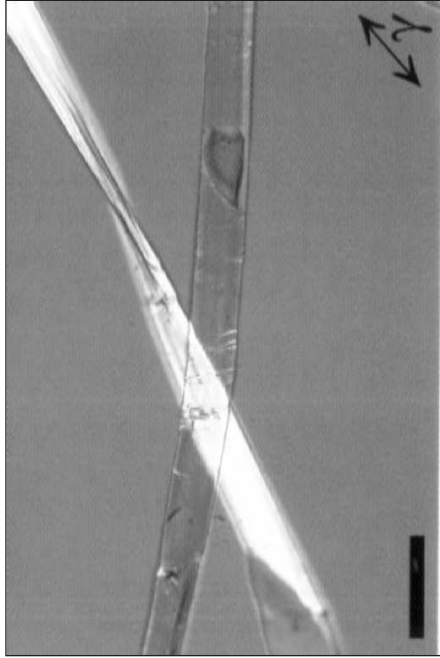
IRODALOM

- Czimbalmos-Barabássy Orsolya:** Az „élbevarrás” (szakdolgozat). Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézet, Budapest, 2006
- Kraigher-Hozo, Metka:** Metode slikanja i materijali. Svjetlost, Sarajevo, 1991
- Nicolaus, Knut:** The Restauration of Paintings. Köneman, Cologne, 1999
- Nicolaus, Knut:** DuMonts Handbuch der Gemaldekunde. Du Mont, Köln, 2003
- Szentkirályi Miklós:** Munkácsi... Műtárgyvédelem, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- Wehlte, Kurt:** A festészet nyersanyagai és technikái, Ballasi Kiadó - Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1994
- Woodcock, Sally:** Big Pictures. Archetype Publications, London, 2005
- Wülfert, Stefan:** Der Blick ins Bild. Ravensburger Buchverlag, Ravensburg, 1999

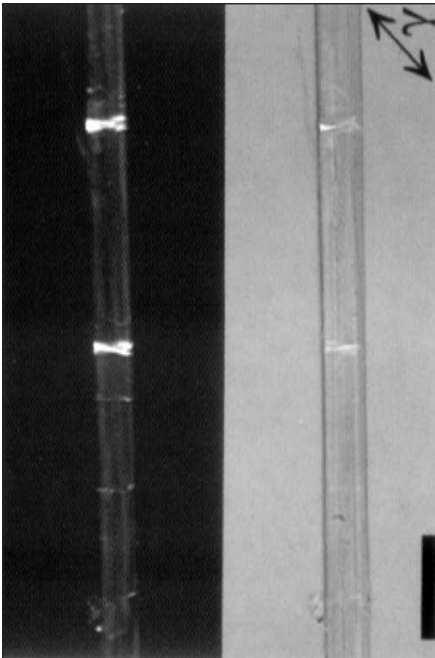
¹¹ Minden sérülés pontjában a hordozó feszültségei némiképp összpontosulnak, s a nem megfelelő kezelés esetén idővel újra megjelennek.

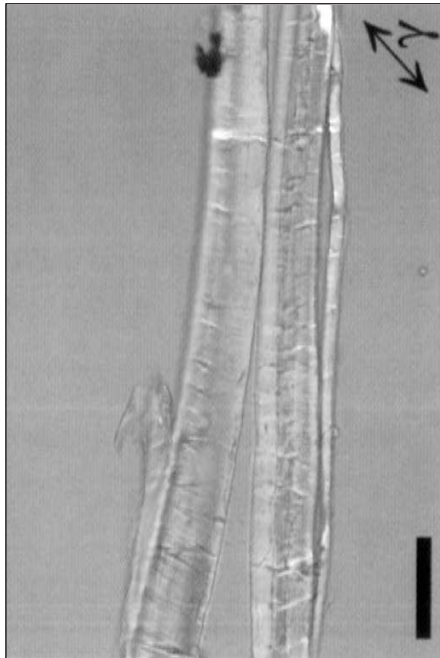
pamut / pamuk

csalán / kopriya

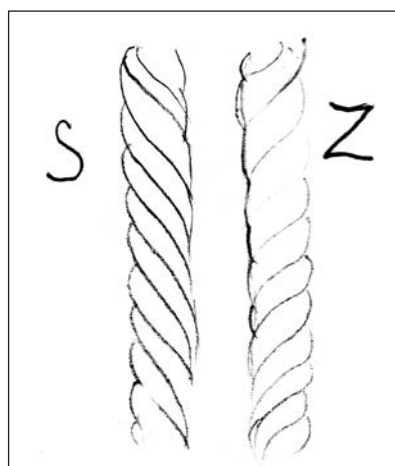
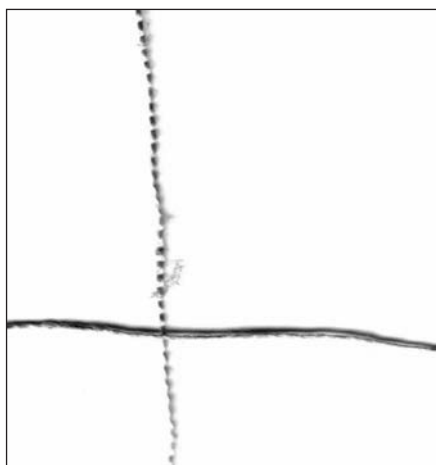
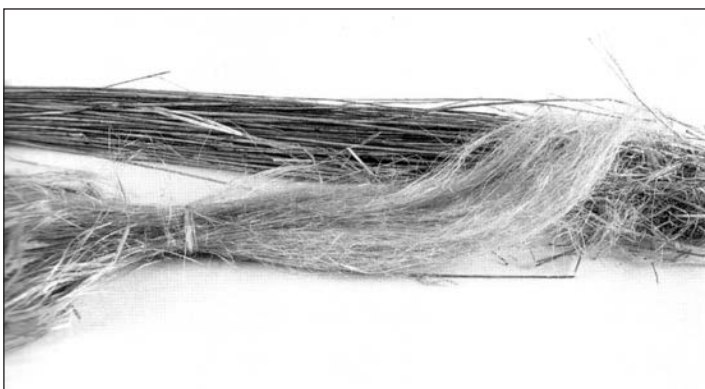

len / lan

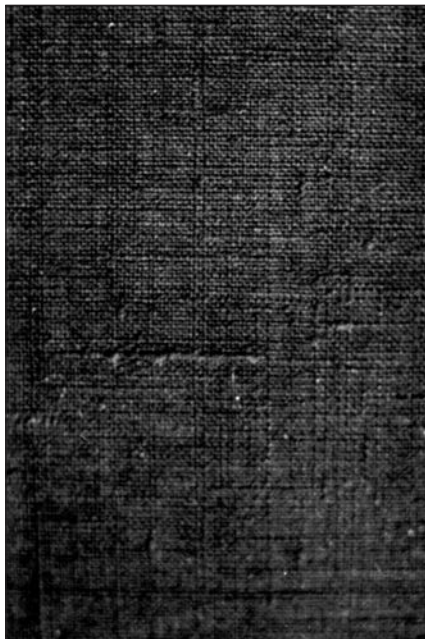

kender / konoplja

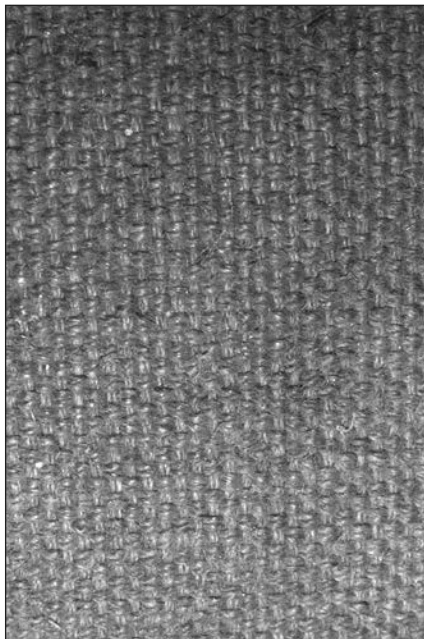
Bipoláris elektromikroszkóppal készült felvételek a növényi szálakról
 Makrosnimci sa bipolarnim elektromikroskopom o nitima

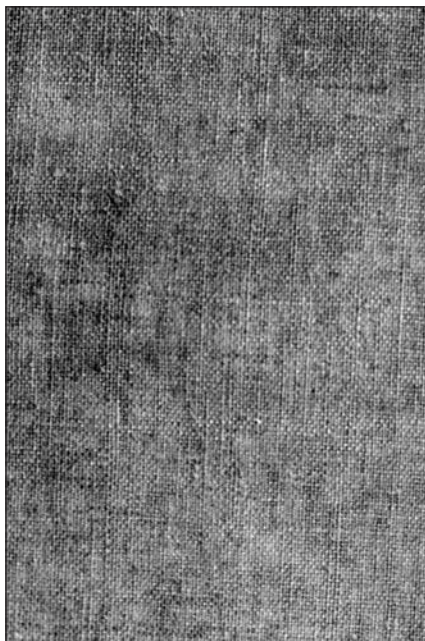
A len, előkészítése, a lánc és vetülékfonal valamint a fonásirányok
Lan, pripremanje niti, osnova i potka, pravac prede

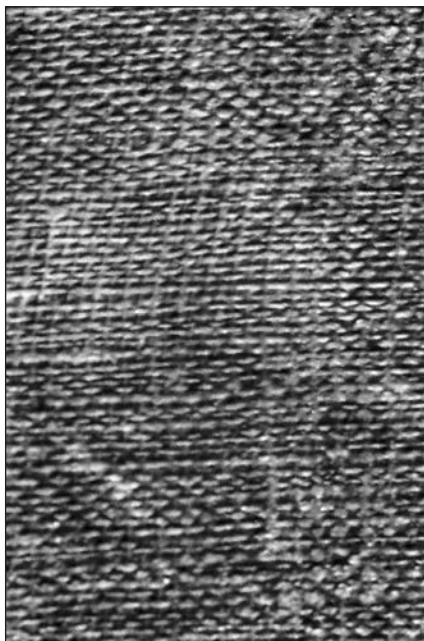
Madarász V.: Kuruc és labanc
V. Madaras: Dva brata

Eisenhut F.: Kaukázusi népünnepély (panamakötés)
F. Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu
(panama vez)

Lemmermayer S.: Ferenc József cs. portréja
S. Lemermajer: Portret cara F. Jozefa

IM. Zsuzsanna és a vének (17. sz) kézi szövés
NN. Suzana (17. vek) ručno tkano platno

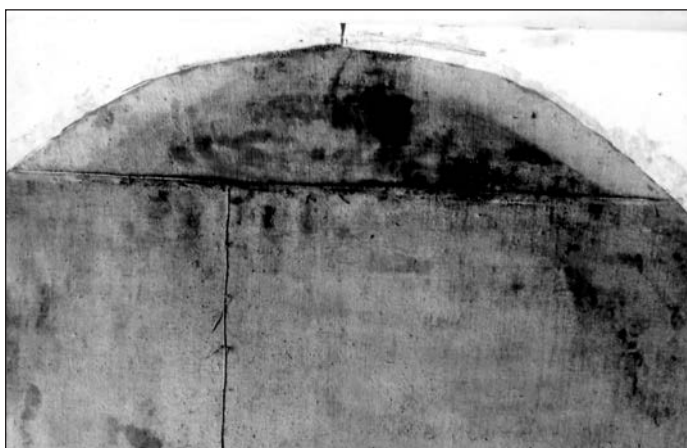
Részletfelvételek a hátoldalról, a vászonhordozóról / Snimci o poledinama platna

Vászonillesztések / spajanje platna
S. Stettner: Szt. Mihály / Sv. Mihailo, 1741,
300x157cm

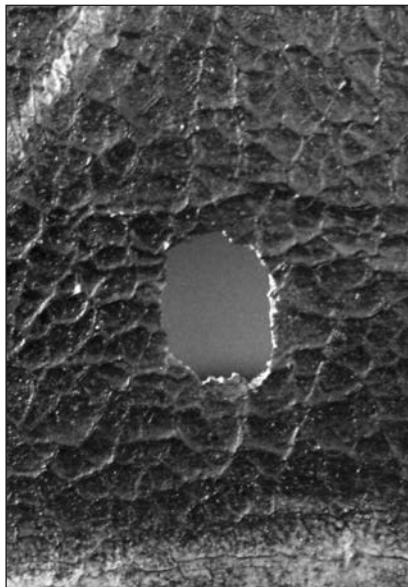

Vászonillesztések / spajanje platna
S. Stettner: Szt. György / Sveti Juraj, 1741,
156x111 cm

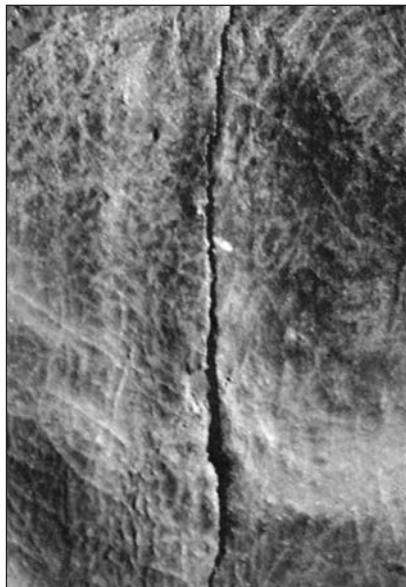
P. Senser: Szt. Rókus, 1740, részlet a hátdalról, a felső ívet a megfestés után varrták hozzá
Sv. Roko, 1740, detalj poledine, platno je došiveno nakon slikanja

A hordozó varrással történő illesztése / Spajanja nosilaca šivenjem

Amikor a pigmentréteg az alapozással és a hordozóval együtt megsemmisült
(S. Stettner: Szt. György, 1741)

Kad je bojeni sloj zajedno sa nosiocem i podlogom uništen (S. Štetner: Sveti Juraj, 1741)

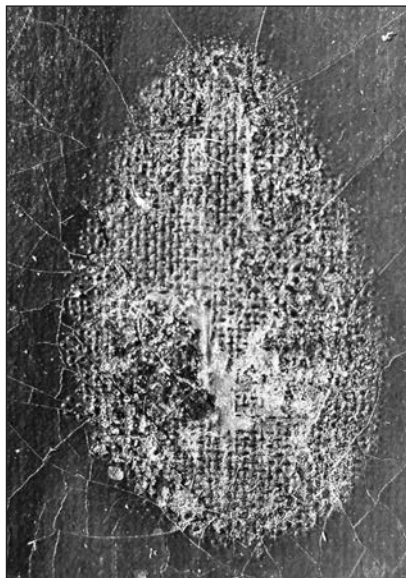
Éles tárgy okozta mechanikai sérülés
(S. Stettner: Szt. Mihály, 1741)

Kad je slika mehanički oštećena sa oštrim predmetom (S. Štetner: Sveti Mihailo, 1741)

A víz okozta háztetőszerű feltáskásodások
(Madarász V.: Kuruc és labanc, 1855)

Oštećenja prouzrokovana vodom
(V. Madaras: Dva brata, 1855)

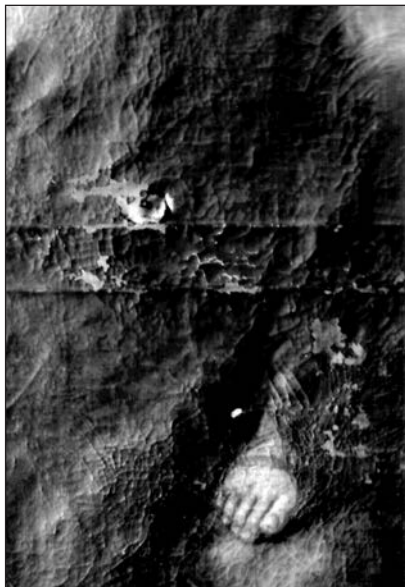
Égés okozta roncslódás
(Jakobey K.: Szt. Anna, 1868)

Oštećenja prouzrokovana vatrom
(K. Jakobi: Sveta Ana, 1868)

A sérülések különböző okai / Razni uzroci oštećenja bojenog sloja

Erős lúg okozta károsodás
(S. Stettner: Szt. Mihály, 1741)
Oštećenja prouzrokovana lužinom
(S. Stettner: Sveti Mihailo, 1741)

A megsemmisülés folyamatában lévő
pergő, előregedett festmény (Schöfflt J.:
Szentháromság, 1825) / Kad je nosioc,
podloga i bojeni sloj ostareo, u stanju
raspadanja (J. Šeft: Sv. Trojstvo, 1825)

Hozzánemértés (IM. Szt. Sebestyén, 2002)
Nepoznavanje slikarske tehnike
(NN. Sveti Sebastijan, 2002)

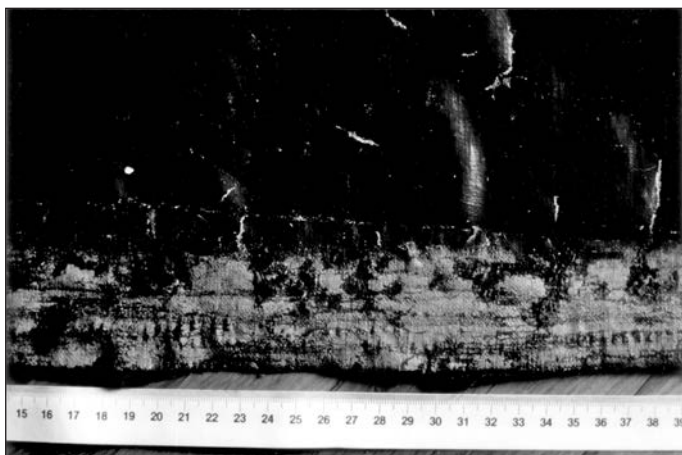
A feltekert képek tipikus pergései (Eisenhut
F.: Kaukázusi néptűnnepély, 1900)
Tipična ljušpanja urolanih slika
(F. Ajzenhut: Narodno veselje..., 1900)

A sérülések különböző okai / Razni uzroci oštećenja bojenog sloja

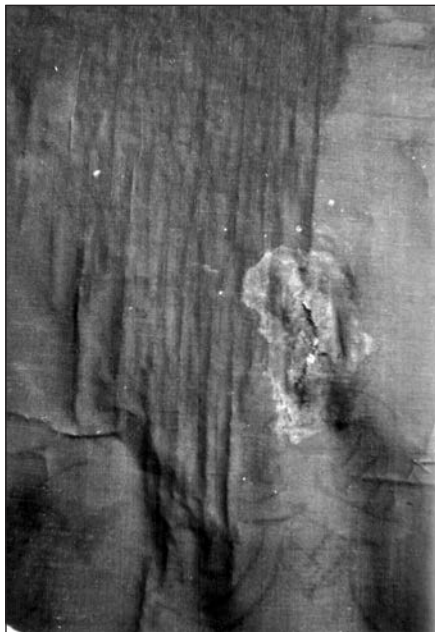
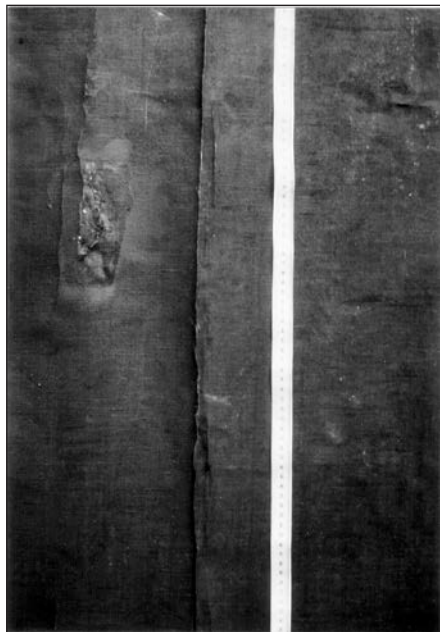

Madarász Viktor: Kuruc és labanc, 1855, 255x300 cm, átvételi állapot

Viktor Madaras: Dva brata, 1855, 255x300 cm, zatečeno stanje i detalj

Madarász Viktor: Kuruc és labanc, 1855, 255x300 cm, átvételi állapot, részletek
Viktor Madaras: Dva brata, 1855, 255x300 cm, zatečeno stanje, detalji

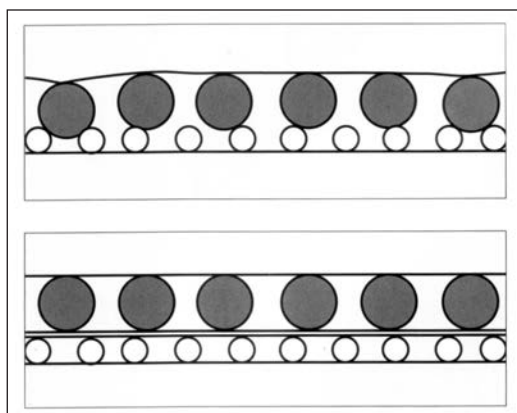
Madarász Viktor: Kuruc és labanc, 1855, 255x300 cm, átvételi állapot, részletek a hátoldalról
 Viktor Madaras: Dva brata, 1855, 255x300 cm, zatečeno stanje, detalji poledine

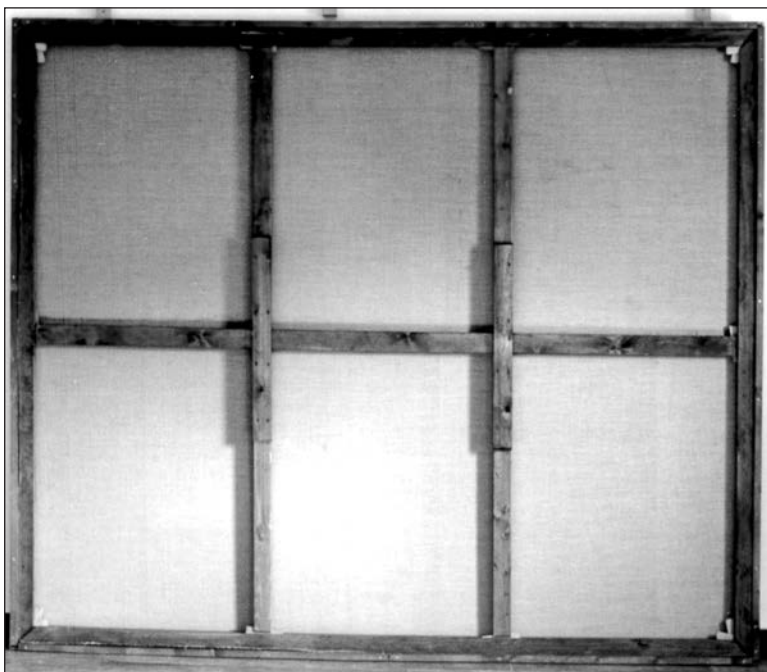
Tisztítópróba
 Prozori

A régi húzószélmegegerősítés eltávolítása
 Odstranjivanje pojačanja

A tisztítás, tömítés és konzerválás utáni állapot és az ún. szendvics rendszer
 Snimak nakon konzervacije, čišćenja i rekonstrukcije podloge i tkz. „sendvič sistem“

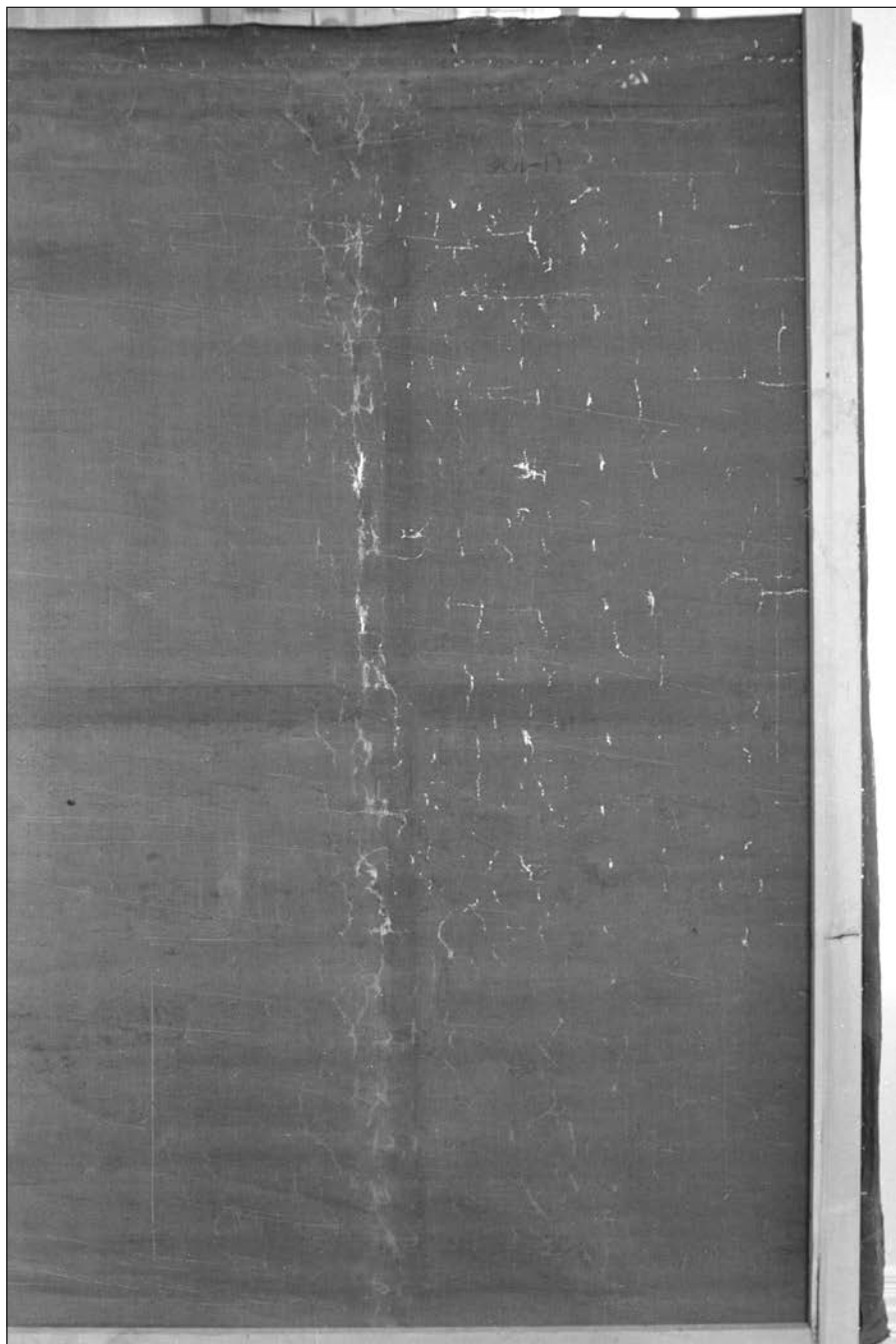
A restaurált kép / Restaurirana slika

Stephan Lemmermayer: Ferenc József császár portréja / Stefan Lemermajer:

Portret cara Franca Jozefa, 1862, 270x190 cm

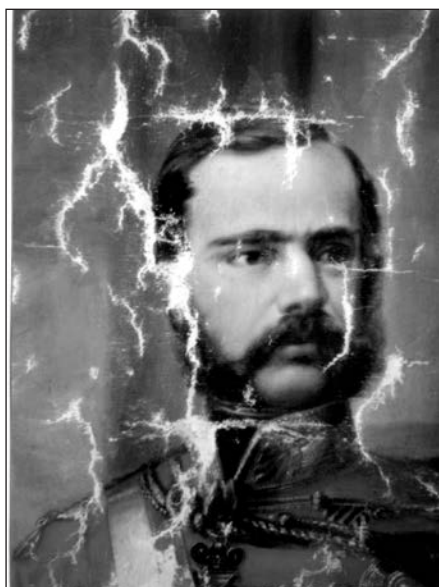
Átvételi állapot / zatečeno stanje

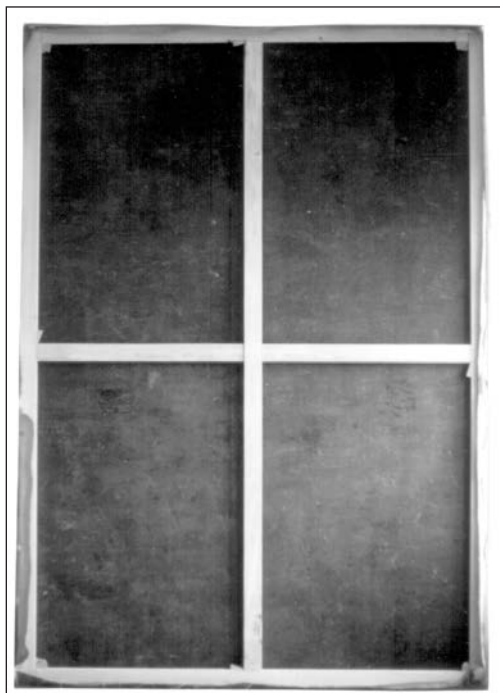
Stephan Lemmermayer: Ferenc József császár portréja / Stefan Lemermajer:
Portret cara Franca Jozefa, 1862, 270x190 cm
Átvételi állapot, hátoldal / zatečeno stanje poledine

Átvételi állapot, részletfelvételek / Detaljni snimci zatečenog stanja

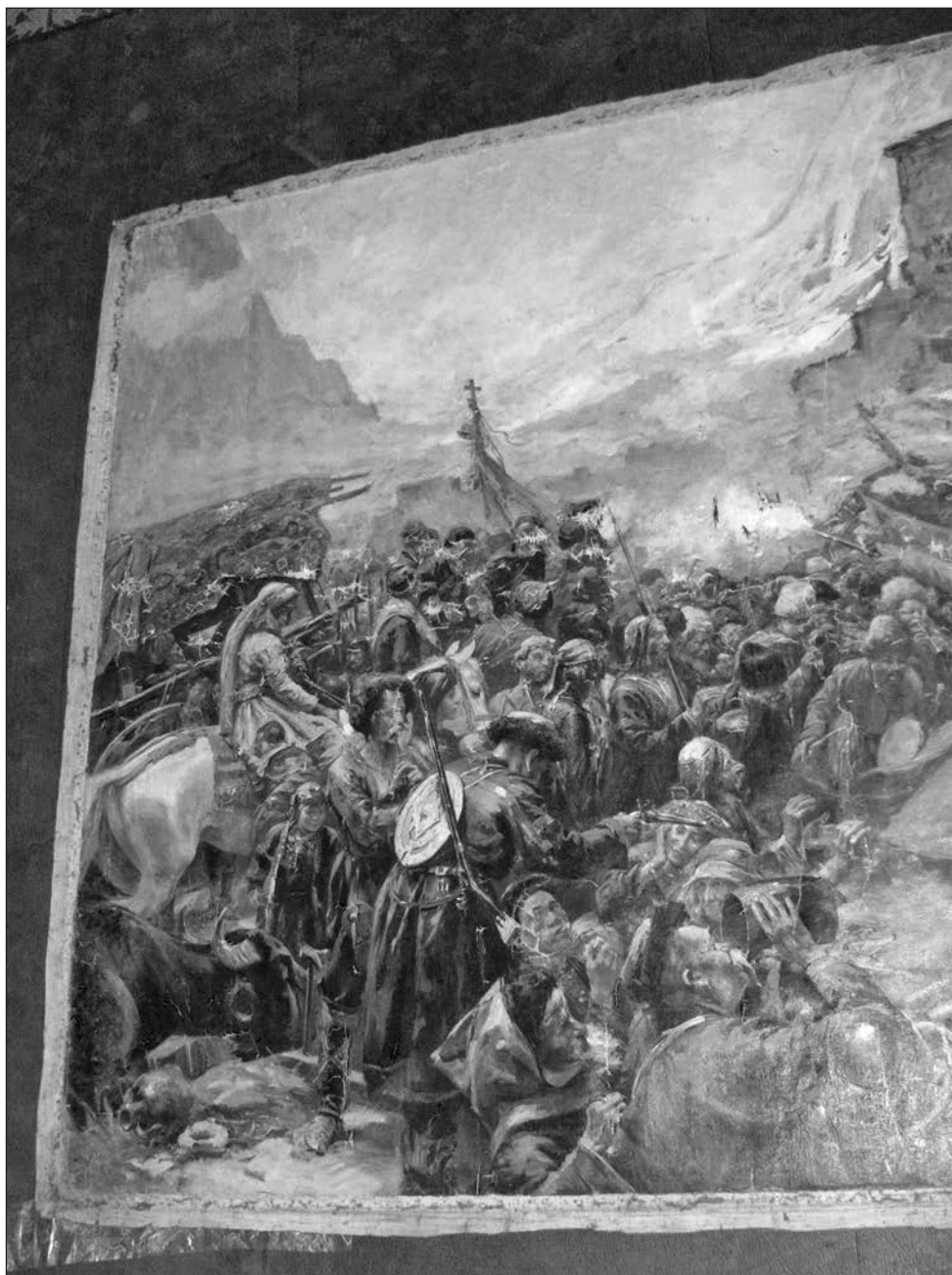
A konzerválás, tisztítás és tömítés utáni részletfelvétel
Snimak nakon konzervacije, čišćenja i rekonstrukcije podloge

A restaurált kép / Restaurirana slika

Eisenhut Ferenc: Kaukázusi néptünnepély, 1900, 280x440 cm, átvételi állapot, részletek
Franc Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, 280x440 cm, zatečeno stanje, detalji

Eisenhut Ferenc: Kaukázusi néptünnepély, 1900, 280x440 cm, átvételi állapot
Franc Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, 280x440 cm, zatečeno stanje

Eisenhut Ferenc: Kaukázusi népi ünnepély, 1900, 280x440 cm, átvételi állapot
Franc Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, 280x440 cm, zatečeno stanje

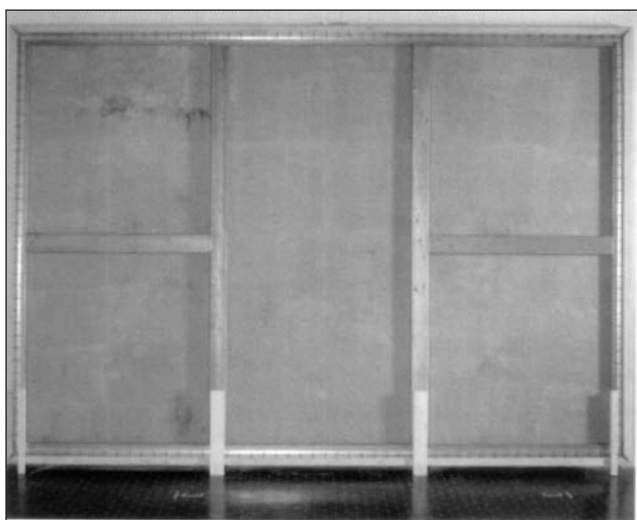
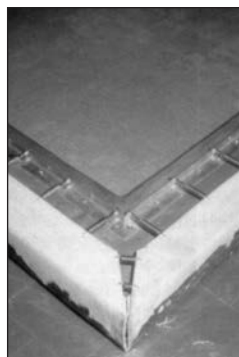
Tisztítópróba, kitömített állapot, az új vakkeret / Probno čišćenje, kitiranje, novi slepi ram

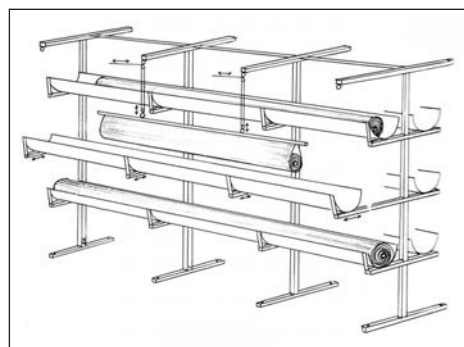
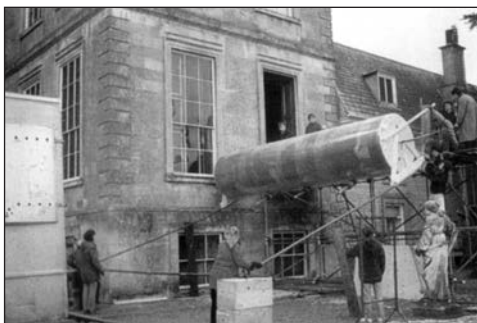
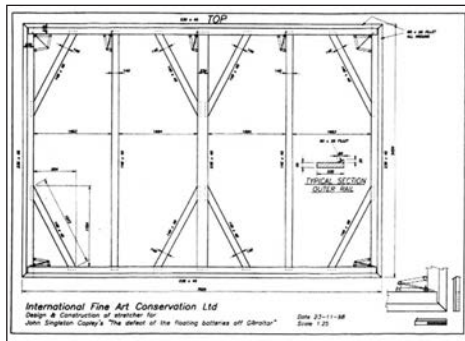
Eisenhut Ferenc: Kaukázusi népünnepély, 1900, 280x440 cm, restaurált állapot
Franc Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, 280x440 cm, restaurirana slika

A kép feltekerése / Urolanje slike

Más megoldások / Druga rešenja

Más megoldások / Друга rešenja

UROLANE SLIKE VELIKIH DIMENZIJA

Na urolane slike velikih dimenzija negativni faktori mnogo više utiču nego na slike koje su našpanovane na slepe ramove. Oštećenja se umnožavaju ako slika nema tvrdu podlogu (koturu).

Tokom mog rada restaurirala sam tri slike velikih dimenzija (V. Madaras: Dva brata, 1855, ulje na platnu, 255x300 cm, S. Lemermajer: Car Franc Josip, 1862, ulje na platnu, 270x190 cm, F. Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, ulje na platnu, 280x440 cm) koja su bila ranije urolane i kod kojih su se javljali slični problemi: ljušpanja tipičnih amorfnih oblika, deformacija nosilaca, paralelne pukotine, trošne ivice.

Za konzervaciju slika sam koristila različite metode i materijale. 1970-tih godina se u restauraciji pojavio drugačiji pristup rešavanja problema, koji je po različitim uzrocima oštećenja hteo pronaći adekvatno pojedinačno rešenje. Kod urolanih slika to su sledeći uzroci: starenje slike, odnosno nosilaca, neodgovarajući uslovi čuvanja - urolano bez čvrste rolne, loši klimatski uslovi, neodgovarajući transport, slamanje nosilaca.

Zavisno od stanja slike možemo izabrati odgovarajuću metodu, i meru konzerviranja. Za delo treba obezbediti odgovarajući slepi ram ili kotur, da bi se približili idealnom naponu slike. Uslove čuvanja i stanje slika treba i dalje pratiti i kontrolisati.

Rad takođe piše o nastanku i tehnici platna, kao nosilacu klasične štafelajne slike. O starenju platna, o uzrocima propadanja i o raznim naponima, koji utiču na platno.

Eisenhut Ferenc: Kaukázusi népművelés, 1900, 280x440 cm, átvételi állapot, részlet
Franc Ajzenhut: Narodno veselje u Kavkazu, 1900, 280x440 cm, zatečeno stanje, detalj

SUMMARY

ROLLED PAINTINGS OF LARGE DIMENSIONS

Negative factors influence the rolled paintings of large dimensions much more than the paintings which are stretched on to blind frames. The damage is multiplied if the painting does not have a hard support (reel).

During my work, I restored three paintings of large dimensions (V. Madaras: *Two Brothers*, 1855, oil on canvass, 255 x 300 cm, S. Lemmermayer: *The Emperor Franz Joseph*, 1862, oil on canvas, 270 x 190 cm, F. Eisenhut: *National Festival at Caucasus*, 1900, oil on canvas, 280 x 440 cm) which had been rolled up before and in which similar problems appeared: scales of typical amorphous shapes, deformation of the support, parallel cracks, worn-out edges.

For the conservation of paintings, I used different methods and materials. A different approach to the problem solving in restoration appeared in the 1970s: it tried to find adequate single solution for the different causes of damage. In the rolled paintings, the causes were the following: ageing of the painting, that is its support, inadequate conditions of storage — rolled without the case sheath, bad climate conditions, insufficient transport, breaking of the support.

Depending on the condition of the painting, we can select an adequate method and measure of conservation. One should also ensure the adequate blind frame or reel for the work-of-art, in order to approach the ideal tightness of the painting. The conditions of storage and the condition of paintings should be checked and controlled further on.

The paper also discusses the development and the technique of canvass as the support of the classic easel painting, as well as the ageing of the canvass, the causes of decay and different levels of tightness which influence the canvass.

Keywords: Conservation, Canvass, Rolled paintings, Large dimensions

Душица Зрнић, *биолог, музејски саветник*

СТАЊЕ УГРОЖЕНОСТИ ФЛОРЕ СУБОТИЧКОГ РЕГИОНА ПРЕМА ЦРВЕНОЈ КЊИЗИ ФЛОРЕ СРБИЈЕ

Увод

Угрожавање природних станишта биљног и животињског света на свим континентима суочава нас са њиховим полаким, неприметним али константним ишчезавањем. Подаци светске васкуларне флоре говоре да у свету постоји 270.000 биљних врста, од тога 12,5% или око 34.000 биљних таксона у рангу врста или подврста угрожено. Утврђено је да је 380 врста (EX) ишчезло, а да се за 371 врсту претпоставља да су ишчезле јер нема довољно доказа о њиховим налазима.

Светски стручњаци процењују да је данас у свету око 6.522 угрожених и у опасности од ишчезавања (EN), 7.950 је рањиво (VU), као и 14.504 (R) ретких биљака, док је око 4.070 врста неодређеног статуса (I) (Walter, Gillett 1998). Највећи број ишчезлих врста припадао је тропским острвским флорама. Међу њима може да се издвоји Маурициус 6%, Света Јелена 6,7%, Нова Каледонија 0,15%, затим Куба, Хаваји, Француска Полинезија, Нови Зеланд, али и континенти у тим областима као Аустралија, делови јужне Африке и средње Америке. Овако приказано делује да се ради о изузетно ниском проценту угрожености мада када се томе додају и друге категорије угрожености, проценат је далеко већи. За поменуто тропска острва то би изгледало овако: Света Јелена 41,2%, Маурицијус 39,2%, Сејшели са 31,2%, Јамајка са 22,5% и др. Ови резултати изражени су у односу на укупан број биљних врста и овако сагледано представљају забрињавајући податак (Walter, Gillett 1998).

Подаци за Европу изражени по регионима показују да је угрожено до 15% биљних таксона. За Балканско полуострво не постоје тачни подаци о броју угрожених врста. Према горе поменутом извору за територију бивше Југославије проценат угрожености је око 3% (Walter, Gillett 1998). Прелиминарна истраживања за Србију и Црну Гору показују да је тај проценат око 20% (Стевановић et al 1995).

Црвена књига флоре Србије представља документ о живом свету (флори) који нестаје на нашим просторима.

Рад на Црвеној књизи флоре Србије захтева пре свега опсежан теренски рад, затим проверу и упоређивање већ постојећих и новоприкупљених података, укључује велики број стручњака али и теренских радника.

Црвена књига флоре Србије приликом категоризације угрожености биљних врста придржавала се критеријума и категорија које даје Међународна унија

за заштиту природе (IUCN) у одређеној модификованој варијанти тако да буде примерена регионалној флори. Према овим критеријумима утврђене су следеће категорије угрожености биљних таксона у Србији:

EX – изумрле (extinct)

Таксон је изумро када нема основане сумње да је последњи примерак мртав.

EW – ишчезли у природи (extinct in the wild)

Таксон је ишчезао у природним условима када је познато да опстаје једино у култури, у заточеништву или као натурализована популација знатно изван граница претходног распрострањења. Ова категорија угрожености у Црвеној књизи флоре Србије примењена је у модификованој варијанти, тако да је примерена регионалној флори и односи се на таксоне нестале на територији Србије.

CR – крајње угрожене; у непосредној опасности од ишчезавања (critically endangered)

Таксон је крајње угрожен када је суочен са изгледом највише вероватноће да у непосредној будућности ишчезне у природи.

EN – угрожен; таксон у опасности од ишчезавања (endangered)

Таксон је угрожен када се суочава са високом вероватноћом да ће ишчезнути у природним условима у блиској будућности.

VU – рањиви (vulnerable)

Таксон је рањив када се суочава са високом вероватноћом да ишчезне у природним условима у некој средње блиској будућности.

LR – нижа вероватноћа опасности (lower risk)

Таксон је изложен ниској вероватноћи опасности да буде угрожен и овакве таксоне треба разврстати у три поткатегорије:

cd – зависно од заштите (conservation dependent)

Таксони који су у жижи програма очувања специфичних за тај таксон или његово станиште и чији је циљ очување тог таксона.

nt – скоро угрожени (near threatened)

Таксони који нису одређени као зависни од заштите, али се налазе близу категорије осетљивости.

lc – последња брига (last concern)

Таксони који нису одређени као зависни од заштите ни као скоро угрожени.

DD – без довољно података (data deficient)

Таксон је без довољно података када недостају адекватне информације у погледу његовог распрострањења и/или стања популације.

Проблем угрожавања природних станишта биљног и животињског света представља проблем и суботичког региона. Сведоци смо свакодневног заоравања ливада на песку, исушивања и затрпавања влажних депресија и читавих језера (Слано језеро). Овакав однос према природним, аутохтоним стаништима резултирао је нестанком неких биљних врста и у суботичком региону. Истраживања су показала да у суботичком региону имамо око 600 биљних таксона, од којих се ишчезлим, или у непосредној опасности од ишчезавања је преко 20 врста или до 5%.

Према категоријама угрожености биљних таксона које даје Црвена књига флоре Србије, у региону Суботице има преко 20 врста, подврста и специеса у различитим категоријама угрожености.

ЦИЉ РАДА

Рад треба да допринесе сагледавању стварног стања на терену и регистравању сваког налаза угрожених таксона. Овакво сагледавање прилог је бољем очувању аутохтоних врста флоре суботичког региона и очувању њиховог природног станишта. Сваки податак који до сада није био познат, треба да допринесе новој могућности реинтродукције врста.

У време израде Црвене књиге флоре Србије, из непознатих разлога, изостали су подаци о налазима који су регистровани на терену у склопу рада Природњачког одељења Градског музеја у Суботици. Ови подаци до сада нису нигде објављени.

ТАКСОНИ ЗА КОЈЕ СЕ ПРЕТПОСТАВЉА ДА СУ ИШЧЕЗЛИ

***Astragalus varius* S.G.Gmelin**

(*Astragalus virgatus* Pallas)

велики козинац

LEGUMINOSAE (FABACEAE) – фам. махунарки

Вишегодишња, зељаста биљка. Стабљика усправна или устајућа, висока око 80 cm, разграната, са двокраким длакама. Листови непарно перасто сложени. Листићи су линеарно издужени, на врху тупи или зашиљени. Залисци дуги 2 – 5 мм, слободни. Цвасти ваљкасте, издужене, растресите, много дуже од пазушног листа. Цветови у цвасти су усправни. Чашница цваста, покривена белим и црним простим длакама. Зупци чашнице 5 – 6 пута краћи

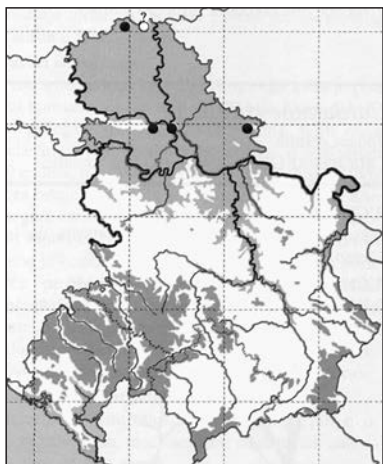

од цеви. Круница љубичаста. Махуна је издужена до линеарна, тространа, бело длакава, два пута дужа од чашице.

Цвета VI – VIII. Опрашивање ентомофилија (мелитофилија). Плодоносни VIII- IX. Расејавање аутохорно, мирмекохорно.

Станиште - Сува, песковита, травна места, степе, пешчане пустаре. Улази у састав развијених пешчарских заједница из свеже Festucion vaginatae.

Опште распрострањење – Панонска низија (Мађарска), Влашка низија, Добруца, Молдавија, Бесарабија, степске области Украјине и Русије, Преткавказје, средњи и јужни Сибир, на истоку до Арало-каспијског региона у средњој Азији.

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара: CS90/ex **Суботица** [„Szabadka“], околина (PRODÁN 1916: 235; Гајић 1986a: 146), DS10/dd **Бачки Виногради, Шупљак** (Sturc, B., Зрнић, Д. 1987, Sturc, B. 1987, 570 ШТУРЦ), DS11/? **Хоргош, насип** (Зрнић, Д., Sturc, B. 1987, ШТУРЦ 1997; 54).

Флорни елемент - понтско – јужносибирско – турански

Узроци ишчезавања

Узроци нестанка из флоре Србије нису познати али се може претпоставити да је до тога у највећој мери довело претварање степских површина у културе или пашњаке.

Врста није била законом заштићена у Србији. Међународном заштитом није уврштена ни у европску ни у светску црвену листу флоре (Walter, Gillett 1998). У Мађарској има статус ретког (R) таксона (RAKONCZAY 1993: 273? HORVATH et al. 1995: 254).

Eryngium planum L.

равнолисни котрљан, равни котрљан

UMBELLIFERAE (APIACEAE) – фам. штитара

Вишегодишња биљка са белим, растреситим кореном. Стабљика висине до 1 м, у горњем делу углавном граната. Приземни листови са дугим дршкама,

цели, по ободу назубљени, бодљави, крути. Доњи листови стабљике на кратким дршкама; горњи седећи, обухватају стабљику. Цвасти главичасте; листићи инволукрума крути, мало дужи од цвасти; инволукрум трозуб. Чашични листићи са бодљом. Крунични листићи дужине до 2 мм, маљави, плавичасти. Плод јајаст, спљоштен, са остатцима чашичних зубаца. Цвета VI – VIII. Присутна протерандрија. Опрашивање ентомофилија. Плодоноси VII – IX. Расејавање епизоохорно.

Станиште – расте у степама полу пустињских зона, на ливадама и ливадо-степама дуж речних долина, у шумо-степама и шумама степске зоне; на чернозему и песковитом земљишту.

Опште распрострањење - Равничарске области Панонске и Влашке низије и суседних региона. Молдавија, Добруца, Бесарабија, црноморске степе, Крим, средњи и јужни Урал, на истоку до брдских, ређе планинских области централне Азије. Западна граница ареала у Немачкој и Аустрији, северна у Пољској и Средњоруској равници, јужно у Малој Азији.

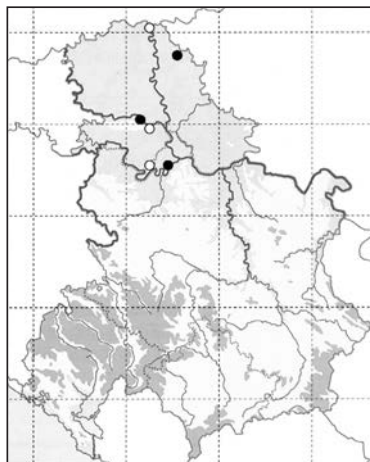
Распрострањење у суботичком региону
Бч DS20/dd Кањижа, Татићев салаш, Мартонош – Мали песак (Буторац, Б. Кнежевић, А., Вукоје, М. 25-авг-1981, ХИБ);

Флорни елемент-евроазијски / понтско-јужносибирски-туранско-централноазијски

Узроци ишчезавања - Вероватан узрок ишчезавања врсте је уништавање степских али и мезофилних ливада степске зоне. Субпопулација код Мартоноша је још пре двадесет година била на критичној граници опстанка.

Врста није била законом заштићена у Србији. Уколико се накнадним истраживањем утврди њено постојање на непровереним или новим стаништима у Србију таква станишта као и врсту треба заштитити.

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу флоре (Walter, Gillett 1998).

Seseli hippomarathrum L. subsp. hippomarathrum

степско девесиље

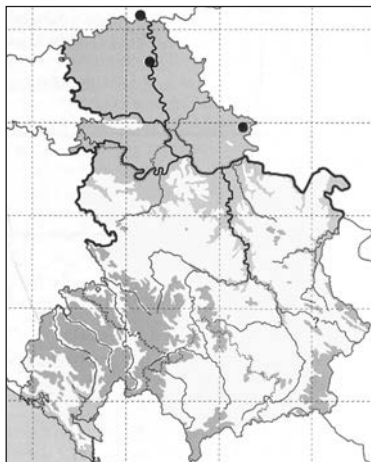
UMBELLIFERAE (Apiaceae) – фам. штитара

Вишегодишња зељаста биљка са вретенастим, разгранатим кореном. Стабљика до 60 cm висока, обла, ситно избраздана, гола, у горњем делу често разграната. Стабљика при основи (као и корен) са кончастим остатцима ранијих листова. Приземни листови на дршкама, троструко перасто дељени. Листови стабљике седећи, ситнији, при основи са опнастим рукавцем; горњи редуковани у рукавац. Штитови са 5 – 12 зракова дужине до 1,5 cm. Инволукрума нема. Листићи инволуцелума скоро срасли, на врху назубљени. Цветови ситни, бели. Плод елипсоидан, гладак, на попречном пресеку троугласт, на централној страни са два канала.

Цвета VII – VIII. Присутна протерандрија. Опрашивање ентомофилија (кантарофилија). Плодоноси VIII – IX(X). Расејавање вероватно дисзоохорно.

Станиште - насељава сунчана, песковита и каменита места, углавном под степском вегетацијом.

Опште распрострањење - Централна и источна Европа: Аустрија, Немачка, Чешка, Словачка, северна Хрватска, Србија (Војводина), Румунија, западна Украјина.

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара /ex (НИКОЛИЋ 1986:172), DS11/ex **Селевењска шума** (LÁNYI 1915: 263).

Нису нађени хербаријумски примерци који потврђују да је врста расла у Србији (Војводини).

Флорни елемент

понтско-јужносибирски /понтско-западноевропски/
херцинско-панонско-дацијско-западнопонтски

Узроци ишчезавања - Различити негативни антропогени утицаји, који могу довести до ишчезавања таксона, деловао је на почетку овога века на подручју Селевењске шуме и довео до уништења станишта и нестанка подврсте.

Подврста је била као природна реткост у Србији заштићена Законом (Сл. гл. Р Србије бр. 66/91, 83/92 и 50/93). Међутим, посебне мере заштите ове биљке нису предузимане, тако да је она вероватно ишчезла још пре него што је подручје Селевењске пустаре постало специјални резерват природе, односно природна реткост II категорије од великог значаја за Републику.

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998).

ТАКСОНИ КРАЈЊЕ УГРОЖЕНИ У СРБИЈИ

Таксони са популацијом до 50 зрелих јединки

Bassia sedoides (Pallas) Ascherson

Kochia sedoides (Pallas) Schrader

бобовњаста трноплодка

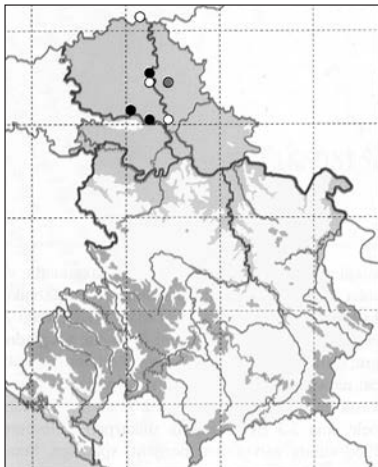
CHENOPODIACEAE

Једногодишња зељаста биљка, обрасла двојаким длакама, кратким густим, вунастим и дугим, изувијаним, ретким. Стабљика ваљкаста, разграната, висока око 30 cm; гране приљубљене уз стабљику. Листови меснати, уски, целог руба, длакави, дуги 3 – 10 mm, наизменични. Цветови двополни, неугледни, груписани по три у пазуху листова. Перијант из 5 листића; на леђној страни сваког листића по једна црвенкаста бодља. Прашника 5. Тучак грађен из 2 – 3 карпеле, има 2-3 жига. Плодник синкарпан, надцветан. Плод сушан, затворен у перијант, спљоштен. Семе ситно, црно.

Цвета VII–IX. Опрашивање анемофилија. Расејавање анемохорно. Размножава се семенима.

Станиште – врста која настањује суве слатине на јако заслањеној лесној подлози.

Опште распрострањење – Панонска низија, Добруца, црноморска степа, Крим, Закавказје, слане полупустиње и степе Арало-каспијског региона и централне Азије, на истоку до западне Монголије и Кине.

Распрострањење у суботичком региону
Бч DS11/ex? **Хоргош** (Sturc, В. 4-мај-1981, STURC!).

Флорни елемент – евроазијски / понтско – јужносибирско-туранско-централноазијски

Бројност популације – у суботичком региону налаз није потврђен од 1981. године.

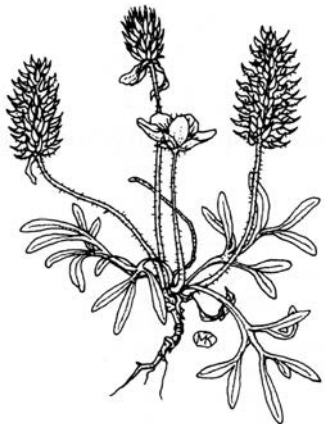
Исушивање и мелиорација слатинских станишта основни је разлог њеног ишчезавања.

Таксон је као природна реткост у Србији заштићен Законом (Сл. гл. Р. Србије бр. 66/91, 83/92 и 59/93).

Таксон је уврштен у европску црвену листу (ECCNNR-EC 1983: 329) у неодређеном статусу угрожености (I), али није уврштен у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998).

Таксони са популацијама од 50 – 250 зрелих јединки

1. Таксони чији су ареали нагло смањени

***Ceratocephala testiculata* (Crantz) Roth**

Ranunculus testiculatus Crantz

тестикулатни љутић

RANUNCULACEAE – фам. љутића

Једногодишња, зељаста биљка. Стабљика је ниска, лучно усправна, висока 3 – 6(10) cm, сиво длакава или скоро гола. Листови су скупљени у природну розету, при бази клинасти, дуги 3 – 5 cm, од троструко до вишеструко режњевити; режњеви су линеарни, могу бити поново дељени. Листови

са кратком дршком. Дршке цвета много дуже од листова, носе по један цвет. Пречник цеви око 7 mm. Чашични листићи зелени, длакави. Крунични листићи жућкасти, ланцестасти, дужи од чашице, са нектаријама. Збирни плод издужен. Продићи дуги око 6 mm, длакави, са правим или при врху незнатно савијеним кљуном.

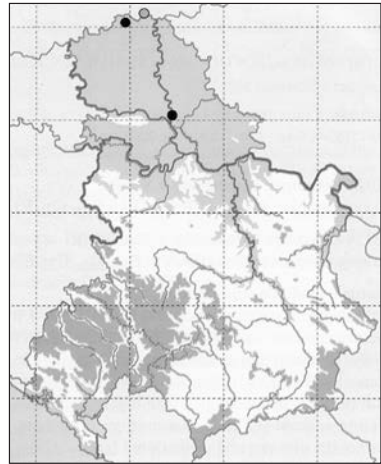
Цвета IV – V. Опрашивање аутогамија, анемофилија. Обилно плодоноси (V – VI) и семена имају веома добру клијавост. Расејавање епизоохорно.

Станиште – насипи поред путева и пруга, пешчане и лесне пустаре, рудерална станишта, сува места.

Опште распрострањење - Источни део средње Европе, југоисточна Европа, западни Сибир, од предње до средње Азије.

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара: CS90/ex Суботица [„Szabadka”], (STURC 1997: 44-45) **поред пруге код стадиона** (STURC, В. 31-мај-1951, 514 STURC!), DS11/cr2 Божа, П.1992 в.в.; Божа, П. 15-апр-1995, ХИБ).

Флорни елемент понтско-јужносибирско-оријентално-туранско-централноазијско

Бројност популације

Налазиште код Хоргоша са популацијом око 150 – 200 јединки. На неким местима клијанци се суше што може бити последица употребе хербицида.

Врста није под заштитом у Србији.

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998). У Мађарској има статус ретког (R) таксона (RAKONCZAY 1990: 272 HORVATH et al. 1995: 255).

Epipactis atrorubens (Hoffm. ex Bernh.) Besser subsp. borbasii (Soó) Soó

Epipactis borbasii Soó

борбашева тамноцрвена калужњарка

ORCHIDACEAE – фам. орхидеја, каћуна

Вишегодишња биљка са задебљаним ризомом који је скоро хоризонталан, најчешће са меснатим коренима. Стабљика висока 20-60(100) cm, круто усправна, у пределу цвасти меко длакава и црвенкаста. Доњи листови јајаст

или јајасто-ланцетасти, зашиљени, 2,5-5 cm дуги, до 2,5 cm широки, краћи или једва дужи од интернодија, често црвенољубичасти; при основи стабљике приљубљени у виду рукавца, дуж обода и нерава са маљама или папилама. Горњи листови јајасто ланцетасти, шиљати, крути, наборани, каткад мало српасто савијени. Цваст издужена, растресита. Цветови релативно мали, мириса на ванилу или на каранфил. Листићи перигона растресито раширени, јајасте, спљоштене покривене маљама, пурпурнољубичасти до црвенкасти. Медна усна јасно дводелна, краћа од осталих листића перигона; њен предњи чланак је широко срцастиг облика, по ободу таласасто назубљен, при основи са 2 коврцаво набране гуге. Плодници црвенкасти до љубичасти, густо маљави, на дугим дршкама. Плод чаура, мала, висећа, покривена меким маљама.

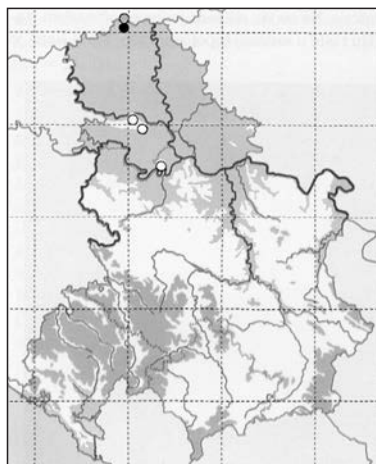
Цвета VI – VII. Опрашивање ентомофилија. Плодоноси VII – VIII. Размножава се семенима која су ситна и расејавају се анемохорно и аутохорно.

Станиште – улази у састав шумске вегетације шумско-степске подзоне. Елемент вегетације храстових шума на песку, ретко се среће и на отвореним пешчарским површинама.

Опште распрострањење - Јужни и централни делови Панонске низије у бившој Југославији и Мађарској. Према Соб – у (1973) овај таксон је такође редак и у средњој Мађарској где је забележен на свега два локалитета уз Тису (Tos-erdő и Сегедин).

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара: CS90/ ex Суботица [„Szabadka“], на песку (БОЖА, ВАСИЋ 1986a: 234; sub *E. atropurpurea*, PRODÁN 1916: 209; Зрнић, Д., Sturc, В. јул 1986.), CS91/cr2 шума Дашчан (Буторац, Б. Хуло, И. 23-јун-1994, в.в.; Зрнић, Д. јун 1996.; Буторац, Б. 17-јул-1998, ХИПНС; БУТОРАЦ, ХАБИЈАН-МИКЕШ 1997: 40,44; Sturc 1973:122; култура тополе са црним бором, Гајић, М. 23-јул-1984, ХФФБ-СУ!; ОБРАТОВ 1986; 286).

Флорни елемент - средњоевропски / понтски**Бројност популације**

Присуство разноврсних негативних утицаја на станиште и нарушеност првобитног еко-система у шуми Дашчан, делови (суб) популације *Epiractis atrorubens* subsp. *borbasii* показује квантитативну заступљеност. Величина популације процењује се на око 200 примерака. Негативан утицај промене природне шуме у сађену популацију тополе није потпуно уништио ову популацију. Следећа сеча и ново плантажирање тополе могло би озбиљно да угрози ову природну реткост.

Таксон је као природна реткост у Србији заштићен Законом (Сл. гл. Р. Србије 66/91, 83/92 и 50/93). У Војводини су представници фамилије Orchidaceae заштићени Законом (Сл. лист САПВ бр. 40/78, 32/83). Суботичка шума укључујући и Дашчан има статус регионалног парка.

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998). У Мађарској има статус ретког (R) таксона (RAKONCZAY 1990).

Gypsophila fastigiata* L. subsp. *arenaria

(Waldst. & Kit. ex Willd.) Domin

Gypsophila arenaria Waldst. & Kit. ex Willd.

пешичарски шушљак

CARYOPHYLLACEAE – фам. каранфила

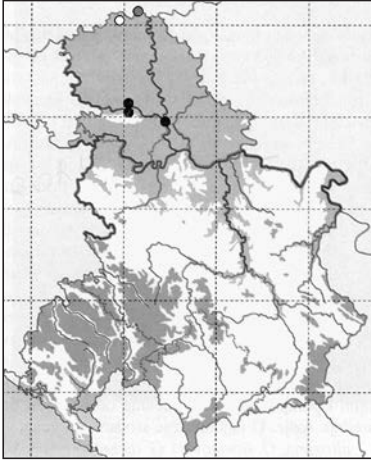
Вишегодишња зељаста усправна биљка, са снажним одрвењеним кореном, висока 50-100 cm. Ризом снажан, развија дуж стерилне и краће плодне изданке. Стабљика усправна, разграната, у доњем делу гола, у горњем, као и цветне гране жлездасто длакава, често црвенкасто превучена; интернодије дуже од листова. Листови линеарни, седећи, наспрамни, незнатно меснати, дуги 2-8 cm, широки 1-4 mm, тупи до ушиљени, према врху и основи сужени, голи, по ободу незнатно хрпави, плавкастозелени, са једним нервом. Цваст растресита дихазијална метлица у виду гроње, са много цветова са крутим жлездасто длакавим цветним дршкама које су краће од чашице. Брактеје кожасто опнасте, јајасте, ушиљене, жлездасто длакаве. Чашица без парачашице; звонаста, гола, дуга 2-3 mm, са 5 кожастих нерава; чашичних зубаца 5, јајасте, са кожастим, белим ободом и на врху тупе. Круничних листића 5, објајасте и затупасте, кожасте, бели, исте дужине као и чашица или упола дужи, постепено сужени у нокатац. Прашници и тучак

много дужи од круничних листића. Прашника 5; стубића 2. Чаура на краткој дршци, лоптаста, до два пута дужа од чашице, отвара се са три ушиљена и јајаста дела. Семена бубрежаста, са заобљеним леђним делом, поређана у неправилне редове, на површини са дугим шиљастим купастим квржицама.

Цвета VI-VIII (IX). Изражена протерандија, полигамија. Опрашивање ентомофилија. Расејавање анемохорно. Размножава се семеном.

Станиште – на типично пешчарским стаништима.

Опште распрострањење - Панонска ендемична подврста која је распрострањена у доњој Аустрији, Словачкој, Мађарској, Румунији и Србији (Војводина).

Распрострањење у суботичком региону

Бч /dd Бачка (Heuffel 1858;32); **Суботичко-хоргошка пешчара**: CS90/dd Суботица [„Szabadka“], (PRODÁN 1916: 217; Божа, ВАСИЋ 1986: 47-48; STURC 1973: 122), DS11/

cg1 **Селевењска пустара, Селевењска шума** (Зрнић, Д., Штурц, Б. авг-1986; јул-1988; Буторац, Б. 25-септ. 1990; 17-јул-1998, ХИПНС!; LÁNYI 1915: 253; БУТОРАЦ, ХУЛО 1992: 70; БУТОРАЦ, ХАБИЈАН-МИКЕШ 1997: 58, 67; STURC 1997; 76).

Флорни елемент - понтско-јужносибирски / панонски

Бројност популације

Расте само у Селевењским пустарама где је бројност популације мала свега десетак јединки. Вештачко пошумљавање, спонтано ширење багрема и других врста на отвореном песку узрок су нестанак карактеристичних пешчарских станишта, што је довело до нестајања овог таксона.

Законом је заштићен у Србији од 1993. године као природна реткост. У плану је прекогранична заштита у оквиру проглашења природног добра Кереш која би обухватила ниске пескове на северу Србије и југу Мађарске.

До сада није била уврштена у европску и у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998).

2. Таксони са малим ареалом

Astragalus exscapus* L. subsp. *exscapus

безстаблови козинац

LEGUMINOSAE (FABACEAE) – фам. махунарки

Вишегодишња зељаста биљка, без надземне стабљике. Листови приземни, непарно перасти. Листићи елиптични, са обе стране длакави. Дршка цвасти изузетно кратка. Цветови груписани у штитолике главице, жути, са кратким петeljкама. Чашница кожаста, свиласто длакава. Зупци зашиљени, исте дужине као и цев чашнице. Заставица много дужа од крила и чунића. Махуне надуване, густо, чупаво длакаве, зреле тврде. Семенке су сјајне, јајолике, црвенкастосмеђе.

Цвета VI – VII. Опрашивање ентомофилија. Плодоноси VII – VIII. Расејавање зоохорно (мирмекохорно). Вегетативно размножавање изданцима из делова ризома, ретко из семена.

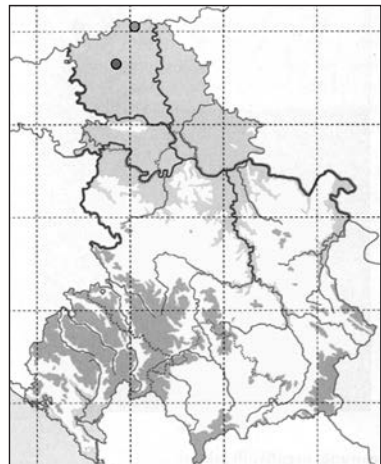

Станиште - Суве, топле степске ливаде на карбонатном чернозему.

Опште распрострањење - Средња и јужна Европа од Украјине до Шпаније (изоловане популације).

Распрострањење у суботичком региону

Бч CR86/cr1 Бачка Топола, Црвенка, Средњи салаш (Божа, П. 11-јун-1990, БЕО; БОЖА 1979: 55; Зрнић, Д. јун-2003); **DS00/cr2 Суботичко-хоргошка пешчара, Лудашко језеро** (Sturc, В. јул-1958: јун 1974: 565 STURC!; Зрнић, Д., Sturc, В. јул-1988; ШАЈИНОВИЋ, STURC 1978: 42; STURC, ГАЈИЋ 1986: 144) **висока источна лесна обала** (Зрнић, Д. јун- 1988; Буторац, Б., Хуло, И. 4-апр-1991, ХИПНС!; ф. aculifer, Буторац, Б. 6-мај-1992, ХИПНС!; БУТОРАЦ 1993: 10; STURC1997: 53).

Флорни елемент - медитеранско-субмедитеранско-понтско-јужносибирски / западно (бетијско) – централно (јужноалпско) субмедитеранско-западнопонтски (херцинско-панонски)

Бројност популације

Укупна бројност субпопулације код Средњег салаша не прелази 50 зрелих јединки. На источној обали Лудашког језера она је нешто већа, између 100 и 150 зрелих јединки. Последњих 10 година уочава се смањење броја јединки на оба локалитета.

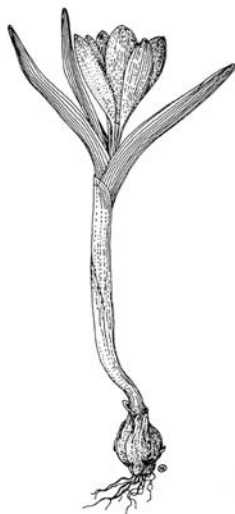
Таксон највише угрожава непланско кошење, спаљивање степа и претварање станишта у пољопривредна земљишта.

Законом је заштићен као природна реткост у Србији (Сл. гл. Р. Србије бр. 66/91, 83/92 и 50/93).

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998). У Бугарској (VELČEV 1984; 189) и Румунији (BOSCAIU et al. 1994: 50) има статус ретке (R), а у Мађарској рањиве (VU) врсте (RAKOCZY 1990: 269; HORVAT et al. 1995: 254). Регионално је угрожена у Италији у категорији (LR) нижа вероватноћа опасности (CONTI et al. 1997: 30).

ТАКСОНИ СА ПОПУЛАЦИЈОМ ОД ПРЕКО 250 ЗРЕЛИХ ЈЕДИНКИ

Таксони са малим ареалом; бројност јединки нагло смањена у последњих 50 година

Bulbocodium versicolor (Ker-Gawler) Sprengel

Bulbocodium ruthenicum Bunge

шафраника, каћунак

LILIACEAE – фам. љиљана

Вишегодишња зељаста биљка са кртоластом луковицом пречника 1 - 1,5 cm. Изданак углавном један. Листови линеарни, широки 5-8, ређе и до 10 mm, изразито зелени. Цветови дужине свега 2,5 – 3 cm, појављују се истовремено са листовима. Цветни омотач круницолик, дубоко издељен на 6 делова који су слободни до основе; сваки са паром тупих, ушастих режњева при бази нокатца, спојени су и образују цев. Прашнички конци

танки, при бази зеленкасти, прирасли на базу листића перигона; антере покретне. Плодник седећи; стубић у доњем делу недељен, слободан само при врху у дужини 2 - 5 mm. Чаура дугуљаста, са три поклопца; семе обло.

Цвета II –III. Опрашивање ентомофилија. Размножава се семенима која показују добру клијавост непосредно по сазревању.

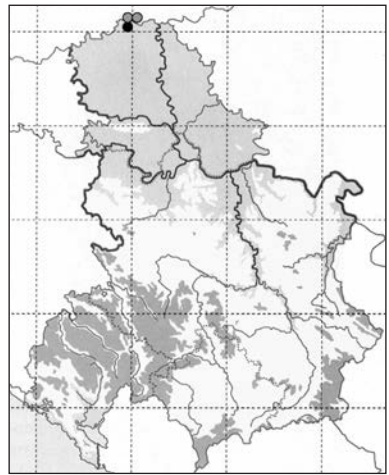
Станиште - Ксеротермна врста која расте на растреситом и базном песку. Индикатор је шумо-степске вегетације.

Опште распрострањење - Ареал овог таксона чине три дела, први је у централном и северозападном делу Апенинског полуострва, други у Панонској низији (Мађарска и њени уски погранични региони са Србијом и Румунијом), а трећи обухвата црноморске степе.

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара:

Суботица [„Szabadka“] CS90/dd (Sturc, B.158, 1242 STURC!; LÁNYI 1915: 249; Cékus, ОБРАДОВИЋ ет ал. 1984: 71; Зрнић, Д. март-1983; феб- 1986; март 1988), CS91/dd **Суботица – Салаш** (PRODÁN 1916: 206; OBRADOVIĆ, BUTORAC, 1978: 51; Зрнић, Д. март-1986); **Радановачка шума** (Sturc, B. апр-1976, 857 STURC!; Зрнић, Д. апр. 1988); **шума Букваћ** (F. versicolor, f. dioszegianum, Гајић 1986а: 275; Sturc, B., Зрнић, Д. март 1986), **Керешка шума** (ОБРАДОВИЋ, БУТОРАЦ 1978: 51-53) **Стантићев и Петровићев салаш код тресетишта Кереш** (Sturc, B.

Зрнић, Д. март- 1986; феб – 1988; март- 1989, март-2003, феб- 2004; STURC 1997: 124) **Суботица – Керешка шума** (LÁNYI 1915: 249; STURC 1997: 54), DS01/dd **Керешка шума** (STURC 1973: 124; Зрнић, Д., феб-1986., март-1988., март- 2002; STURC 1973: 124; 1997: 54; ОБРАДОВИЋ, БУТОРАЦ 1978: 51-53), **на песку поред Керешке шуме** (PRODÁN 1916: 206); **у окружењу Јасеновачке шуме** (степа, f. versicolor, f. dioszegianum, Буторац, Б. 22-МАРТ-1992, ХИПНС; БУТОРАЦ 1992а: 34), **шума Букваћ – Јасеновачка шума – Кереш** (БУТОРАЦ 1993а: 27), DS01/cr1 **Хајдукова шума** (ШАИНОВИЋ, STURC 1978: 42), DS01/cr2 **шума Букваћ** (ГАЈИЋ 1986а: 275; чистина у шуми, Буторац, Б. 30-март 1992, ХИПНС; БУТОРАЦ 1992а: 34, 36).

Помиње се и за погранични појас Суботичко-хоргошке пешчаре у Мађарској, Királyhalom (Бачки Виногради) (DEGEN 1904: 281; LÁNYI 1915: 249; LENGYEL 1915: 59; STURC 1973).

Флорни елемент - субмедитеранско – понтско - јужносибирски / апенинско - западно (панонско) –централнопонтски

Бројност популације

Неколико очуваних микростаништа у окружењу јасеновачке шуме обухвата субпопулације са различитим бројем, од 40 примерака код салаша, до преко 500 на простору карауле Јасеновац и границе. Ово станиште је без обзира на преоравање најбоље очувано станиште шафранике. Шума Букваћ захвата субпопулацију од преко 300 примерака.

Врста је као природна реткост у Србији Законом заштићена (Сл. гл. Р. Србије бр. 66/91, 83/92, и 50/93). Ова врста је међу првим заштићеним биљним врстама у Војводини (Сл. гласник САНПВ бр. 27/78).

Највише изражено негативно деловање на станиште овог таксона има подизање плантажних засада бора, тополе и нарочито багрема, чији се избојци агресивно шире у комплексу Суботичке шуме.

Таксон је уврштен у европску црвену листу флоре (ECCNNR-EC 1983: 329) за територију Русије у категорији рањивог таксона (V), али није уврштен у светску црвену листу (Walter, Gillett 1998). Крајње је угрожен (CR) у Мађарској (RAKOCZAY 1990: 268; HORVATH et al. 1995: 254), у Румунији има статус рањивог (VU) таксона (BOSCAIU et al. 1994: 49). Регионално је угрожен у Италији (LR) нижа вероватноћа опасности (CINTI et al. 1997: 33).

Dianthus serotinus Waldst. & Kit.**

каранфил пешчарски, каранфил касни
CARIOPHILACEAE – фам. каранфила

Вишегодишња, зељаста, бусенаста биљка. Стабљика је висока 30 – 40 (- 50) cm, у доњем делу полегла, у горњем устајућа, обла, снажна, на чворовима упадљиво задебљала, од средине или горње трећине разграната. Стерилни изданци су дуги, имају розету листова. Листова 6 – 10 пари, одстојећи од стабљике претежно под углом од 90°, на врху оштро зашиљени, по ободу хрпави. Цветова (3) 5 – 15, груписани у растресити плејохазијум; слабо мирисни. Чашица је широка око 3 mm, према горе се сужава, уздужно избраздана. Зупци

чашице ланцетасти, на врху ушиљени. Круница је светлокрем боје. Крунични листићи се сужавају у нокатац; плоча крунице при бази са чуперком длака, по ободу и са предње старане ресаста. Чаура је мало дужа од чашице.

Цвета VII – IX. Присутна протерандрија. Опрашивање ентомофилија. Расејавање анемохорно, ендозоохорно. Семенима се успорено размножава.

Станиште - сува, топла, осунчана, песковита станишта, пешчане пустаре.

Опште распрострањење - Панонска низија (Србија, Мађарска, Словачка, Румунија). Панонски ендем.

Распрострањење у суботичком региону

Бч Суботичко-хоргошка пешчара: /dd

(ШАЈИНОВИЋ 1978: 15), CS90/ex **Суботица**

[„Szabotka“] (PRODÁN 1916: 218; GODICL

1980:30), CS80/ex? **пустара Чикерија** (Гајић,

М. 15-јул-1984, ХФФБ- СУ!; ГАЈИЋ 1986а: 95;

Sturc, В., Зрнић, Д. 10-јул-1984., 18-јул-1986.,

10-авг-1988), CS91/cr1 **шума Храстовача**

(Гајић, М. 29-мај-1984, ХФФБ- СУ!; ГАЈИЋ

1986а: 95; Sturc, В., Зрнић, Д. јун-1987., јул-

1988., 15-јул-1989), **Келебијска шума** (Sturc

1956, STURC 1997: 75; Sturc, В., Зрнић, Д.

10-јул-1984., 18-јул-1986) **шума Дашчан**

(Sturc, В. 7-јул-1956, 1226; 1965, 841 STURC!;

ШАЈИНОВИЋ, STURC 1978:42; Sturc, В.,

Зрнић, Д. 10-јул-1984., 8-јул-1986., 10- јул -1988; ГАЈИЋ 1986а: 95; STURC

1997:75), **Чавољ** (GODICL 1980: 39), DS00/cr2 **Хајдукова шума, у јединици**

„Радановац-Хајдуково“ (Буторац, Б., Франц, Л. 16-јул-1998, ХИПНС!),

DS00/? **Лудашка пустара** (PRODÁN 1916: 218;

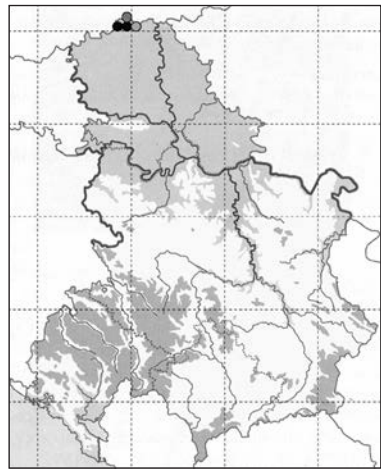
GODICL 1980: 39), **Лудашко језеро, ливада**

порош (LÁNYI 1915: 253; STURC 1997: 75),

DS00/dd **Палић** (Cékus, G. 1976, HIB!; GODICL

1980: 39; ОБРАДОВИЋ et. al. 1984: 72; STURC

1997: 75).

Помиње се и за погранични појас Суботичко-хоргошке пешчаре у Мађарској, Királyhalom (Бачки Виногради) (DEGEN 1904: 281; LÁNYI 1915: 253; LENGYEL 1915; LENGYEL 1915a: 62; STURC 1997).

Флорни елемент - понтско-јужносибирски / панонски

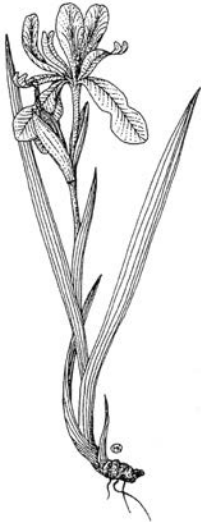
Бројност популације

Популација у Суботичко-хоргошкој пешчари је мала и процењује се на мање од 150 примерака који су мозаично распоређени у мањим групама или појединачно.

Негативан утицај на популацију овог таксона има пошумљавање његовог станишта или претварање станишта у поља са културним засадима.

Врста је као природна реткост у Србији Законом заштићена (Сл. гл. Р. Србије бр.66/91, 83/92, и 50/93). Ова врста је међу првим заштићеним биљним врстама у Војводини (Сл.гласник САНВ бр. 27/78). У току је поступак за проглашење прекограничне заштите пескова на граници Мађарске и Србије (Војводине).

Таксон није у европској црвеној листи флоре, а у светској црвеној листи (Walter, Gillett 1998: 123) је у категорији рањивог (V) таксона. У Румунији га сматрају (BOSCAIU et al. 1994:51) ретким (R), или (OLTEAN et al. 1994) ишчезлим (EX) таксоном. У Словачкој (MAGLOCKY, FERÁKOVÁ 1993) је процењен као рањив (V).

Iris humilis* Georgi

Iris arenaria Waldst. & Kit.

пешчарска перуника

IRIDACEAE – фам. перуника

Вишегодишња зељаста биљка. Стабљика 5 – 13 (20) cm висока, са 1 – 2 терминална цвета; база стабљике обавијена саром или листовима са опнастим рукавцем, који се углавном пре цветања осуше и распадају на танке, мрке конце. Ризом дебљине 2- 5 mm, од којег се одвајају тањи огранци различите дужине. Стерилна розета са 5 – 8 листова од којих су 3 – 6 зелени. При бази стабљике 2 – 3 листа зелених лиски који досежу до цветова. Поред вршних образују се и бочни цветови. Листићи перигона жути, односно жућкастобели са љубичастим нервима; спољашњи 3 – 4 cm широки и 11

– 16 cm дуги, унутрашњи нешто ужи и нешто краћи. Плода најчешће 2, на дршкама дужине 5 – 18 mm, дуги 4,5 cm, широки до 16 mm, широко-ваљкасти, вретенасти, надувени, са кљуном дужине од око 5 mm, жути или жутомрки. Семе јајасто или крушкасто, браон или мркоцрвено.

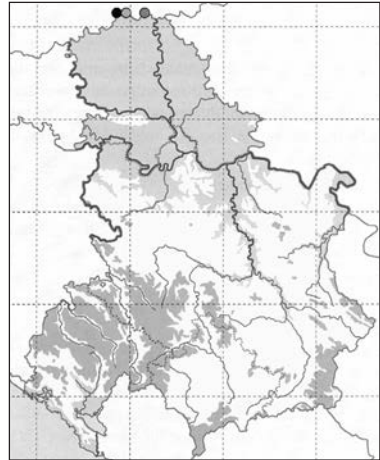
Цвета V – VI. Опрашивање ентомофилија (мелитофилија). Расејавање зоохорно.

Станиште - песковита места.

Опште распрострањење - Панонско подручје Аустрије, Моравске, Мађарске, и Румуније, северни део Србије (Војводина); Бесарабија, црноморске руске степе и кавкаски регион.

Распрострањење у суботичком региону

Бч **Суботичко-хоргошка пешчара**: CS81/ex Суботица[„Szabadka“], **севернијеод Суботице према Jánoshalmi** (Мађарска) (PRODÁN 1916: 208), **CS91/cr2 шума Дашчан** (Буторац, Б., Хуло, И. 29-апр-1993; 12-мај-1993; ХИПНС; БУТОРАЦ 1995: 15; БОЖА ет ал. 1997а: 194), **DS11/cr1 Селевењска пустара, Селевењска шума** (Sturc, В. апр- 1972, 874 STURC!; Sturc, В., Зрнић, Д. апр-1984, мај- 1986, мај-1987, апр- 1989; Гајић, М. 2-јун-1984, ХФФБ-СУ!; Буторац, Б. 24-апр-1993, ХИПНС; Буторац, Б., Хуло, И. 2-мај-1991, ХИПНС; ШАЈИНОВИЋ, STURC 1978: 42; БУТОРАЦ 1993: 12, 15; 1995: 15), **југоисточни део** (LÁNYI 1915: 250; STURC 1997: 58).

Помиње се и за погранични појас Суботичко-хоргошке пешчаре у Мађарској, Királyhalom (Бачки Виногради) (DEGEN 1904: 281; LÁNYI 1915:250; LENGYEL 1915: 59; godiel 1980: 43; STURC 1997).

Флорни елемент - понтско-јужносибирски

Бројност популације

У централном делу Суботичке пешчаре субпопулација пешчарске перунике добро је очувана а бројност јој је преко 300 примерака.

Највећи негативни утицај на ову популацију има њено сакупљање у декоративне сврхе, сакупљање колекционара као и пошумљавање бором и багретом.

Врста је као природна реткост у Србији Законом заштићена (Сл. гл. Р. Србије бр. 66/91, 83/92 и 50/93). Станишта овог таксона заштићена су у оквиру Парка природе (Регионални парк „Суботичке шуме” од 1982. а подручје

Селевењске шуме у оквиру Специјалног резервата „Селевењске пустаре“ од 1997. године.

Таксон је уврштен у европску црвену листу флоре као рањив (V) у Аустрији, бившој Чехословачкој и европском делу СССР-а (ECCNNR EC 1983:122), а није уврштен у светску црвену листу (WALTER, GILLETT 1998). У Мађарској (RAKOCZAY 1990: 279; HORVATH et al. 1995: 259) и Румунији (BOSCAIU et al. 1994:52) има статус ретког (R) таксона.

***Sisymbrium polymorphum* (Murray) Roth**

Brassica polymorpha Murray

Sisymbrium junceum (Willd.) Bieb.

прутасти осак

CRUCIFERAE (BRASSICACEAE) – фам. крсташица

Стабљика висока 20 – 80(100) cm, усправна, обично разграната само у горњем делу или од средине, веома ретко се грана од основе. Штрчеће длаке покривају само доњи део стабљике, док је у средишњем и вршном делу стабљика глатка и гола. Боја целе биљке сивкастоплавичастозелена. Листови меснати; горњи листови кончasti или кончasto копљasti, цели, при основи се постепено сужавају; доњи са дугим лисним дршкама кончasto режњевити, са сваке стране са по 3 – 5 узаних режњева, или понекад само 1 – 2 режња, и дугим кончастим вршним делом. Цветови ситни, светложути, груписани у рацемозне цвасти. Цветне дршке танке, дуге 8 – 12 mm. Чашични листићи дуги 4 – 6 mm, широки око 1 mm. Крунични листићи бледожути, дуги 6 – 9 mm, око 2 mm широки, при основи са дугим нокацем. Прашника 6 при основи стреласти. Плодови су љуске дуге 2 – 3 mm, широке 0,7 – 1 mm, косо нагоре усмерене, голе, ретко хrapаве, на дршкама дугим 5 – 7 (10) mm, тањим од плода, у односу на осовину цвасти под углом од 45 – 60°.

Цвета V – VI. Опрашивање аутогамија, ређе ентомофилија. Расејавање зоохорно.

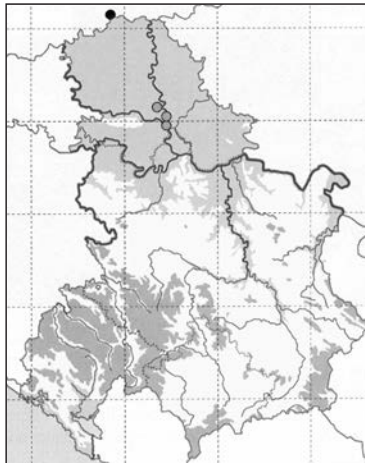
Станиште - Сува травната и каменита станишта, песковите ливаде, лесне падине и одсеци речних тераса.

Опште распрострањење - Југоисточни делови централне Европе (Панонска низија, јужна Пољска) источни делови Влашке низије, Добруца, Молдавија, Бесарабија, црноморске степе, Кавказ, централна Азија, јужни делови западног и источног Сибира.

Распрострањење у суботичком региону

Бч /dd **Бачка** (WALDSTEIN, KITAIBEL 1801 – 1802: 93); CS81/ex **Суботичко-хоргошка пешчара: Суботица** [„Szabadka“], (Kitaibel 1800, Sturc 1997: 49).

Флорни елемент - евроазијски (у Европи и западној Азији понтско-јужносибирски)

Бројност популације

У суботичком региону сматра се ишчезлом.

Врста није Законом заштићена у Србији.

Таксон није уврштен у европску и у светску црвену листу флоре (WALTER, GILLET 1998).

У Бугарској (VELČEV 1984: 132) је у категорији угроженог (E), а у Мађарској (RAKOCZAY 1990: 276; HORVATH et al. 1995: 265) ретког (R) таксона.

РЕЗИМЕ

Радам је обухваћено дванаест биљних таксона који су према угрожености сврстани у три категорије. Оно што се види у раду је веома забрињавајуће: у категорији *врста које се сматрају ишчезлим* имамо три врсте. **Astragalus varius S.G.Gmelin** - велики козинац, потврђен је налаз и за **Eryngium planum L.** - равнолисни котрљан, равни котрљан, док је **Seseli hippomarathrum L. subsp. hippomarathrum** - степско девесиље помиње само у литератури.

Друга категорија таксони са популацијом до 50 зрелих јединки - у суботичком региону имамо једну врсту (**Bassia sedoides (Pallas) Ascherson** - бобовњаста трноплодка) за коју је потврђен налаз 1981. године.

Осам таксона са популацијом од 50 – 200 зрелих јединки регистровано је у суботичком региону и то су: **Ceratocephalus testiculata (Crantz) Roth** - тестикулатни љутић, **Epipactis atrorubens (Hoffm. ex Bernh.) Besser** subsp. **borbasii (Soó) Soó** - борбашева тамноцрвена калужђарка, **Gypsophila fastigiata L. subsp. arenaria (Waldst. & Kit. ex Willd.) Domin** - пешичарски шушљак, **Astragalus exscapus L. subsp. exscapus** - безстаблови козинац, **Bulbocodium versicolor (Ker-Gawler) Sprengel** - шафраника, кађунак, **Dianthus serotinus Waldst. & Kit.** - каранфил пешичарски, каранфил касни, **Iris humilis Georgi** - пешичарска перуника и **Sisymbrium polymorphum (Murray) Roth** - прутасти осак. Ови таксони потврђени су налазима новијег датума осим за **Sisymbrium polymorphum (Murray) Roth** - прутасти осак за који су познати само по литератури.

Биљне врсте које су обухваћене „таксона са популацијом од 50 – 200 зрелих јединки“ сврставају се у још мање групације, ради бољег сагледавања стварне угрожености. Овде је обухваћена само подгрупа „Таксони са малим ареалом; бројност јединки нагло смањена у последњих 50 година“, а остало је да се обради још једна како би се употпунио преглед угрожености флоре суботичког региона према Црвеној књизи флоре Србије и подацима који се у њој не налазе, због чега је овај рад и настао.

Рецензент: Светозар Сантовац, музејски саветник

ЛИТЕРАТУРА:

- Будак, В. (1986а): Биљногеографска анализа флоре слатина Бачке. Докторска дисертација, Природно-математички факултет, Нови Сад
- Буторац, Б. (1981): Флористичке карактеристике источног дела Фрушке горе. Магистарски рад, Природно-математички факултет, Нови Сад
- Буторац, Б., Хабијан-Микеш, В. (1997): Пешчарска подручја Србије. Делиблатска и Суботичко-хоргошка пешчара [Посебно издање]. – завод за заштиту природе Републике Србије, Ј.П. „Србијашуме“ Београд, Ј.П. „Палић – Лудаш“, Палић
- Буторац, Б., Хуло, И. (1992): Фитоценолошке, флористичке и орнитолошке вредности подручја „Селевењске пустаре“ као подлоге за заштиту. – Заштита природе (Београд) **45**: 65 – 76.
- Буторац, Б., Стојановић, С. (1989): *Seseli hippomarathrum* L. – ретка биљка у флори СР Србије. – Биосистематика **15** (1): 23 – 28.
- Буторац, Б. (1992): Вегетација Фрушкогорског лесног платоа. In: Берић, Б. (ед): Монографија Фрушке горе. – Матица српска, Нови Сад.
- Буторац, Б. (1994): Биолошка разноврсност и промене биљних заједница. – Зборник радова са саветовања „Вода, земљиште и агрикултурна хемија“, 211 – 217, Нови Сад.
- Ђурђански, Р. (1980): Флористичке карактеристике југоисточне Бачке. Магистарски рад. – Природно – математички факултет, Нови Сад.
- Гајић, М. (1980): Преглед врста флоре СР Србије са биљногеографским ознакама. – Гласник шумарског факултета (Београд) **A54**: 111 – 141.
- Гајић, М. (1986а): Флора Суботичко – хоргошке пешчаре. – шумарски факултет, Београд, Шумско газдинство, Суботица.
- Гајић, М., Караџић, Д. (1991): Флора равног Срема са посебним освртом на Обедску бару. – Шумарски факултет, Београд, Шумско газдинство „Сремска Митровица“, Сремска Митровица.
- Гајић, М. ет ал. (1983): Флора Делиблатске пешчаре, Природно – математички факултет, Нови Сад, Шумско – индустријски комбинат „Панчево“, Панчево.
- Група аутора (1970 – 1986): Флора СР Србије **I – X**, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Група аутора (1999): Црвена књига флоре Србије **1**, Министарство за животну средину Републике Србије, Београд.
- Игић, Р. (1988): Преглед флоре Тителског брега. – Зборник Матице српске за природне науке **74**: 135 – 152, Нови Сад
- Игић, Р., Буторац, Б. (1998) Природне реткости у флори Тителског брега – значајан елеменат у валоризацији и заштити подручја. – Заштита природе (Београд) **50**: 135 – 139.
- Кнежевић, А. (1994): Монографија флоре васкуларних биљака на слатинама у региону Баната (Југославија). – Матица српска, Нови Сад
- Lányi, B. (1915): Csongrádmegye flórájának előmunkálatai. – Magyar Botanikai Lapok **13** (6/9): 232 – 274.

- Обрадовић, М. (1966): Биљно – географска анализа флоре Фрушке горе.- Матица српска, Зборник за природне науке, Нови Сад.
- Обрадовић, М. (1978): Ретке и реликтне биљке Фрушке горе са биљногеографском анализом. In: Стојковић, Ј. (ед.): Монографија Фрушке горе 3: 7 – 103. – Матица српска, Нови Сад.
- Обрадовић, М., Будац, В. (1974): Неке биљно – географске карактеристике слатина околине Новог Сада. - Матица српска, Зборник за природне науке 46: 14 – 32, Нови Сад.
- Парабућки, С., Буторац, Б. (1993): Степска вегетација североисточне Бачке. – Гласник Института за ботанику и Ботаничке баште Универзитета у Београду 24 – 25: 55 – 81.
- Prodán, Gy. (1914): Bács-Bodrog vármegye sziki növényei. – Magyar Botanikai Lapok 13 (1/5): 96 – 138.
- Славнић, Ж. (1948): Слатинска вегетација Војводине. Проучавање са биљно – социолошког и економског гледишта. – Архив за пољопривредне науке и технику (Београд) 3 (4): 76 – 155.
- Soó, R. (1996): A magyar flóra és vegetáció rendszertani – növényföldrajzi kézikönyve 2. – Akadémiai kiadó, Budapest.
- Станојев, Р. (1983): Флористичке одлике Тителског брега. Магистарски рад. – Природно – математички факултет, Нови Сад.
- Sturc, B. (1973): Mit kel megtartanunk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növénytakarójában. – Létünk, Szabadka [Subotica] 4: 13 – 18.
- Sturc, B. (1997): A Szabadkai – Horgosi homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései. – Életjel, Szabadka.
- Шаиновић, Б., Sturc, B. (1978): Заштита делова природе од посебног ботаничког значаја на подручју општине Суботица и околине у функцији заштитите и унапређења човекове животне средине. – Природа Војводине (Нови Сад) 8: 21 – 26.

ÖSSZEFOGLALÓ

A munkában tizenkét növényfajt mutatunk be, melyek természetvédelmi helyzetük alapján három kategóriába sorolhatók. Aggasztó, hogy a kipusztult fajok csoportjából három növény is szerepel a listán. Ezek a következők: homoki csödfű *Astragalus varius* S. Gmelin, kék iringó *Eryngium planum* L., szilkés gurgolya *Seseli hippomarathrum* L. supsp. *hippomarathrum*, melyről nincs begyűjtött példányunk, csak a szakirodalom említi.

A második csoportnak, melybe olyak fajok tartoznak melyek egyedszáma nem haladja meg az 50 példányt, egy képviselőjének bizonyító példányát őrzi gyűjteményünk. A seprűparéjt *Bassia sedoides* (Pallas) Ascherson, 1981-ben dokumentálták.

A harmadik csoportból, ebbe olyan növényfajok tartoznak, melyek egyedszáma 50 és 200 példány között mozog, nyolc fajt őríz gyűjteményünk. Ezeknek a növényeknek szűk az elterjedési területük, és számuk az utolsó ötven évben nagymértékben csökkent. Ezek a következők: sarlóboglárka *Ceratocephalus testiculata* (Crantz) Roth, vörösbarna nőszőfű *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh) Besser supsp. *borbasii* (Soo), homoki fátyovirág *Gypsophila fastigiata* L. sups *arenaria* (Waldst. & Kit. ex Willd.) Domin, szártalan csödfű *Astragalus excapus* L. subsp. *excapus*, egyhajú virág *Bulbocodium versicolor* (Ker-Gawler) Sprengel, kései szegfű *Dianthus serotinus* Waldst. & Kit., homoki nőszirm *Iris humilis* Georgi, karcsú zsombor *Sisymbrium polymorphum* (Murray) Roth. Az utolsó faj kivételével mindegyik növény jelenléte bizonyított a szabadkai régióban.

Ezt a munkát hozzájárulásnak szántuk a Szerb Flóra Vöröskönyvének teljessé tételéhez, olyan adatokkal, melyeket ezidáig nem közölt a szakirodalom.

SUMMARY

The work deals with twelve plant species that we listed in three categories according to their endangerment. The worrying fact is that there are three species considered as extinct. The next category is where we have 50 mature plants, and in the Subotica region we detected one of these species in 1981. Furthermore, there are eight species with 50-200 mature plants recently found in the region. Our research concentrates on endangered species with a great loss in number in the last 50 years, and the results can fill up the blank spaces connected with endangered plants of Subotica region in the Red Book of Flora in Serbia. That was exactly the aim of this work.

mr Ištvan Hulo, *direktor*
Svetislav Milanković, *sekretar*

IZVEŠTAJ O RADU GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA ZA 2006. GODINU

Gradski muzej Subotica, koji sledeće godine obeležava 60. godišnjicu postojanja (osnovan je 1948. nastavivši tradiciju "Subotičkog udruženja za javnu biblioteku i muzej" iz 1892. god.), nastavio je trend širenja svojih aktivnosti. Tokom 2006. godine realizovano je 28 programa koje je posetilo preko 14.000 posetilaca. Muzej je realizovao mnoge aktivnosti u okvirima svoje osnovne delatnosti - prikupljanje i zaštita muzejskog materijala (prikupljanje predmeta, njihova obrada, nabavka knjiga za stručnu biblioteku itd. **Protekle godinu posebno su obeležila dva događaja.** Prvi je realizacija izložbe *Živeti zajedno-Együtt élni* koja je pripremljena u saradnji sa Muzejom Vojvodine. Izložba predstavlja deo aktivnosti koje koordinira Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine, kojim se promovise tolerancija u Vojvodini (sa akcentom na školsku omladinu). Realizacija izložbe angažovala je različita odeljenja u dva muzeja (arheologija, istorija, etnologija) a rezultat toga jeste prikaz zajedničkog života Mađara i Srba na prostoru Vojvodine kroz vekove. Sadržaj izložbe predstavljen je u skladu sa savremenim muzeološkim rešenjima (trodimenzionalne karte, video, računari na usluzi posetiocima...). Nakon Novog Sada i Subotice, izložba nastavlja svoj život u drugim gradovima Vojvodine. **Drugi** važan događaj jeste osamostaljenje Zavičajne galerije dr Vinko Perčić. Odlukom Skupštine opštine Subotica osnovana je zasebna ustanova koja će se brinuti o legatu pok. dr Perčića. Sve to je nažalost urađeno bez konsultacija sa Muzejom, koji se u stručnom smislu starao o zbirci i koji je servisirao osnovno održavanje same zgrade Galerije. Muzej je bio voljan da pruži svu stručnu pomoć u procesu nastajanja nove ustanove, ali do toga nije došlo zbog nekoordiniranosti aktivnosti i želja lokalne samouprave i Muzeja. Zbog novonastale situacije Muzej je morao otkazati izložbu slika Ivana Tikvickog Pudara, koja je bila planirana za jul/avgust 2006. godine upravo u prostoru Galerije dr Vinka Perčića. U spomenutom terminu u toku je bio proces preuzimanja predmeta iz naših depoa. Obzirom da nova ustanova ne raspolaže depoima, te deo materijala zauzima njen postojeći izložbeni prostor, nije bilo uslova za održavanje predmetne izložbe. Napominjemo da smo ranijih godina u prostoru Galerije dr Vinka Perčića priredili nekoliko prigodnih izložbi ili drugih programa i to iz sredstava namenjenih za programe samog Muzeja, obzirom da osnivač nije predvideo sredstva za programe u toj galeriji. Shodno svojoj zakonskoj ulozi Muzej ostaje na usluzi novoj galeriji i u tom smislu saradnja već postoji.

Skoro celu 2006. godinu obeležio je i nastavak preseljenja delova Muzeja (kancelarije i depoi istorijskog, kao i dela etnološkog odeljenja) na 3. sprat Gradske

kuće. Kancelarije i depoi umetničkog odeljenja promenili su svoju lokaciju u okviru drugog sprata zgrade. Istovremeno Muzej je predao lokalnoj samoupravi svoj prijemni depo u tzv. drugom dvorištu Gradske kuće. Zauzvrat je trebalo da dobije dodatni prostor na trećem spratu, ali do toga nije došlo niti postoje nagoveštaji da će se to dogoditi.

Prostorni problemi i dalje bitno utiču na obim i vrstu aktivnosti Muzeja budući da preseljenja gotovo onemogućuju rad pojedinih odeljenja dok selidba traje (2-3meseca) i to zbog toga što smo u tim situacijama prepušteni sami sebi, bez mogućnosti da angažujemo dodatnu fizičku radnu snagu (zbog ograničenosti finansijskih sredstava kojima raspolažemo). Sličnu situaciju očekujemo i tokom 2007. godine zbog mogućeg uređenja dela 2. sprata Gradske kuće za potrebe galerije Muzeja. Bez ulaženja u detalje navodimo da se u poslednje vreme javlja ideja o izmeštanju Muzeja na potpuno novu lokaciju. Radi se ipak o dugoročnim planovima za naredne 3-4 godine.

U Muzeju (uključujući i ogranak u Bačkoj Topoli) radi 27 zaposlenih, od kojih 17 ima višu ili visoku stručnu spremu. Tokom 2006. godine odobreno je zapošljavanje dvoje pripravnika (antropolog i etnolog) koji uz rad pripremaju svoje stručne ispite te se očekuje da tokom ove godine steknu zvanje kustosa.

Tokom 2006. godine Gradski muzej je izdao 5. broj muzejskog godišnjaka *Museion*.

O svemu rečenom sledi detaljan izveštaj sa temama razvrstanim po vrstama delatnosti koje Muzej obavlja, odnosno po aktivnostima pojedinih odeljenja.

PREGLED IZLOŽBI I DRUGIH PROGRAMA

Muzej-prostor tematske postavke

Januar - mart	Konzervacija slika Franca Ajzenhuta (Franz/Ferencz Eisenhut), u nedostatku adekvatnog prostora, restauracija slika se odvijala u prostoru tematske postavke Muzeja
7. april - 7. maj	Izložba <i>Memento EKV</i> - izložba fotografija o sastavu EKV; autorka fotografija: Zorica Bajin Đukanović
8. maj - 23. jun	Izložba <i>Živeti zajedno - Együtt élni</i> Iz istorije zajedničkog života Srba i Mađara u Vojvodini (zbog pomanjkanja prostora u Muzeju, izložba je realizovana u prostoru Moderne galerije Likovni susret)
16. maj	<i>O životu Ivana Kapistrana</i> - izložba je realizovana u saradnji sa Udruženjem za mađarske spomenike u svetu; izložba je posvećena 18. maju, Međunarodnom danu muzeja

5. juni	Izložba <i>Alergija i alergogene biljke</i> - izložba biljnih vrsta koje izazivaju alergiju sa medicinskim rezultatima istraživanja; izložba je priređena u povodu Međunarodnog dana zaštite čovekove okoline
28. jul - 20. avgust	Izložba <i>Hrvati u svijetu</i> - gostujuća izložba Posudionice narodnih nošnji iz Zagreba (u saradnji sa HKPD "Matija Gubec" iz Tavankuta) - izložba se nalazila i u programu Dužijance 2006.
1. septembar	Izložba <i>Subotički fotografi u svetlu svadbenih fotografija</i> - izložba je predviđena kao deo zvaničnog programa obeležavanja Dana grada
11. decembar	Izložba <i>Pozdrav iz Osijeka - Osijek na starim razglednicama</i> - ova gostujuća izložba realizovana je u saradnji sa Istarskim arhivom Subotica i Državnim arhivom Osijek

Zavičajna galerija dr Vinka Perčića

U ovom prostoru planirana je izložba slika Ivana Tikvickog Pudara i promocija filma Rajka Ljubića o spomenutom slikaru, ali je program otkazan zbog novonastalih okolnosti u vezi sa galerijom, o čemu je bilo reči ranije u tekstu.

GALERIJA – SUVENIRNICA

Izložbe održane u 2006. godini

DATUM	AUTORI	TEMA
Januar	Sós Mihály	<i>Skulpture od nađenog drveta</i> - realizator: Sós Mihály - otvarač: Lovas Ildikó
21. februar	Kartag Sarolta	<i>Slike na svili</i> - Autor izložbe i kataloga: Olga Kovačev Ninkov - Otvarač: Csernik Attila - saradnici: Raffai Judit, Ljubica Vuković, Janoš Benić
30. mart	Horváth Lehel	<i>Nameštaj od krivog drveta</i> - otvarač: Olga Kovačev Ninkov i Siflis Zoltán

Uskršnji vašar

26. april	Suzana Donoslović i Ksenija Kovačević	<i>SU-VENIR Šolje, razglednice, majice, slike</i> - autor izložbe i kataloga: Olga Kovačev Ninkov - otvarač: Branko Francisković - saradnici: Raffai Judit, Ljubica Vuković, Janoš Benić
2-4. juni	Agencija lokalne demokratije	<i>Manjine u našem susedstvu,</i> - autor izložbe: Svetislav Milanković, Boris Cupać, Agencija lokalne demokratije - saradnik: Janoš Benić
12. juni	Aleksandra Pešić-Anjuška Kanyó Ervin	<i>Metamorfoza narodnih motiva – odevni predmeti i fotografije</i> - autor izložbe i kataloga: Olga Kovačev Ninkov - otvarač: Laura Peić Sagmeister
30. juni		Prodajna izložba Suvenirnice u Galeriji „Szarvas Gábor” povodom Dana Opštine Ada - saradnici: Barna Kolácsi Valéria, Olga Kovačev Ninkov
30. juni	Dejan Kovač	<i>Izložba tradicionalnih papuča</i> - autor izložbe: Dejan Kovač - otvarač: / - saradnici: Raffai Judit, Ljubica Vuković, Danijela Momčilović
8. juni	Mađarski folklorni centar	<i>Treća škola tkanja</i> - autor izložbe: Mađarski folklorni centar - saradnici: Raffai Judit, Ljubica Vuković, Janoš Benić
11. septembar	Helga Vlahović	<i>Cijanotipije s motivima Ludaša i Palića</i> - autor izložbe: Olga Kovačev Ninkov - postavka izložbe: Helga i Zvonimir Vlahović - saradnici: Ljubica Vuković

10. oktobar	Likovna radionica Studio Bravo	- postavka: Likovna radionica Studio Bravo - Raffai Judit, Ljubica Vuković, Janoš Benić
3. novembar	Slamarsko udruženje LUSA Subotica	<i>Slike od slame</i> - saradnici: Janoš Benić - otvarač: Milka Mikuška
5. decembar	Sofija Lévy, Anikó Kucsera, Mária Rúzsai i Jelena Todorović	<i>Božićni pust</i> - autor izložbe: Raffai Judit - otvarač: Olga Kovačev Ninkov - saradnici: Ljubica Vuković, Janoš Benić

GOSTOVANJE NAŠIH PROGRAMA U DRUGIM MUZEJIMA

27. 01. - kraj marta	Orosháza, R. Mađarska	Izložba <i>Kostolanji i Subotica (Kosztolányi és Szabadka)</i> - izložba je autorsko delo Hevér Miklósa (Mikloš Hever), fotografa Gradskog muzeja Subotica uz učešće stručnjaka Muzeja
7. septembar		Izložba slika Ferenc Ajzenhuta (Franz/Ferenc Eisenhut) - galerija Gradskog muzeja Senta
Oktobar - decembar		Izložba <i>Živeti zajedno-Együtt élni</i> , nakon Subotice i Novog Sada, priređena je u Gradskom muzeju Sombor (11-29.09.), u Narodnom muzeju u Kikindi (oktobar), u Narodnom muzeju u Zrenjaninu otvorena je 7. novembra 2006.

Ogranak Bačka Topola

19. maj	Izložba <i>Kostolanji i Subotica /Bačka (Kosztolányi és Szabadka/ Bácska)</i> , izložba je priređena u povodu 18. maja Međunarodnog dana muzeja	
---------	---	--

2. jul	Izložba fotografija i liturgijskih predmeta vezanih za enterijer i exterijske crkve Srpanjska Gospa, povodom 100 godina od gradnje crkve
14. septembar	Izložba <i>Stogodišnja crkva u savremenoj likovnoj umetnosti</i> - izložba je priređena u povodu Dana Bačke Topole

Programe i izložbe Muzeja posetilo je 14.942 posetilaca (od tog broja izložbu *Živeti zajedno* pogledalo je 7132 posetilaca). **U ogranku u Bačkoj Topoli evidentirano je 4085 posetilaca. Ukupan broj posetilaca jeste 19.027 što je povećanje u odnosu na prošlu godinu za 64 %.** To je rezultat boljeg pedagoškog rada Muzeja naročito u okviru izložbe *Živeti zajedno*. Ipak povećanje broja posetilaca nije bitnije uticalo na prihode od ulaznica jer je veliki broj posetilaca imao gratis ulaz (svi posetioci izložbe *Živeti zajedno*). Gradski muzej je bio domaćin i mnogobrojnim delegacijama iz zemlje i inostranstva koje su bile gosti lokalne samouprave ili različitih organizacija, preduzeća i sl.

OTKUP I POKLONI:

- Venčаницe porodice Kárász: haljina Henrike Wekenheim iz 1820, haljina grofice Karoline Batthyany iz 1869.
- Venčana haljina Veronike Cziger iz 1957, porodične fotografije Szallai Emilia (Šupljak), Ljiljana Dželetović (Subotica)
- Pavković Draginja (Subotica), Kapiszta Károly (Subotica), Zabos Éva (Subotica)
- Kalendar, poklon Beszédes Valeria
- 15 fotografija, poklon Albe Kujundžića
- Geografsko-istorijske karte, poklon mr Antuna Bašić Palkovića, maketa Carigrada
- Materijal o istorijatu sporta, poklon Milenka Brustulova
- Frižider iz 1938. proizvođača «Braća Goldner» Subotica, poklon Marijane Tabaković
- Ilustrovani časopis *Magyar Futár* 1941-1944, otkup do Istvána Rüllä
- Ilustrovani časopis *Nedeljne ilustracije* 1939-1942, otkup od Istvána Rüllä
- Novosadske novine *Zastava*, XIX vek
- Knjige i periodika u stručnoj biblioteci Muzeja (219 naslova)

ÖSSZEGZÉS

A szabadkai Városi Múzeum korlátolt anyagi lehetőségei ellenére is számos programot valósított meg. Több kiállítási, kiadói és restaurálási projektumban vett részt. E tevékenységek egyes osztályok költöztetése közepette valósultak meg. A raktárak nem megfelelő klimatikus állapotai változtatásokat igényelnek. A 2006-os év folyamán a közönséggel való kommunikáció javulása a látogatók számának növekedésén is nyomon követhető.

www.gradskimuzej.subotica.co.yu

CONCLUSION

In spite of a very limited budget, the Municipal Museum of Subotica has succeeded to realize some important projects as restoration of artifacts and publishing. The activities in the Museum had to face the problems of moving some departments to the next floor and the lack of appropriate microclimatic circumstances in the depots. Last year the Museum realized a notable improvement in communication with the public resulting in the visitors growing in number.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113 Subotica) (058)

MUSEION : годишњак Градског музеја Суботица:
godišnjak Gradskog muzeja Subotica: a Szabadkai Városi
Múzeum évkönyve / glavni i odgovorni urednik Hulló István.
– 2001, 1 – . – Subotica: Gradski muzej, 2001 –, –
Ilustr. ; 23 cm

Godišnje. – Rezimei na eng. jeziku.
ISSN 1451-1274

COBISS.SR-ID 179561223

